

üzenet

irodalom

társadalom-
tudomány
kritika

művészet

1979.
január—február

IX. évfolyam,
1—2. szám

ÜZENET

KIADÓI TANÁCS:

Biacsi Antal
Brindza Károly
Fejes Szilveszter
Grósz György
Geza Gulka
Horváth Mátyás (elnök)
Mihajlo Jančikin
Kerekes Sándor
Josip Klarski
Mészáros Anna
Nagy József
Petkovics Kálmán
Pozsár László
Sátaí Pál
Marija Šimoković
Szalma László
Szám Attila
Szekeres László
Szilágyi Gábor
Szirovicza Antal
Vladimir Stevanov
Urbán János
Petar Vukov

Megjelenik havonta

SZERKESZTŐ TANÁCS:

Balogh István
Barácius Zoltán
Dér Zoltán (Örökség, Olvasónapló)
Dietrich Gyula
(műszaki szerkesztő)
Dudás Antal (Alkotóműhely)
Fekete Elvira
(szépirodalom, Kézfogások)
Kenyeres Kovács Márta
Pató Imre
Sátaí Pál
Szekeres László (Égtáj)
Urbán János
(fő- és felelős szerkesztő)
Virág Gábor
Szerkesztőségi titkár:
Szilágyi Valéria
A fedőlapot
Siskovszki András tervezte

Alapító: Szabadka község Művelődési Öngazgatási Érdekközössége

Kiadó: Szabadkai Városi Könyvtár

Igazgató: Nikola Knežević

Szerkesztőség: 24001 Subotica, Trg slobode 1. Postafiók: 4

Telefon: (024) 27-754

Fogadóórak: minden munkanapon 9-től 13 óráig

Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza

Előfizethető közvetlenül vagy a következő folyószámlára:

Gradska biblioteka — Üzenet, Subotica

66600-603-698

Előfizetési díj belföldön egy évre 100, fél évre 50, egyes szám ára 10, kettős szám ára 20 dinár; külföldre az összeg kétszerese

A VSZAT oktatás-, tudomány- és művelődési titkárságának
413-59/73 1973. február 20. sz. alatti véleményezése alapján
mentes az általános forgalmi adó alól

Készült a szabadkai Pannónia Grafikai Műintézetben

ÜZENET

1979. JANUÁR—FEBRUÁR — IX. ÉVFOLYAM, 1—2. SZÁM

TARTALOM

- 3 LATAK ISTVAN: Kései üzenet; Téli hajnal; Mint a gyógyuló beteg (versek)
- 4 CSÉPE IMRE: A sorsom; Az álom; Lázálom; Az állomáson; Búcsú; A mi találkozásunk; Játék (versek)
- 7 URBAN JANOS: A létra (elbeszélés)
- 11 VÍGH RUDOLF: Egyszerűen jön (elbeszélés)

KEZFOGASOK

- 14 KOVILJKA TIŠMA-JANKOVIĆ: Tatárjavor — Szebasztián Urbán Katalin fordítása (elbeszélés)
- 17 IVO POPIĆ: A nap megnyitja kapuit; A világ körülöttem; A menekvés; Gyermekkorom lábnyomai — Kenyeres Kovács Márta fordításai (versek)

ÖRÖKSÉG

- 18 NAGY DEZSŐ: A vajdasági agrárszocialista mozgalom költészetének nyomában

ÉGTAJ

- 25 KALAPIS ZOLTAN: Otthon — Vajdaságtól messze (szarajevói naplójegyzetek)
- 36 HERCEG JÁNOS: Útközben (helytörténeti jegyzetek 12.)

ALKOTOMŰHELY

- 40 KENYERES KOVACS MÁRTA: A neve számunkra fogalom (Milkó Pataki Cora élete és munkássága)
- 50 A könyv és az olvasás szerepe és lehetőségei az oktatástól az önművelődésig (kerekasztal-beszélgetés a szabadkai könyvtárban — vezette és lejegyezte Szöllősy Vágó László)
- 60 GELLÉR JOZSA: Közintézményeink környezete — Valihora István fordítása (tanulmány)

OLVASÓNAPLÓ

- 68 DER ZOLTÁN: Egy bonyolult életmű megértetése
(Rónay László: Kosztolányi Dezső)
- 76 JUHASZ GÉZA: Ötven éve legalább ötvenedszer ...
(Csuka Zoltán: Az idő mérlegén)
- 80 LÉVAY ENDRE: Egy antológia mint életmű
(Zlatna knjiga mađarske poezije)
- 81 RÓNAY LÁSZLÓ: „Még férfi-mód”
(Illyés Gyula: Különös testamentum)
- 84 BÜKY BÉLA: Színdarabszerű történelmi regény
(Burány Nándor: Kamanci Balázs)
- 86 PATÓ IMRE: Hasznos összefoglalás
(Gombos — Bogojevo)
- 87 PATÓ IMRE: Egy életmű dokumentuma
(Szirmai Endre: Szirmai Károly műveinek bibliográfiája)

A VIII. évfolyam tartalommutatója

ÜZENET

1978. VIII. ÉVFOLYAM

1-12. SZÁM

TARTALOMMUTATÓ

VERSEK

	szám	oldal
ACS KÁROLY:	6-8	390
Fegyvertelen		390
Minden tudás fája		391
Köszöntés szent magamra		391
Szágok szonettje		392
Csírák, tervek, determináció		392
Tehertől szabadultam ma reggel		393
Szakítottam		393
Kutatás a májusi erdőben		393
Ima az emberiséghez		394
Ideális realizmus		395
Új téma		395
Új Mikula Szeljáninovics		396
Egy örült filozófus elmélkedése		397
Cséplőgépnél		397
Figyelmeztetés		399
Hegyek között		399
Akarok?		400
A pénz szonettje		400
Halálkor		401
Lenni meg élni		401
Bánat		401
A most akarata		402
Unott vers		402
Lekötve még		402
Három nap		402

		szám	oldal
BENKOVA-POPITOVA, VIERA:	Meztélláb	3	115
	Foltok		115
	Kör		115
	Világ poétái		116
	Negyedik világtáj		116
	Füvek jegyében napgolyó	3	116
	Óda Újvidékhez	3	116
	(Koncsol László, fordításai)		
BOGDANOVIC-CI, PREDRAG:	Igazítsuk meg a mutatókat	5	290
	(Molcer Mátyás fordítása)		
FEHÉR FERENC:	Szoboszlói emlék	5	284
	Levél egy írói est után	5	285
	Furcsa éj	5	286
	Eladó	5	286
	Temetés	9	474
	Füsercegés	11	596
GULYÁS JÓZSEF:	Rojtos csontok és vasak ideje, éj	9	472
FRANCIŠKOVIC, LAZAR:	Igazság	11	600
	Ormos vitorlák	11	600
	Szélmalom	11	600
	Kútgém	11	600
	(Molcer Mátyás fordításai)		
KAŠTELAN, JURE:	A fekete bánat altatója	2	115
	Mit kezdek a gitárommal?	2	115
	A szerelem átváltozása	2	115
	Halott a házban	2	116
	(Szűcs Imre fordításai)		
KECMAN-DAKO, DAVID:	Tenger	5	288
	(Molcer Mátyás fordítása)		
LÁCZKÓ ANTAL:	Átalakulás	12	666
	Igy énekelek	12	666
	Vasasélet	12	666
	Változó virágzás	12	667
	Rostok	12	667

	szám	oldal
MATKOVIC, SLAVKO: Bélyegalbum	12	671
Kafka	12	671
Mit csinálsz itt? (Molcer Mátyás fordításai)	12	671
MOLCER MÁTYÁS: Mesterségemről	3	163
MOLNAR CS. ATTILA: Gyufaskatulyára írott versekből	4	227
Ébredés	4	227
Hajnalban	4	228
Allatkarnevál	4	228
Tájkép emberrel	4	228
Álmok peremén	4	229
POPIC, MILENKO: Emlékezés (Molcer Mátyás fordítása)	5	290
RAFAJLOVIC, ŽARKO: Valóság	10	543
Intés	10	543
Novemberben	10	543
Nem várok	10	544
(Tóth Mária fordításai)		
SUBOTIC, VELIMIR: A folyók és én (Molcer Mátyás fordítása)	5	290
SZÜCS IMRE: Micsoda világ ...	3	112
Egyszerű	3	112
Hajdani iskolám, hajdani tanítóim	3	113
Aki él	3	113
Munkás	3	114
Költők és dinosaurusok	3	114
Egy kérdés és egy válasz	3	114
URBAN JÁNOS: Az idő megjelölése	10	537
UTASI MÁRIA: Epiphania	5	287
Még egyszer a halálban delező		
Nagy Lászlónak	5	287
A szétörvendő	10	538
Kis éji dal	10	538
Egy ürgécskét beszalasztok	10	538
Szobor	10	538
Míg nem	10	538
Töredék a lélekké mozduló test énekéből	10	538
Téli ünnep	10	538
ZAKÁNY ANTAL: Egy világon át	2	99

SZÉPPRÓZA

	szám	oldal
BURANY NÁNDOR: Szerencse	10	539
CSÁTH GÉZA—HAVAS EMIL—MUNK ARTÜR: A repülő Vuicsidol	1	3
DÉR ZOLTAN: Karrier	3	164
B. FOKY ISTVÁN: János, én meghalok...	12	668
HERCEG JÁNOS: Szerelem	11	597
JÓDAL RÓZSA: Kvíz	4	230
KIS, DANILO: A. A. Darmolatov rövid életrajza (1892—1968) (Borbély János fordítása)	1	74
KOMAROMI JÓZSEF SÁNDOR: A bőrcserző fia	12	659
KOPECZKY LASZLÓ: Embermesék	2	100
VLAOVICS JÓZSEF: Reng a föld	2	104

HANGJATEK

KOPECZKY LASZLÓ: Néhány utolsó vacsora	6—8	439
ZAKANY ANTAL: Parancs	6—8	381

TANULMÁNYOK, KRITIKÁK, CIKKEK

BACSI SÁNDOR: Közegészségvédelem, környezetvédelem	2	141
BALINT ISTVÁN: A szakszervezet a szocialista öngazgatás politikai rendszerében	5	322
BALOGH ISTVÁN: Az általános honvédelem és a művelődés	11	623

	szám	oldal
BESZÉDES VALÉRIA: Szajáni mesemondók	3	185
CINDORI mr., MARIJA: Szerbhorvát témák Jókai Mór műveiben	5	291
DÉR ZOLTAN: Becsvágy és földhözragadtság	1	67
Összefüggések: Kosztolányi Dezső Csáth-versei; Költészetünk súlypontjai	6—8	406
Volt egyszer egy folyóirat	11	620
FEHÉR MAGDA: Visszapergetett gyermekkor: Zákány Antal	6—8	376
Visszapergetett gyermekkor: Ács Károly	9	504
Visszapergetett gyermekkor: Lőrinc Péter	11	628
FEJES SZILVESZTER: Az állam mint az osztályérdekek és az önigazgatás útján társult termelők kö- zösségének védelmi formája	9	467
FEKETE ELVIRA: Gondolatiság és igényesség	6—8	388
GALAMB JÁNOS: Kis aréna az Arénában	11	631
GRUJIC, RATIBOR: A dolgozók öngazgatási döntéshozatala a társultmunka-szervezetekben (Valihora István fordítása)	5	311
GUBÁS AGOTA: A hazai dráma ténye bénítólag hat?!	12	701
HAJDÓK JÁNOS: Mai jugoszláv szobrászat Budapesten	3	198
HERCEG JÁNOS: Felfedező szenvedély	6—8	404
JUHÁSZ GÉZA: Alomalakjai nagy nekilendüléseknek	3	177
Lesz-e hang némaságunkra ráfelelni?	6—8	418
A mozdíthatatlan sors költészete	11	637
KANTOR LAJOS: Kuncz Aladár intelme	10	545
KATONA IMRE: A magyar népdal a legújabb kutatások fényében	12	696
Dr. KEMÉNY G. GÁBOR: Nemzetiségi és szomszédnépi kapcso- latok	2	122

		szám	oldal
KISS FERENC:	A Halotti beszéd	12	673
KISS ISTVAN— Dr. MILENKO PALIC:	Csantavér munkásmozgalmának története 1919-től 1921-ig	5	301
KOLOZSI TIBOR:	Az elkötelezett író	6—8	354
LÉVAY ENDRE:	Szelíd mosoly	6—8	436
LŐRINC PÉTER:	A szabadkai Népkör arcképéhez (1872—1918) — 1.	6—8	360
	A szabadkai Népkör arcképéhez (1872—1918) — 2.	9	483
	A szabadkai Népkör arcképéhez (1872—1918) — 3.	10	547
MAGYAR LASZLÓ:	A palicsi emlékkút megszületése	4	247
MALETIN, MARKO:	Ady a magyar hősöz (Dudás Kálmán fordítása)	11	606
MATIJEVICS LAJOS:	A szabadkai „Gunaras lány”	3	191
MOLCER MATYAS:	Schubert sorsa	11	601
PÉTER LASZLÓ:	A rejtélyes csókai író	11	616
PÖLHE GÉZA:	A tájékoztatás célja, feladata és formái a küldöttrendszerben	12	682
SZEKERES LASZLÓ:	A Baba-halom emlékére	12	694
SZELESI ZOLTÁN:	Szabadka és Szeged képzőművészeti kapcsolatai	1	83
SZÖLLŐSY VAGÓ LASZLÓ:	Az amatőrizmus helye és szerepe művelődési rendszerünkben	2	133
SZÜCS IMRE:	Dokumentumjáték és kordokumentum	4	265
URBÁN JÁNOS:	Az embersors költője	6—8	374
UTASI Mária:	Verslátás és képstruktúra	4	242
	A magyar irodalom legfényesebb árvája	11	612
VEKONY LASZLÓ:	Adatok Szabadka és környéke XVIII. századi földrajzához	4	245
VLAOVICS JÓZSEF:	A film üzemanyaga (FEST '78)	4	255
VÖLGYI ENDRE:	Mestró lelkében örök virágok élnek	6—8	450

DOKUMENTUMRIPORTOK

		szám	oldal
FEHÉR FERENC:	Naplórészlet	5	283
	Napló (1960—1978)	6—8	421
HERCEG JANOS:	Útközben (3.)	1	78
	Útközben (4.)	2	129
	Útközben (5.)	3	193
	Útközben (6.)	4	251
	Útközben (7.)	5	297
	Útközben (8.)	9	493
	Útközben (9.)	10	556
	Útközben (10.)	11	625
	Útközben (11.)	12	690
LUKACS GYULA:	Szandra	9	497
SAFRANY IMRE:	Színes jegyzetek: Fehér golyóstollal; Zöld golyóstollal	6—8	453

MEGEMLEKEZÉSEK, ÉVFORDULÓK

ÁCS KÁROLY:	A százezer szó ünnepén	11	595
BARACZIUS ZOLTAN:	Csak egy névtelen katona?	3	201
BESZÉDES VALÉRIA:	Ortutay Gyula (1910—1978)	5	328
DUDÁS KÁLMÁN:	Egy csillagkép igézetében	9	475
HERCEG JANOS:	Debreczeni József (1905—1978)	5	329
KENYERES KOVACS MÁRTA:	Skender Kulenović	2	120
	Oton Župančič (1878—1949)	4	240
KOLOZSI TIBOR:	Négy jubileum	10	562
LÉVAY ENDRE:	Ikarosz szárnyán a Nap felé	5	325
	Féja Géza (1900—1978)	9	482
POMOGATS BÉLA:	Szemlér Ferenc	2	117
	Nagy László	2	118
	Jubileumok elé	6—8	351

EGYÉB

		szám	oldal
HORVATH MATYAS:	Örségváltás után	1	95
ILLÉS ENDRE:	A kritikus feladata	10	531
RACKOV, IVANKA:	Levél a szerkesztőséghez	3	223
	Az Üzenet pályadíjait odaítélő bizottság jelentése	9	528
	Fedőlappályázatunk eredménye	1	94

KÖNYVISMERTETÉSEK

BARANOVSKY EDIT:	Rekviem	2	150
	(Aleksandar Tišma: Blahm könyve)		
	Ellenfényben; Hosszú utazás	9	524
	(Milorad Janković: Maros menti ének; Veljko Kovačević: Gavro megpróbáltatásai)		
	Kézen fogva a történelemmel	12	713
	(Mihailo Lalić: Hadiszerecse)		
BELJANSKI, MILENKO:	A zombori tanítóképzés kétszáz éve	11	655
	(Dve stotine godina obrazovanja učitelja u Somboru 1778—1978)		
BORBÉLY JÁNOS:	Több mint szövegértelmezés	3	215
	(Bori Imre: Szövegértelmezések)		
BRENNER JÁNOS:	Öt hasznos könyv — meg egy hatodik	1	85
	(Josip Broz Tito: Izbor iz dela; Poznaje se ko je komunista)		
CSUKA ZOLTÁN:	A Duna vallomása	4	275
	(Emil Boleslav Lukač: Spoved' Dunaja)		
DÉR ZOLTÁN:	A szolgálat műfaja	5	341
	(Pomogáts Béla: Radnóti Miklós)		
	Herceg János kerekasztala	10	580
	(Herceg János: Embersor)		
DIETRICH GYULA:	Szakirodalmunk magyarul (is)?	2	160
	(Sándor László: Gépszedés a linógépen)		

		szám	oldal
DUDAS KALMAN:	Nemcsak árnyéka a madárnak! (Fehér Ferenc: A madár árnyéka)	9	510
FEHÉR FERENC:	Fehéren izzó versek (Ács Károly: Ének füstje, füst éneke)	5	338
FEKETE ELVIRA:	Partizánharcunk érdekesítő dokumentumai (Momčilo Stefanović: A nagy háború kis hősei; Vladimir Nazor: Partizánlegendák)	9	523
HERCEG JANOS:	Őszinte barátság (A magyar népi kollégiumok)	2	154
	Mécsvilágok (Garay Béla: Festett világ)	9	515
	Egy folyamat tanúságtétele (Hátvani Dániel: Füst száll föl felé)	12	715
JEKNIĆ, DRAGOLJUB:	Az utazás mint életcél (Tibor Sekelj: Na tragu doživljaja)	4	278
JUHASZ GÉZA:	A választás dilemmájáról egy történelmi korszak keretében (Borány Nándor: Kamanci Balázs)	5	330
	Azt az egy szót keresve (Fehér Ferenc: Madarak folyója)	10	515
KAICH KATALIN:	Négynyelvű bibliográfia (Mr Milana Bikicki—Ana Kačanski: Bibliografija novosadske štampe 1824—1918)	9	526
	Újabb kétnyelvű Ady-kötet (Ady Endre: Pjesme — Verseks)	11	645
	A közelmúlt agrárpolitikai törekvései (Lőrinc Péter: Harcban a földért)	12	710
KATONA IMRE:	Egy kor verses visszhangja (A kuruc küdelmek költészete)	2	143
	Magyarország néprajzi felfedezése (Tálas István: Kiskunság)	5	346
KENYERES KOVACS MARTA:	Vonzó képszerűség (Slobodan Berberski: Kao beskožni jeleni)	3	221
	Örök érvényű gondolatok (Branislav Petrović: Tragom prah)	3	222

		szám	oldal
KOLOZSI TIBOR:	A szabadság könyve (Edvard Kardelj: a szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai)	1	88
	A prózáiró költészete (Sinkó Ervin: Vándorbotom meg-megtorpan)	2	146
	A szavak hangulati értéke (O. Nagy Gábor—Ruzsiczky Éva: Magyar szinonimaszótár)	9	521
	A nyelv szelleme (Kossa János: A mi nyelvünk)	11	650
	Súlyos esztendők (Lőrinc Péter: Pirkadás)	12	708
KÓHEGYI MIHALY:	Egy életmű jobb megismerése felé (Sáfrán Györgyi: Kosztolányi Dezső hagyatéka — Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka — Hitel Dénes gyűjteménye)	12	716
LÉVAY ENDRE:	A kritika próbája (Josip Vidmar: Esszék és meditációk; Kovács Kálmán: Eszmék és irodalom)	2	151
	Vázlatok egy portréhoz (Bosnyák István: Ember a forradalomban, ember a soron kívül)	3	216
	A költő víziói a képben (Balázs G. Árpád: 8 Ady-illusztráció)	9	513
	A szokások kultúrajellemző ereje (Jung Károly: Az emberélet fordulói)	10	587
	Színeiben égő festő (Sáfrány Imre)	11	653
MESZAROS SÁNDOR:	Hozzájárulás történelemírásunk fejlődéséhez (Forradalmi munkásmozgalom a topolyai járásban 1895—1918)	11	643
PATÓ IMRE:	Gyarapodó bibliográfiánk jeles kötete (Dér Zoltán: Csáth Géza-bibliográfia)	3	218
	Tisztelgés a géniusz emléke előtt (Péter László: Ady nálunk)	4	276
PÉNOVACZ ANTAL:	Matyóföld múltja és jelene (Mezőkövesd város monográfiája)	10	590

		szám	oldal
PÉTER LÁSZLÓ:	Érzékenység és megfigyelőképesség (Bori Imre: Szövegértelmezések)	3	212
POMOGÁTS BÉLA:	Gyűjteményes kötetek (Korunk Évkönyv 1976; Magyar Nap 1936—1938; Mű és érték; Turczel Lajos: Portrék és fejlődésképek; Sziklay László: Visszhangok; Csanda Sándor: Szülőföld és irodalom; Tolvaj Bertalan: Az irodalom vonzásában; Mészáros László: Nyitott tétel)	3	202
	Önvizsgálat és önismeret (Németh László: Homályból homályba)	5	339
	József Attila fél évtizede (Szabolcsi Miklós: Érik a fény)	9	518
	Kosztolányi arca (Rónay László: Kosztolányi Dezső)	10	585
RÓNAY LÁSZLÓ:	A kritikairás iskolája (Kosztolányi Dezső: Egy ég alatt)	4	269
	Kosztolányi színháza (Kosztolányi Dezső: Színházi esték I—II.)	12	703
SZEKÉR ENDRE:	A szenvedélytől a tehetetlenségérzésig (Ady Endre: Életem nyitott könyve)	4	267
SZEKELY ENDRE:	Halottak énekelnek (Flórián László—Vajda János: Reinitz Béla)	11	634
SZÜCS IMRE:	Emberarcú táj, homokzsákokkal (Pap József: Hűség — Vernost)	1	90
	Megbízható irodalmi helyzetkép (Bányai János: Könyv és kritika II.)	2	149
	A teremtő, új világ felé (El nem taposható csillagok)	5	337
	Forradalmárok vesszőfutása és meg- törtétese (Danilo Kiš: Borisz Davidovics sírem- léke)	11	648
	Életjel, kisugárzás, példamutatás (Életjel 1972—1978)	12	712
SZÜSZNER ZOLTÁN:	Ürügy védőbeszédre (A merülő fullantó)	2	156

		szám	oldal
UTASI MARIA:	Káprázat és valóság (Justh Zsigmond naplója és levelei)	9	516
	Sütő András szavai (Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat)	9	519
VAJDA GABOR:	A mindenség lábai előtt (Gulyás József: A tenger küszöbén)	3	206
VARGA ISTVAN:	Hiteles jelentés az ország sarkából (Herceg János: Embersor)	4	273
VIRAG AGNES:	Fordítás és varázs (Ač Karolj: Pohvala redu voznje; Ferenc Feher: Ispovesti saputnika)	1	93
	Le a mélyig (Nappalok horgonya)	9	512
	Négy arcél a forgatagban (Istvan Brašnjo: Klopka; Ferenc Feher: pesma đaka sa salaša; Istvan B. Foki: Petrovaradin; Istvan Nemet: Jeste li videli tog mališu)	11	646
VIRÁG GÁBOR:	Névörzés és hagyományozás (Matijević Lajos: Kishegyes és környéke földrajzi neveinek adattára)	10	588
VÖLGYI ENDRE:	Jegyzetek a készülő monográfiák kapcsán (Doroszló — Egy bácskai falu élete)	2	155
	Találkozás az eszmebarikádokon (Madžarska lirika 20. stoletja; Endre Ady: Kri in zlato)	5	345
VUKOV, PETAR:	Ismét közöttünk (Josip Klarski: Večnost trenutka)	12	714

MÜMELLÉKLETEK

PETRIK PÁL:	Hét rajz	6—8
SÁFRÁNY IMRE:	Tizenkét rajz	6—8

LATAK ISTVÁN

KÉSEI ÜZENET

Hogyha testedet szaggatják a vágyak,
Ki nyit neked itt virágos nászágyat?
Ibolyaszemű, sápadt árnyék üldöz,
Igéri buján, ami neked üdvös.
Nem ördög s angyal. Kései üzenet.
Eztán tréfálhat falevél is veled.
Szürkül a napod, be hamar alkonyul.
Titkokkal vívtál, te maradtál alul.
Botor lépteid kongnak a sötétben.
Szomjad megéget. Tán ihatnál. S mért nem?
Tisztaság hív most, vedd szép álompárnád.
Nem jön vigalom, bárhogyan is várnád.
Sáros aszfaltok bálványá intett csak.
A Ma már kihunyt, marad az egy Holnap...

TÉLI HAJNAL

Kint a holdfénytől
fehéren ég a hó.
Bent a szobában
vakxi homály gubbaszt.
Az ablak előtt
fagytól ropognak a fák,
a dermedt derengés
minden résen behatol.
Az ól ajtajában
kakas virraszt
álmos tyúkjai fölött.
Nem lép a hóba,
csak néha kemény kukorékolással
adja tudtul
a medvén lomha világnak:
ébredjetek hát!
Az ébresztőórák régen szólnak,
a szomszédságban autóbuszok
[zuhognak.
Hajnal van s a nap
távoli kacajától
mégiscsak megvirrad
és sárgapiros lesz
a házak teteje,
meg a ropogós,
megsüppedt hó.

MINT A GYÓGYULÓ BETEG

Bukfencet vető szépség
egy kizöldült fa
vagy bokrocska.
A tavasz tört be
ferde sugarakkal
és kótyagossá vált
a télen szeliden
számokat sorakoztató
illedelmes, kultúrált irodavirág.
Mint a gyógyuló beteg
issza a világ megújult
színeit, formáit.
Megint megbámulja:
kiszügyekben
végtelen csodák sziporkáznak.
Egy rövidnadrágos kistű
úgy szaladgál
az új fűvön,
mint valaha a barlangból
napvilágra kibújt,
nehezen teletű őseember.

CSEPE IMRE

A SORSOM

Sokszor már előre látom
Szürke, egyhangú folyását,
A holnapok ködéből kigyózva elő,
Álmomban is hallom csobogását.

Néha ijesztő árral közeleg felém,
Duzzadt dühében örvény kavarog,
Elfulladt örömök hulláját hordja,
S tajtékán a halál acsarog.

De van, mikor szelíd és tiszta,
Sima tükrében az ég nézi magát,
Sokszor a lelkem fürdetem benne,
S elmondok egy pár hálalítániát.

Ilyen a létem e hullámos folyamom,
Örök kalóz rajta a bú és a kétség,
Tér és idő szórása között lesnek rám,
Hogy kevéske örömöm aranyát vegyék.

1942

AZ ÁLOM

Mikor lehunyom fáradt szemem,
Halk suhogással szállnak a szárnyak,
A fénytollú nagy álom-madarak,
Hogy elébe vigyenek a halálnak.

Szememre ülnek puhán, csöndesen,
Agyamba fészkelik szeliden maguk,
Míg nem jön a sóhajdús reggel,
S elúzi szememről fénytollú rajuk.

1944

LÁZALOM

Negyven fokon túl, a lázban,
Tüdőbetegem, egy szalmaágyban.
A falakon rések nyíltak
S ükapáim léptek a szobába...
Voltak vagy heten egy csomóban.
Pipások, gatyások, bajzosok,
Valamennyi pásztorforma:
Szűr, pitykés mellény, bocskor,
Csizma. Körülállták az ágyamat,
Ki-ki maga botjára támaszkodva.
Úgy hümmögtek körülöttem,
Mint méhek az üres virág felett.
Pipájuk, mint a méhfullánk,
Agyarukról ereszkedett...
Szőrös fejüket összedugták,
Hébe-bóba szóltak egy szót:
— Nem hallgattál a szavunkra!
Igy kell neked, te korcs utód!
Pirongattak a pipa mellől,
Bagós szagú váddal,
Míg nem jött öreganyám, az álom,
Ki leterített szemük elől
Ráncos szoknyájával.

1944

AZ ÁLLOMÁSON

Prüszköl a mozdony, indul,
Egy fütty és tovább semmi.
Szalad a kocsi, és a táj
Mintha vissza akarna menni.

Sziszeg, dohog a kazán,
Mint csörgőkigyó siklik tova,
Még egy-két kendőlobbanás,
S azután nem látni oda...
Belekavarog a szürke légből,
Előleli tőlem a távol;
Szívemben még kong a lépte,
S könny hintázik a pillámon.

1947

BÜCSÜ

Főled terjesztem induló szárnyaim,
Es megáldalak a további harcra.
Köszönöm tenéked legszentebb álmaim,
Aldjon meg érte a mindenség nyugalma.
Bolyongó lelkemmel te ügysem tarthatsz,
Mely a végtelen űrben száll.
Sebes röptében átizzanad nyugalmad,
S idő előtt a halálba zuhannál.
Nyugodj meg a sors bölcs végzetében,
Mely kimérte a létben utaink.
A kozmosz és a mikrokozmosz közepében
Keringünk mi is, mint elröppent álmaink.
Majd ha fáradt lelkem egy nyugvópontján
Leálllok pihenni, unva a harcot, s az életemet,
Hűs homlokod hidegén róvom le hálám,
S örök énem szemed mélyére temetem.

1948

A MI TALÁLKOZÁSUNK

*A mi találkozásunk itt
már csak álom, pillanat,
mint hulló csillag fénye,
mely az éj mélyén áthalad:
ismeretlen űrök végtelenén
villámlunk át emlékünkn egén.*

*Néha megcsodáljuk egymás esését,
s hosszan utánanézőnk a fénynek,
mely lelkünkben vibrál még
hűlt nyomán a hamvadó lénynek,
kire fekete fátylát dobta a feledés,
hogy megpihenjen árnya puha kebelén.*

*Végtelenbe vivő utakon megyünk:
bársonyát keressük a csöndnek,
egyikünk délen, a másik északon
mond búcsút a reménynek.
Vállunkon leng a kéklő messzeség;
egymásnak már hiába is intenénk ...*

1949

JÁTÉK

*Bolondos kis szikrácskák vagyunk,
Akik összeütődnek vágyva, égve,
Derengünk, fénylünk egy darabig,
S utána szétoszlunk a mindenségbe.*

*Helyünkre más alakok jönnek,
Miként mi, ők is megjátsszák maguk,
Hullócsillagokként kergetik egymást,
S az éj sötétje elnyeli alakjuk.*

1949

A LÉTRA

Alkonyat óta az utcai kerítés felé ugat a kutya.

Szokatlan a kutya viselkedése. Hajnalban, amikor az építómunkások mennek dolgozni, el sem vakkantja magát. A lépéseikről ismerheti őket, vagy az emberek otthonukból hozott szaga nyugtatja meg, és féloldadra fekve hallgatja az utca zaját.

Mi van ezzel a kutyával? Miért nyugtalanodik? Valami idegen kutya mászkálhat erre és Piciben felébresztette az ösztönét.

Lajos mester már harmadszor hagyta ott a munkát az asztalosműhelyben és nézett ki az utcára.

Sehol senki.

Ez az asszony is ilyenkor megy el bevásárolni. Miért járnak este az asszonyok a boltba?

Ahogy a mester behúzta maga után a műhelyajtót, a kutya először morgott, majd veszettül ugatni kezdett. A műhelyben beindult a fűrészgép, és a kutya mintha túl akarta volna harsogni a gépet, olyan veszettül ugatott, hogy már a szomszéd is átjött, hogy megtudakolja, miért lármázza föl a környéket a Pici.

— Pici kutya, mi van? — kérdezte a gazdája.

— Sün szagát érezheti... — mondta a szomszéd.

— Hagyja rá, szomszéd, ugasson kedvére...

Lajos mester elengedte a láncáról a kutyát, és amikor a szomszéd kinyitotta a kiskaput és menni akart, a kutya a lába között kiszaladt az utcára.

Ekkor érkezett haza az asszony.

— Jaj nekem, megszökött a Pici... Miért engedted el?

A kutya szaladt az építőhely felé. Megállt az egyik gödörnél és veszettül csaholt.

Az építőhelyről igazán nincs mit elvinni. A hatalmas gödrök melletti földhalomból mindenki vihetett, amennyit akart. Ki is van írva, hogy: „Ingyen föld”. Mégsem viszi senki.

Lajos mester a kutya után ment.

— Van ott valaki? — kérdezte a mester erélyes hangon.

Semmi válasz. A kutya nem hagyja abba. A gazdája elé, majd a gödörig futkároz és mintha mondaná, hogy ember van ott, még akkor is, ha nem jelentkezik.

— Elég legyen, mars, Pici! Ne ugass az istenségedet! Van a gödörben valaki?

Lentről nyögés hallatszott.

Lajos mester nem sokat gondolkozott, visszament az udvarba, az eperfának támasztott létrát a vállára vette és vitte az építómunkások által ásott gödörhöz. A létrát leeresztette a sötét gödörbe, és leszólt:

— Kapaszkodjon ebbe a mennyei létrába és másszon fel rajta. Ide-fent jobb az élet.

Lentről morgás, majd megint valami nyögés hallatszott.

— Másszon már fel, jó ember!

Ekkor érkezett oda Lajos mester felesége.

— Máriám, lelkem, gyere már, ember van a gödörben.

— Miért engedted ki a Picit, megszökök...

— Ne a kutyával törődj ... ember van odalenn ...
 — Hívd, hogy jöjjön fel.
 — Hívom én, Máriám, de nem jön, vagy nem akar, vagy nem bír ...

Lemegek érte.
 — Csak azt ne ... Még kés is lehet nála és megölhet.
 — Miért ölné meg? Segíteni akarok rajta.
 — Hívd ide az Istenes Péter szomszédot, ketten jobban bírtok vele.
 Lentről jajgatás hallatszott, majd alig hallható hangon az ember a gödörből kérdezte:
 — Isten? Meg a Péter is ...
 Lajos mester lemászott a létrán.
 — Jaj! Jaj a kezem! Istenem, hát így fogadják a mennyországban az embert?
 — Naná! Elvárná, hogy azonnal feketekávéval és vörös borral traktálják. Kapaszkodjon a létrafokába, majd én felsegítem.
 — Hallgass, Pici, ne ugass!
 — Szép beszéd ... a Picikének azt mondják, ne ugass ...
 — Indulás! Fogja erősebben a létrát. Menjen már! Agyonnyom.

Máriám, ha eléred, fogd a kezét és húzzad fölfelé.
 — Istenem, segítsenek rajtam.
 — Azt tesszük. Kapaszkodjon a létrán feljebb, még. Úgy. No, még egy kicsit.
 — Fölért a feje.
 Lajos mester a létrán fölfelé haladva segítette fel az alig mozgó embert.
 A földhányáson jobb oldalára fordult az ember és vizet kért.
 Mária asszony a fekvő ember lábát fogta, Lajos mester a hóna alá nyúlt és nehezen bevonszolták az asztalosműhelybe.
 Az ember aléltnak feküdt a heverőn.
 Lajos mester felemelte az ember fejét és megittatta.
 — Orvost kellene hívni — szól Mária.
 — Ne ... nem ... onnan jöttem ... nyögött az ember.
 — Máriám, lelkem ecetet hozzál, majd az orra alá dugjuk. Attól majd helyrejön.
 — Valamije fáj? — kérdezte az asszony.
 — Mária van velem? ... Kegyelmes élet.
 — Igen, én Mária vagyok. Feküdjön csak nyugodtan.
 — Hol van József? — kérdezte nyögve az ember.
 — En Lajos vagyok. Nincs itt semmilyen József.
 — Hová lett az asztalosműhelyből József? Mit keres itt a Lajos?
 — Ez félrebeszél. Mégiscsak szólni kellene Istenes Péternek, be kellene szállítani az embert az orvoshoz.
 — Istent meg Pétert emlegetitek ... Ők hol vannak? Hol van József, ha itt van Mária?
 — Mondtam már, hogy itt csak Lajos van.
 — Mit keresel, fiam, itt, a József asztalosműhelyében?
 — A műhely az enyém. Az adót én fizetem, amióta apámtól megörököltém.
 — Te a József fia vagy?
 — Nem. Az én apám János volt.
 — Melyik János? A keresztelő? ...
 — Nem. Az én apámat Trombitásnak hívták. Én Trombitás Lajos vagyok.
 — Értem, a Józsué-könyv szerint a trombiták és harsonák Jerikó falainál ... Értem, de hol van Péter?
 — Elment érte Mária és majd kocsin beviszik az orvoshoz a bácsit ...
 — Itt is vannak orvosok? Miért vannak itt? Nem megyek sehova. Jól érzem magam itt, József műhelyében.

— Mondtuk már, hogy nem Józsefnál, hanem nálunk, Lajoséknál van. Miért fél az orvosoktól?

— Nincs baj. Kissé még nehezen ismerem ki magam a túlvilági életben. Ki vezeti itt a nagykönyvet?

— Az adókönyvre gondol? Ja, igen tudom, hogy minden iparosnak könyvelést kell vezetni. Tudom... persze, persze. Az úr talán csak nem ellenőrizni jött.

— Fiam. Az úr jár ellenőrizni? Akkor még találkozhatok is vele. Szeretnék találkozni a feleségemmel is. Tudod, fiam, vétettem ellene. Azt mondják, én vertem agyon. Nem igaz. Verni vertem, de nem én ütöttem agyon. Bevallom, nem voltam eléggé állhatatos. Ő meg nem szeretett főzni. Mindig éheztem. Amikor meghalt, magam mostam, főztem... Megnősültem másodszor is. Nem volt áldásos az életem. Elszedte a pénzem, eladogatta a jószágjaimat. Végül is otthagytott. Amikor elköltözött tőlem, csak egy tányért, meg egy kanalat hagyott a konyhában. Még szerencse, hogy volt zsebkésem... Jött a harmadik asszony. Jó asszony volt. Allandóan etetett meg itatott. Nem tudtam én még akkor, hogy a sok italtól előlnti a fejemet a vér. Vitt ő engem az orvoshoz... Nem volt rajtam segítség. Elvesztettem az eszméletemet, és többet nem is tértem egészen magamhoz... Csak a temetésemre emlékszem hamályosan vissza. Jaj! A kápolna körül, ahol fel voltam ravatalozva, rettenetes szél fújtt. Fáztam... Most is fázok...

— Megkínálhatom egy pohár borral?

— Nem, köszönöm. Megfogadtam, hogy halálom után mindenben mértéktartóan élek... Milyen rettenetes nehéz volt feljutni ide azon a létrán.

— Ehes?

— Nem. Nem eszek semmit, mert az evéstől kaptam az agyvérzést... rettenetesen feszítette a fejem. Először csak úgy hangyázott, utána már a harangok zúgtak a fülemben.

— Fáj valamije?

— Nem. Most már semmi sem fáj. Könnyűnek érzem magam, mint az angyalok... szinte repülni bírnék... még nincsen szárnyam.

— Nyugodjon meg. Azonnal itt lesz Péter szomszédom és minden kívánsága teljesül.

— Kívánságom? Lenne, de miért mondjam én ezt Lajosnak, amikor Péterrel szeretnék beszélni. Péternek lenne mit mondanom, de mit kezdenék veled, Lajosom, amikor te betolakodtál József műhelyébe és magadénak valold Máriát is, holott köztudott, hogy Mária Józsefhez tartozik.

— Mindenki ahhoz tartozik, akinek a házában házasemberekként élenek, dolgoznak és gyermekeket nevelnek...

— Birtokolod a testét, a lelkét, mert a testvéri szeretet ürügyén tetted magadévá.

— Önszántából jött hozzám.

— Megkérdezted erről Máriát? Ki előtt kérdezted ezt? és kik a te kinyilatkoztatód a csalhatatlanságról?

— Nem értem, miről beszél.

— Az igazságot keresem, mert nem akarjátok érteni az igazak szavát. Szomjúhozik a testetek, lelketek...

— Hozhatok inni a bácsinak, ha szomjúhozik. Ami az igazságot illeti, elmondhatom, hogy időnként én is összezőrdülök Máriával, de különben rendben vagyunk...

— Még itt sem lennének rendben a dogok? Hát akkor hol? Nézzük csak! Hol van Péter?

— Ismeri az Istenes Pétert? Elment Mária érte.

— Mária miért nem Józsefet szolgálja?

— Mária nincsen arra rászorulva, hogy mást szolgáljon, van mindenkünk, ami egy szegény iparoscsaládnak kell...

— Van mindenetek? Azt állítod: van mindenetek? Letekintesz-e időnként a magasból, hogy lásd, mi történik a mélyben? Hol itt a lelátó?

— Milyen lelátót keres, ember?

— Szóval itt tartunk. Lajos mester azt sem tudja, hogy hol kell a mélybe nézni. Lenne mit látnia és elmondania Péternek, hogy végre az úr fülébe jutna, hogy sok a szemfényvesztő, a képmádó, a kétszínű zsarnok... a templom ismét a kereskedőké...

— Esküszöm, egyetlen szavát sem értek.

— Nem. Ez a legkönnyebb. Aki elhallgatja a bűnt és nem tesz semmit, maga is bűnös lesz. Megkérdem én Lajos mestert, miért jutottam olyan nehezen fel azon a létrán.

— Kérem nekünk ilyen létránk van.

— Miért nem ácsoltál már hosszabb és jobb létrát, hogy a mélyből könnyebben és biztosabban lehessen ide hozzád feljutni? Ne tagadd, hogy hagyagul végzed küldetésed, és ezt még meg sem bántad... Hol van Péter?

— Ne nyugtalankodjon. Azonnal jönnek Máriával.

— Igen. Mária... ő megment engem. Benned nem bízok. Igaz, a perselyben csakis Máriának adtam...

— Miért nem bízik bennem, hiszen én segítettem fel a gödörből? Vissza tud emlékezni, hogyan került a gödörbe?

— Fáradságos volt az út odáig. Apám révész volt a Tiszán. Lomha, nagy ember, akit hatalmas erejéről ismert a környék. Attól kezdve emlékszem rá, amikor karjára vett és levitt a Tiszához. A derekamra ruhaszárító kötelet kötött, aminek a másik végét a vastag nyárfa nyakába erősítette. A kötel elért a víz széléig. Pocskoltam, a homokban játszottam, amíg apám a kompon járta a vizet. Egyszer jött egy asszony, aki eloldotta a kötelet a derekamról és szabadon engedett. Apám ezt meglátta. Miután kikötötték a kompot, apám odajött hozzánk, az asszonynak hirtelen hátracsavarta a kezét, a kötéllal megkötözte és a hajánál fogva húzta a Tisza felé. Rémülten ordítottam. Az asszony is jajveszékelt. Apámat a társai fogták le, de már akkora az asszonyt megmártotta a folyóba... A rendőr... jött... odajött. Megtiltották apámnak, hogy engem a Tisza szélére vigyen. Apám egy ideig még velünk volt. Megkomorodott. Senkivel sem beszélt és évek múltán egy napon elment otthonról... Anyám azt hajtogatta, hogy apám elbujdosott... Vele is szeretnék itt találkozni...

— Nagyon régen történhetett ez...

— Nem. Nem is olyan régen... Mentem volna én apám után, de hova, merre menjek? Hol keresheti egy legényke az apját? Azt mondta a gyámhatóságtól az ember, hogy örököltem a házat, a földeket és a szomszéd Sőregi Ádám bácsiék neveltek. A lányukat vettem feleségül.

— Azt, akit még látni szeretne?

— Már hogy láthatnám meg őt, amikor régen meghalt? Mondtam ugye? Mondtam, míg élt, szerettem. Az a másik asszony... ejnye már ezt mondtam, hogy csak egy tényért... Ti ezt mind tudjátok rólam...

— Mesélte már a második meg a harmadik asszonyát is.

— Elöntötte a fejemet a vér.

— Hogyan került a gödörbe? Azt még nem mondta meg.

Mondtam már. Vagy nem mondtam még? Arra még emlékszem, hogy elestem... a feleségem, kicsi asszony, éppen derékra vetkőzve mosakodott és én néztem... néztem... Szép kicsi asszony... gömbölyű. Emlékszem még, hogy a tenyeremben tartottam... elsötétült előttem. Már pontosan nem is tudom, de olyan jó meleg volt a teste... és így kerültem én a gödörbe. Talán tisztességesen eltemettek... Milyen nehéz volt azon a létrán feljutni idáig, Péterig.

— Istenes Pétert keresi?

— Mindegy nekem. Nagyon fáradt vagyok már. Mondtam már, hogy jobb létrát kellene ácsolnod... Hideg is van itt. Megvesz az isten hidege.

EGYSZERŰEN JÖN

Foszlik az idő, visszafelé emberöltőnyit nyúlik, s akibe beleakad, annak ökörnyálként a nyakára tekeredik. Már nem egy összefüggő valami a légben, csak itt-ott emlékeztet ismerős alakokra, élőkre és holtakra. A lepelbe kapaszkodni hiábavaló dolog, a légben az újjak pókhálót fognak, legjobb még egyszer jól megnézni azt, ami még látható, aztán előrefelé rendezni, ami ép. Csakhogy az ökörnyálba keveredtek közül leginkább valaki szól, s azt leemelt kalappal illik hallgatni, mert az már bölcs, kinek üzenete letetet mind egyenes megfontolást. Visszabeszélni nem lehet, mert a képzeletet se látni, se hallani, az csak van, hogy olykor torokon ragadja az embert. Foszló köd az idő, s abban ott van elvegyítve az ő élete. Ha belenéz az apró, keresztléces ablakba, szemében párák lebegnek, s mindig a foszlást látja, de nem kérdez semmit, nem nyög; az ablakban a teret erős határokkal osztja szögletes mezőkre a lécz. Azon innen már nem keveredhet semmi, ami meg túl van az ablakon, az a magasságok nesze. Valójában arra lenne igazán kíváncsi, hogy az ő öreg szívére vajon milyen idő vár odakinn? De nem szól, van még intéznivalója.

Téltől riadt parasztház; lapul a gondolat benne, mint fekete kotlós-tyúk a sarokban. A kis szoba közepén szintelen karosszék, azon támaszkodik most ő a világosság felé. Háta mögött a sarok fehér bojtokat költ, azok csúsznak észrevétlen a gúnyája alá, s hogy mégis van még valami az ő számára, szíve szikrája aranyló szalmából kis tüzet rak gyermeke arcára. Ez a melegség kifelé, a felpeckelt szemek előtt, völgynek lépteti, de befelé még a felhőt kaparászó hegy felé. Azt pedig ne is kérdezze tőle senki, hogy most tulajdonképpen merre tart, mert nyakában a kelő nap tarisznyája, abba meg nem tettek feleletet. Estig be kell járnia a szántóföldet: „amennyit napnyugtáig bejársz, annyi a te földed!” Ez az intéznivaló.

Öregséget vonszoló asszonya a lócáról lógatja szemét fájós lába alá. Nem nézi az ablakot, az urát várja rendesen elgondozni, más dolga már nincs hátra. Kint a ház oldalánál eldől a kapa. Zörög hangosan, aztán csend. Nem megy felvenni senki. Az asszony azért egy mélyebbet szuszszant, az ember hátha küldi, majd tovább elvan észrevétlen.

Van az, hogy az ember képzeletben él. Még vagy már. Van az. Egyszerűen jön. Nem kopog, nem köszön, átlépi a küszöböt és kézen fogja az embert, mint édes gyermeket, és súlytalan léptekkel elindul vele hegyen-völgyön túl. Ilyenkor az ember mosolyog és sír, mert ember. Lassított filmkockákon átlebeg útja felett, s még egyszer mindent megnéz, int az ismerősöknek. Az utóbbi időben ő is, asszonya is ezt az utat járja. Nem mozdulnak ki a kis szobából egész nap, valójában észvesztő távokat járnak be, hogy erről ne beszéljenek, mert kinek s minek?

A szék recsen, az asszony vár. Öreg fonnyadt kezéről leseper egy pihét: ennyit ér az élet — gondolja. S amíg a pihe hosszan csónakázik, az öregember a partoldalát járja. Kezében hatalmas szál gyertya, azt tologatja, keres nagyon valamit. Hozzá motyog s izzad betegén. A parton látja a diófát nagy zöld lombbal, hóban, az alsó ágába ő kapaszkodik, hogy hajlong belé a hatalmas fa.

— Ha eléred azt az ágat, rágyújthatsz!

Apró legényke volt, sohasem érte volna el, hanem amikor már serkent a bajsza, s nagyon kellett a cimborákkal menni, akkor titokban hordani kezdte a szántásból a földet az ág alá, így apja elé állhatott.

— Itt tüntek el... Itt a bejárat... valahol...

— Hozzak egy pohár vizet? — sóhajt az asszonya.

— Láttam a fáról... Itt mentek be a partba... Tizenkét lovat hajtottak be... Sötét arcú zsványok... elvágattak. A lovak meg itt vannak bezárva valahol...

A gyertyaláng bólogat, mutatja az irányt. Fésületlen huzat viszi a fél évszázados rémületet a partoldalalon. A fű lehajol a diófa alatt, nem rejt semmit: szőnyeg az emlékezetnek, mert az ember olyan, hogy gondolatban gyakran eljár legszörnyűbb tragédiájának mezejére, de nem ragad kaszát, hanem lerogy tétlenül újar fájlalni elmúlt sebeket. Az elrejtett lovakat nem azért kell megtalálni, hogy ennyi év után éppen csak kiszabaduljanak, hanem azért is, mert eltűntek, s valaki keresi őket, jóllehet már csak gondolatban, de nagyon keresi őket. Üres a helyük, hiányzik a gond velük.

— Eltűnt a mi egy fiunk...

Az asszony szippant az orrán:

— Újévre megint hazajön Németországból.

— Eltűnt a mi Jancsink!

Ott állt a diófa alatt megverten, inge véres cafatokban a hátán, aztán a gyerek nyakáról kiűzködve lebogozta a kötelet. A lovakat ekkor már rég elhajtották. Fia szipogva mutatta, hogy nem messze ott egy feketeinges, horogkeresztes alak, kezében a kötél másik darabjával, amit minduntalan át akar vetni a diófa ágán, de nagyon rövid, mert egyszer már leszakadt. Ő bizonygatta, hogy az alak nem a feketeinges, hanem az egyik zsvány, akit a lótolvajok azért hagytak itt, hogy őt tartsa szemmel, ameddig csak szükséges. Az ő apja — aki a dohányzást kilátásba helyezte — még nem tudja, hogy a legkisebbik fia nem otthon pihen az ágyban, hanem kint van a határban zsványok karmában, de amikor hazaért a tolvajok üldözéséből, asszonya sirása közepette lerogyott a küszöbre. Aztán az éjszakában fojtogató férfikeservekkel indult a diófához, eltűnt fiát keresni, mint ahogy ő vagy harminc évvel később indult Jancsi után. Az apja őt is megtalálta; ő is ráakadt Jancsira. Véres-könnyes találkozások voltak ezek, egy kimondhatatlan borzalom s öröm, hogy a gyerek él!

Ő azért osont ki éjjel pendelyben, hogy még egy kis földet hordjon magának, mert az ágat két marokra kellett már fogni. Cimborái, akik megálltak munka közben gyantázni a szerszám nyelét, huncut, mosolygó szemmel mondták neki, hogy: no öcsi, no kicsi... Ahogy felállt a földkupacra és a feje fölé nézett, az ág elérhetetlen magasságban feketéllett. Mennyire ki kell nyújtózni ahhoz, hogy valaki elérje. Nem elég vagy tizenkét évig csak nőni hozzá, hanem alája is kell állni, mint fa törzséhez, amelyre baltával csapják oda a gyerek magasságát. S aki pislog vagy berántja a nyakát, az még várhat a pendelyből való kibújjással. Még járhatott volna néhány éjszakán földet hordani, ha akkor, amikor felmézett, nem hallotta volna meg a dübörgést, amelyet a majorságból ellopott tizenkét ló patája vert, mint a kisdobon pattogó tizenkét évének görcsös verője. Abban az időben gyakran lehetett hallani, hogy egyik-másik nagyobb gazdaságról elhajtották a lovakat valami zsványok, kiknek karikás ostoruk és pisztolyuk volt, és akik a szegényt nem bántották. A mese szerint a zsványok világgá ment, megvert béreslegények voltak, akik most tarisznyában hordják a lopott lóért kapott pénzt, s vásár alkalmával szórják kétkézzelel a kocsmában. Ahol megjelennek, ugatás helyett vonítást kezdenek a kutyák, a lovak meg nyeritenek, topognak, majd hámn nélküli meztelen szabadsággal elvágtatnak az éjszakába. Egy-két lövés, ostorcsörgetés, s a rémült emberek csak nagy sokára merészkednek elő. Tartva zsványtól és gazdától, lámmázva iramodnak összevissza, s ha valaki megkérdezi, hogy kit, mit üldöznek, természetesen azt felelik, hogy a lovakat. Mindenki tudja, hogy a lovakat rablóstól elnyeli a föld: alagútban mennek át a határon. S így igaz, mert amikor a dübörgéstől megrémülve egyetlen mozdulattal felrántotta magát a diófára, maga alatt látta az eszeveszett üldözést egyenesen neki a domb oldalának az elszabadult cserjék közé. A rémület hatvan év után sem szállt el kebléből, a további események is csak képzelet szerint jönnek eléje, azok mindennap másként zajlanak le, de az bizonyos, hogy az apja szedte le a fáról, s zsvány is volt ott, legalább egy, aki lengette a karikást, úgy mondta az apjának:

— Na, mit látott kend?

Az meg:

— Mi szegények vagyunk... A gazdáé mint a lovak...

— A kölyöknek ki kell venni a nyelvét! — és fényes kést húzott elő.
— Vagy ő sem látott semmit?!

Másnap a csendőrök körülfogták apja karját a diófa törzsén, úgy verték le róla az inget.

— Semmit, az égvilágon semmit... — nyögte és elájult.

Az igazság sokszor útvesztőben jár, de azért mindig megérkezik, csak legyen, aki kívárja. Apját elvitték, mert mit keresett éjszaka a határban, majd tán éppen a fiát! Azt mondták, akkor szabadul, ha a lovak megkerülnek. És az apja nemsokára meghalt. Ő meg többé nem nyúkkált a diófa nyakába, csak ült alatta a fűvön és azon töprengett nagyokat füstölve, hogy hova rejtették a lovakat azok a zsványok? Most már tudja, hiszen látta a fa nyakából, de olyan homályos minden, ki kellett volna jönnie még amikor világos volt, akkor biztosan megtalálta volna őket. A fia is, hogy gondolt olyant, akkor eltűnjön...

— Jamcsi, hozd ki a láboscát. Hát nem hozod?...

Két domb: két érthetetlen korszak, közte szép egyenes szántófield, az övé. Az egyik dombról apja ereszkedik fáradtan — szórén üli a lovat —, a másikról fia motorkerékpáron rohan. Lent találkoznak mindhármán, de neki életbevágó elfoglaltsága van a feketeinges fenevadkölyökkel, így a saját földjét sem mutathatja meg. Pedig az fontos lenne, mert egyiküknek sem lesz már földje; az egyiknek elérhetetlen valami, a másik meg irtózik tőle. Micsoda tragédia!

Lent a motor körülforogja a lóhátast.

— Maga az én öregapám?

— Osz, szántasz-e már, gyerek?

— Hühü...

— Ilyen idős koromban nyolc ökor fülét pattintottam az uraságnál. No de gyerünk, mert mindjárt este lesz!...

És a lovas szépen visszabaktat a saját dombjára, ahonnan járom nyikorgása hallatszik, a gyerek meg ledönti motorját a barázdába, sarkára ül s úgy zokog, mintha a völgyet akarná telesírni könnyel, hogy ott már ne lehessen szántani.

Ő is könnyet ejt fent a diófa hegyében, mert tudja, hogy a gyereket elkapják a feketeingesek, s nyakára hurkot tesznek. Már ott is állnak a fa alatt, és csak most ismeri fel őket, hiszen ezek a lovak gazdái fiatal-korukban! Csapkodják csizmájuk szárát a korbáccsal, s azt mondják:

— Te vagy a mi ellenségünk, Béres!

— Nekem nem kell föld, értsék meg... Én elmegyek gyárba!

— Neked Béres a neved!

Felemelkedik a székről, úgy könyörög:

— Ne menj el, Jancsikám...

— Hát újévre visszajövök, édesapám!

Az ablakkeretben négy mező. Három már mozdulatlan, holt, a negyedikben meg ő matat gyergyásan. Tizenkét lovat keres utolsó erejével, azt a „tizenkettőt” ami örökre elvitte ifjúságát, apját, fiát; ami elvitte az időt és bezárta a hegybe. Ő, egyedül csak ő látta, hogy hol tűntek el, még meg kell találnia a rejtekhelyet. Ki kell engednie azokat a lovakat, hadd nyargaljanak kedvük szerint a fűszönyegen. S ha majd fényes szőrükön megcsillan a napsugár, letipornak azok minden zsványt, egyik dombról a másikra vágatnak, onnan nyeritenek az égre, hogy tavasz van; korbácsos zsarnok ment: a bú — mosolygós vendég jött: az öröm. És felemelik fejüket a gazból a mezei virágok, mert bedobja a füstölgő gyertyát a könnyfolyóba, fejszét ragad, s egyetlen csapással kidönti a borzasztó fát, mert villámfénynél hirtelen meglátta, hogy annak a helyén a hegy kapuja.

Kint ugat a kutya, valaki megy az úton.

KÉZFOGÁSOK

KOVILJKA TIŠMA-JANKOVIĆ

TATÁRJÁVOR

Megfürdött, szépen felöltözött, megfésülködött és lehanyatlott a ház, e szerencsétlen és értelmetlen, öröm és élet nélküli lakhely küszöbére, mely emberemlékezet óta áll itt, a hegy és az erdő közé szorítva, a mező felé fordulva, mintha a távolságokon tűnődne és vágyódna valami után. Húsz évet élt itt. Most ül tehetetlenül, személytelenül elsüllyedve az elveszett időbe, az időbe, amikor tizenkilenc éves volt, amikor az életet hatalmas, varázslatos gyümölcsösnek érezte, tele csodás természettel, illattal, izgalommal... És lám! Most itt van egyedül meztelen — fájó és bütykös — életével. Istenem, hova tűntek a tizenhét évesen át ontott hízog és hazug ígérek!? Hányszor haltak már meg a lombok! Hányszor halt meg apránként valami, amit magában hordott, ami nagyon fontos, az élet lényege volt? Kérde magától, miért verte meg a sors, miért toldotta rá két hibás kezét: bütykös a csuklója, bütykös a könyöke, keze, mint a gyertyánfa ága.

Valamilyen falusi istennőre hasonlított, aki gögösségeért ilyen halott kezeket kapott büntetésül. Pedig nem volt gögös. Sőt, nyílt szívé volt, távol állt tőle az irigység, önzés és ravaszság — azok a tulajdonságok, amelyek mindig jelen vannak, körülvesznek bennünket. Jó szándékú volt, nemcsak az őt körülvevő, emberek, hanem a kis növények, madarak, a báránka iránt is... Szemében tükröződött a világ, mint apró pohárkákban az arany szeplőkkel pontozott zöld felszín. Vidámnak és társaságkedvelőnek ismerték, bár soha semmi nem kötötte őt senkihez. Egész életében egyedül volt, habár másodsor is férjhez ment. Senki nem tudta megérteni tekintetét, amelyben két miniatűr világ lebegett. Senki nem értette halk nevetését, amely a hegyi patak csobogására hasonlított; egyetlen alkalomra, egyetlen igazi menyegzőre, a szerelemnek arra a forró napjára tartogatta, amely bensőjét melegítette. Sajnálta, hogy belső enjét nem tudta elrejtetni, eltitkolni. Ezért mondhatta sógornője Mrgud halála után pár hónappal: „Bjelica férjhez megy. Látszik a szeméből...” Habár sajnálta Mrgudot, három év múlva férjhez ment Dušanhoz. De Djurdje is, Mladja is, Stjepan is feleségül vette volna. Őket is szerette. Ők is fiatalok, kedvesek és becsületesek voltak...

Ma viszont ez van. Elmegy. Belenyugodott, megbékélt azzal az érzéssel, hogy ma a végső erőfeszítés előtt áll. Egész reggel ez sajtolt, marta a torkát, mint egy eszelős kölyökkutya, nagy erőfeszítéssel védekezett a harapások ellen, nyugtatgatva magát, hogy ennek meg kell történnie. És milyen jó, hogy eszébe jutott!... Mert nem tudta elviselni a gondolatot, hogy Dušan vagy bárki más vesződjön halott testével, nem azért mert attól tartott, hogy Dušan túl szerencsétlen lenne; nem kívánta, hogy forgaszák, nézzék, amikor már halott. Sokat gondolt már arra, hogyan tűnhetne el nyomtalanul. Szétfolyhatna, elpárologhat!

Elhatározta magát... Emlékezett ugyan arra, hogy a Bobinovacból hideg tör föl és sötétség, ez visszatartotta őt erős szándékától, igyekezett meggyőzni magát arról, hogy az ítélet napját ezen az ég és Nap alatti fényes és meleg világon kell bevárni.

Ma reggel hirtelen felszállt az emlékezés füstje régi képeket lebegtetve; a kép feltűnik, utána sötétség... üresség, ismét kép... üresség,

kép... üresség. Egy kép különösen sűrűn visszatér, ismétlődik, felvillan szemei előtt eltörölve a többit: apja lefelé megy a fehér, köves ösvényen; anyja gyermekét tartja karjában, a másik kettő szoknyájába kapaszkodik, hallgat és kendője sarkával könnyeit törli... apja távolodik, mind kisebb lesz... Ez a kép a múlt hangjaitól visszhangzik, valahonnan szavak hallatszanak — anyja szavai: „Apád megjött az átkozott Amerikából. Most a szaloniki harctéren van. Ha az isten is úgy akarja, néhány hónap múlva velünk lesz... Az isten nem így akarta. Apa helyett a halotti bizonyítvány érkezett meg egy levél kíséretében, melyben jelentik, hogy hősi halált halt a haza védelmében, valamilyen furcsa nevű falu vagy város közelében... Ezután gyermekkorra napsugaras emlékei sorakoztak, amelyek néha első-tétültek attól, amit nem lehetett elfeledni: jöttek a nagybácsik, rokonok, ismerősök a fogságból, érkeztek a harcterekről, meséltek a borzalmakról... Később, mikor férjhez ment, és sokkal később, még nemrégben is, visszatért a Busovaca alá, azt remélve, hogy gyermekkorra várja, ott él még, fiatal, hogy meztláb ugrál lefelé a Busovaca lejtőin, a mezei ösvényeken. Bármikor gondolt gyermekkorra emlékeire, mindig éles szúrást érzett, olyat, mintha valami mérgező rovar húzódott volna a szívébe. Miért fáj ennyire? Busovaca, Tavanci, Plase, Grabik — ezek a gyönyörű helyek még mindig a gyermekkorát ringatják. Hány gyönyörű reggelt ért ott meg! Illatos, játékos alkonyok sokasága! De nem! Semmi sem segített! A gyermekkorra halott, azok a helyek is halottak, a múlt halott. Felfogva ezt, szerencsétlennek, kiraboltnak, elpusztítottnak érezte magát.

Mint ahogy mindenkor elhatározása — hogy utolsó napját éli —, ez is felkészületlenül érte. Mert mi mindenre kellett emlékeznie! Mi mindenről kellett még gondolkodnia! Mégis, legjobban önmagát érezte: nem, most nem az a kislány volt a Busovaca lejtőin, se a bátor és egvüttérző partizánlány, se a jókedvű fiatalasszony, se az a vénült személy, aki fájó ökleit cipeli karjaival és ringatja őket, mint a beteg gyermeket: ez a mostani mind a négynek a torz hasonmása, az igazi Bjelica a látomásokon, az időn kívül élt. Soká élt biztonságban a belső világában, melyet kedves arccal díszített fel. Am ez a világ is már régen inogott, szűkké és sivárrá vált.

Várj, Bjelica, ezt kell-e tenned? Hogy éltél? Igen, érezted az élet gyönyörét és nehézségét, és most... Így kell-e bevégezned? Harcok idején a jóba vetett megingathatatlan hiteddél a sebesülteket és kétségbesetteket vigasztaltad; azzal a meggyőződéssel, hogy az ember nagy adósa a természetnek és az emberiségnek azzal, hogy éljen, hogy az ember csak akkor EMBER, ha minden erejével arra törekszik, hogy éljen, — így gondolkoztál nedves erdei úton, amely elnyúlt, sötéten, elviselhetetlenül, mint a lázas éjszaka, mint a lassú, fekete borzalom. Az árnyak nőnek, dagadnak, mind sűrűbbek és vastagabbak. Mint csúnya nagy bogarak potroha, úgy másznak a tavaly lehullott levelek a gyöngö szelben. A rothadó alom illata, amely szerteáradt, ezen a tavaszi napon úgy hatott, mint a másvilágra való emlékezés és csalogatás. Napfény remeg az erdei tisztás felett és szét-hinti a faköszöget. A felhők fényes fejei leszakadoznak.

Az elválásban nem volt mit siratnia. Gyermekai nem voltak, anyja még a háborúban, menekülés közben eltűnt, kedves fivéréi elesetek. És Dušan? Szerette és szolgálta immár két évtizede, de nem tudtak egymáshoz meghittebben lenni. Jó volt, de távolinak tűnt. Egyedül haladt útján. Néha úgy, mint egy nagy varázsló vagy isten: öreg és bölcs; máskor meg gyöngöseséget, törekenységet sejtetett, amely mélyen elrejtve lappangott benne. Olykor attól félt, hogy sirva fakad. Így volt ez akkor is, amikor behívták katonának. „Nem csalsz-e meg, Bijela?“, kérdezte szomorú sziszegő hangon. „Tudom, Mladjo jobb, mint én“, megfordult, talán azért, hogy elrejtse könnyeit. Jól emlékszik: a behívó késő tavasszal érkezett a napnak abban a szakaszában, amikor az aranyszín elhalványul, meghal a csillogás és elhagyja lecsöndesedett lelkét, amelyet még nem fátyoloz el az alkony... Mire is akart még gondolni? Még valami halaszthatatlan!... Jaj, mi szaggatta szét azt a finom selymet, az emlékezés pókhálóját?... Elmegy az örök éjszakába... Ne gondolkozz! Találj ki valamit, ami eltereli a gondolatokat, legalább erre a kis időre, ami még hátra van! Alom!

Az álom elvisz majd fényes vidékekre... Nem, ne remélj! Csak a rongyok maradtak, azok meg nem ragyognak; csak az ifjúság vörös villanása támad fel, de az csak pillanatig tartó lidérc... Igen! Az! Erre igazán érdemes emlékeznie, még egyszer átélnie. Visről minden héten érkezett levél három hónapon át. A nehéz, megtört kézírásban — mint kívájt kőbánya — helyezkedtek el a gyöngéd szavak, akár a madárfiókák: „Meleg van itt és illatos a levegő, Bijelám. Minden kéklő fürtről szemed néz rám... Minden pirosló őszibarackban az ajkadat látom... A környék bazsalikomtól illatos, mint a te kebled a búzavirágtól... A tenger sima, mint az arcod... Te vagy az én aranyos nyaram...” Így írt. Ekkor újra felragyogott az a csillag, amely már nagyrészt kialudt. Ez most fáj, mintha valamilyen könyörtelen ujj a fején levő gennyes sebhez ért volna. Tovább cipelte a hamut és az elfojtott parazsat. Már csak az emlékezés élt: bármerre vitték fürgén fiatal évei, azt gondolta: minden út csak neki van teremtve, és mindegyiken minden lépését védi, őrzi, virraszt felette a nagy, fényességes isten. Most úgy érzi: vonzza a nagy fekete borzalmas erő, őt az elnehezített, betegségtől terhesen kialudt csillagainak hamvával, halott reményeivel együtt.

A mélység nyílása köves volt. A kiszögellések fehérlettek a sötét háttérben, mintha erős fogak tartanák a rideg sötétséget, nehogy kicsússzon és szétterüljön a világon. Az erdei fekete talaj vastag rétege puha volt és hideg, mint az undorító varangy pofája. Csak a gödör felett nőtt néhány gyöngye, halványzöld fiatal tatárjavor. Lemászott az oldalsó peremre. Nem mert a sötét nyílásba nézni... Csend... Mintha a természet visszafojtotta volna lélegzetét. A hegy valami csendes bánatba mélyedt. Nincs madár-csicsergés. A kakukk szól, gyorsan közeledve és távolodva kakukkol; egyszer a sajnálkozást súgja, máskor a sikítás tör fel, mint a vér a torokból... A tettében megrettent, kezével védekezni akart, egy remegéssel akarta lerázni vágyait, mint egy raj hideglelést. Megriadt — keze visszaviszi őt az életbe; most, amikor ilyen kínosan és nehezen feláldozta magát.

A gödörből egyszerre halk hívást hallott. Mintha a szavakat is értené: „Itt az idő, Bjelica!” A rémület elfojtotta a lélegzetét. Ugrik a peremről ijedten, az út és a világ felé fordulva, kezével a tatárjavor gyenge vesszőibe markolva. Valami hatalmas fehér lábfej elzárta a visszatérés útját, a keménység ökle pedig jobb halántékon találta. A markában görcsbe gyűrt tatárjavor felvillant előtte, mint szívárványszínű gyöngéd szirmok füzére.

A rendőrség kereste, de abbahagyta a nyomozást. Tíz év múltával a barlangkutatóknak eszükbe jutott feltárni Bobinovacot. Másnap egy holttestet hoztak fel, olyan volt, mintha egy órával ezelőtt halt volna meg. Kezében egy zöld kristály csokrocskát szorongatott.

Fordította: *SZEBASZTIAN URBAN* Katalin

IVO POPIĆ

A NAP MEGNYITJA KAPUIT

*A nap megnyitja kapuit,
hogy a füvek bujaságába vezessen.
Kapuit megnyitja a nap
az ég és énközöttem,
hogy csupasz ágakkal borítson be engem.*

*A nap megnyitja kapuit,
hogy tőlem valami lehetetlent várjon.
Kapuit megnyitja a nap,
hogy sebzett kezemben
még a rózsá is meleget találjon.*

*A nap megnyitja kapuit,
hogy egy dal rabjává tegyen,
amelyet soha sem énekelek.*

A VILÁG KÖRÜLÖTTEM

*Alomban, valóban
én a gyökér vagyok.
Mindegy, hol mi vár rám:
Mélységek vagy csúcsok.*

*Mint a jóság vagy bűn
íve, úgy török el.
Könnyekből, mosolyból
a világ körülöttem.*

*És hogyha az úton
majd kővé dermedek,
vállamra akkor
villámok üljenek.*

*Alomban, valóban
én a gyökér vagyok.
Mindegy, mikor mi vár:
Mélységek vagy csúcsok.*

A MENEKVÉS

*Magányosan jött ez éj,
hogy összekulcsolja kezem,
az erdei gyökereken.*

*Magányosan jött ez az éj,
hogy elcsendesítse szavam
a nyelvemen.*

*Magányosan jött ez az éj,
hogy jóságosan elkísérjen
haza.*

GYERMEKKOROM LÁBNYOMAI

*Ülök a parton.
A messzeségben
a tenger néma, zöld végtelenje,
mélyében titkolt szenvedése.*

*Ülök a parton
merek magányomban
és gyermekkorom holt lábnyomait keresem,
amelyek, mint az öröklét, rejtelmesek.*

KENYERES KOVACS Márta fordításai

ÖRÖKSÉG

NAGY DEZSÓ

A VAJDASÁGI AGRÁRSZOCIALISTA MOZGALOM KÖLTÉSZETÉNEK NYOMÁBAN

A századfordulón fellobbanó agrárszocialista mozgalmak között kiemelkedő hely illeti meg a Várkonyi-féle mozgalmat. Várkonyi István ceglédi születésű földműves, aki különböző ügyletek révén bizonyos vagyonhoz jutott, nem felejtette el fiatalkorának osztályosait, 1889-ben belépett Budapesten az Általános Munkáspártba. Autodidakta módon művelte magát, mint minden korabeli munkásvezér, s 1896-ban a Magyar Szociáldemokrata Párt vezetőségébe választották. Látva, hogy a párt oppurtunista vezetősége egyre halogatja a forradalmi hangulatú agrártömegek szervezését, szembefordult velük és a ceglédi, valamint az orosházi agrárszocialista szervezetekre támaszkodva megalakította a Független Szocialista Pártot.

A magyar és jugoszláv történészek sokirányú kutatásokat végeztek e párt tevékenységével kapcsolatban: ezekre most nem térünk ki részletesen. Ellenben felidézzük népi ihletésű folklórjukat, költészetüket. Az agrárszocialista mozgalmakkal foglalkozó szakmunkák mindegyike megemlíti, hogy a Várkonyi-féle mozgalomnak igen gazdag népköltészete volt. Várkonyinak nagy érdeme, hogy fáradhatatlan és szívós agitációja révén szinte az egész ország agrárproletárjait mozgósította eszméi mellett — a mozgalom fénykorában (1896—1902). A nemzetiségeket is bevonta a szervezkedésbe, a szlovákok és szerbek részére anyanyelvükön írott lapokat adott ki, s a románok között sem maradt hatástalan agitációja. Fáradhatatlan agitátorai bejárták az országot, szóval, verssel, dallal élesztették a forradalmi hangulatot. A redőri jelentések szerint a várkonyisták nappal mezőgazdasági munkájukat végezték, de az éjszakákat felhasználták eszméik terjesztésére. Titkos gyűléseiket is éjszakánként tartották valamelyik meghitt emberük lakásán, lehetőleg félreeső helyen, s ezeken határoztak dolgaikról.

A Várkonyi-mozgalom első lépéseit Vajdaságban tette meg. Egyes helységekből nagy táborot toborozott eszméinek: Óbecsén, Adán, Bácsszenttamáson. Egyszerű földművesek és munkásasszonyok ezekről a helyekről küldték be üdvözlőiket, biztatóikat, verses leveleiket, amelyekben léthelyzetükről tudósították elvtársaikat. Ezeknek az írásoknak a forrásai: a budapesti rendőrség évi jelentései, amelyekben minden évben a legaprólékosabban beszámolnak a mozgalom dolgairól, s a *Földművelő*, Várkonyi pártjának lapja.

A Független Szocialista Párt I. kongresszusát *Zentán* akarták megtartani 1897 júniusában. A napirend tíz pontból állott volna, köztük ilyenekkel: az iparosok és a földmunkások, a kisiparosok és a kiscgazdák helyzetéről; a szocializmus keletkezése és jelen állása Magyarországon; a FSZP álláspontja és elvi nyilatkozata stb.

Várkonyi mozgalma legrendíthetlenebb agitátorai a nők voltak, elmentében az egyéb pártokkal. Nem volt ez másképp a Vajdaságban sem; 1897 áprilisában köztölték, hogy Óbecsén 129 nő részvételével szervezetet alakítottak, s harcolni fognak a kizsákmányolás ellen. Elnök: Kasza Andrásné, a jegyzők: Bugella Katica és Sajdik Teréz lettek.

Időközben a kongresszus előkészítő időszakában Zentán a hatalom birtokosai vérfürdőt rendeztek a munkások között, s emiatt Várkonyi Adára szeretne volna áthelyezni az alakuló kongresszust. Adán előbb nőgyűlést tartottak volna 90 nőküldött meg is érkezett, s velük szemben a csendőrök százával cirkáltak az utcákon. Végül a szolgabíró közölte, hogy betiltotta a gyűlést de addigra a szervezet helyiségében már a helyiek közül is 50-en beiratkoztak. 1897 októberében azt olvashatjuk a *Földművelőben*, hogy megindul a párt szerb nyelvű lapja Mita Radujkov felelős szerkesztésében. A szerkesztőség székhelye Ada. Közölték a tíz szerkesztő bizottsági tag nevét is.

Lássuk most e néhány emlékeztető adat után a mozgalom költészetének azon dokumentumait, amelyeket a Vajdaságból küldtek be Várkonyi lapjába, a *Földművelőbe*.

Zászlóbontás címen Adáról Lukács Sándor küldött be verset, amelyben a párt lapját méltatja:

*Kibontva már a mi zászlónk, előre!
Hadd pusztuljon a hamisság, előre!
Győzelemre vezet harcunk,
Egyetértve összetartsunk, előre!*

*Ellensége sok van már a munkásnak,
Akik mindig elnyomatást kívánnak!
Aki ilyen, álljon félre,
Nem szorulunk az eszére. Előre!*

*„Földművelő” hű vezér lesz minékünk,
Bölcs elvénk egytől egyig hihetünk.
Aki ilyen, álljon elő,
Győzelemre fog jutni ő. Előre!*

*Ne hallgassunk a hazugság szavára,
„Földművelő” az igazság barátja.
Ezen pártért élni-halni,
Dicső elvét felkarolni — előre!*

Ugyancsak Lukács Sándor jelentkezik újévi üdvözléssel 1897 januárjában. Ebben földművelő társait biztatja a harcra az elnyomók ellen, s felrepíti lelkében a boldogság kék madarát: a szocializmus eljövendő győzelmét: (részletek)

*B.u.é.k. mindenkinek,
Első tekintetben munkás földművesnek!
Mert a boldogságtól mindenki úgy kaphat,
Ha a földművelő valamit arathat.*

— — — — —
*„Szántás, vessél, paraszt, folyton imádkozzál”,
Hogy a burzsoáknak nagy hasznokat adjál!
Mert ők ekképp mondják: országunk virágzik.
Persze a burzsoá szivaroz, s gegázik.*

*Ha sokáig így megy a világ folyása,
Mind koldussá leszünk, akárki meglássa!
Marx Károly jóslata mint szent és való lesz:
Világ milliói nagy része koldus lesz.*

*Ha bekövetkezik e szomorú korszak,
Tehetetlen gyávák lesznek a hatalmak;
Lassalle jóslata meg fog valósulni,
Világ proletári fognak egykor győzni!*

A Független Szocialista Párt adai kongresszusa előtt már elküldték verses üdvözlőtüket az adaiak *Az adai kongresszuson megjelenő szabad emberekhez* címmel 1897. június 4-én: (részletek)

*Üdv, ezerszeres üdv szálljon felétek,
Kik itt megjelenni merészelték!
A nyers hatalom temérdek fegyvere,
Bár mindannyi melleiteknek szegezve.
Egy pillanatnyi félelmet sem okozott,
Az Eszme már diadalt aratott.
Egy ezredév puszta álom volt csupán,
Öntudatra ébredt az alvó oroszán!
Fel a zászlót, fel magasra,
Hadd lobogjon fenn.
Szabad szellő lágú fuvalma
Szabadságról zengjen.
Meguntuk a szolgaságot:
Szabadság kell nekiünk,
Összetörünk jármot, láncot,
Vagy mind együtt veszünk!*

Ez a munkásdal refrénes szerkezetű, s a visszatérő refrénekből már esztétikai értékeket is találunk, s a szabadságvágyó gondolat töretlen kifejeződését.

1897. július 2-án ismét jelentkezik az adai Lukács Sándor. A hosszú munkásdalból csak két strófát idézünk, de most már dallamot is talált a földműves költő versét emelendő. A jelzett dallam címe: *A bús Rinaldini, vagy Jaj, de bájos távol élni tetőd.*

*Halljátok meg, ti hatalmas zsarnokok!
Nem leszünk mi igavonó barmotok!
Butaságban neveltétek a népet,
Jogaiktól fosztottátok meg őket.*

*Halljátok meg, telhetetlen burzsoák,
Te koldustok a sok ezer páriák;
Barom gyanánt használtátok ki őket;
Alamizsnával fizettétek meg őket.*

A további strófákban versbe szedi a földmunkások követeléseit: jogot és szabadságot követelnek; szocialisták lesznek majd a katonák; szakmai tanfolyamokat és közös iskolákat követelnek, majd így folytatja:

*Követeliünk nemzetközi bértörvényt,
Nem szeretjük a kizsákmányoló önkényt,
Elég volt már bennünket fosztogatni,
Koldusbotot a népnek osztogatni.*

*A mi harcunk egyedül a tanulás,
Es alapja ennek az összetartás.
S legfőbb célja: egyenlőség, szabadság:
A gyümölcse szabad jog és igazság!*

A meghiusult zentai, adai kongresszus után a Független Szocialista Párt kongresszusát végül is 1897 szeptemberében Cegléden, Várkonyi István szülővárosában tartották meg.

Herédi József 1700 horgosi elvtárs nevében így köszöntötte a ceglédi kongresszus résztvevőit:

*Erő és hatalom, hogy mi el van nyomva,
Legyen kongresszusunk annak felszabadítója.
Nyissa meg az utat a szent haladásra,
Hogy ne csak a gaznak legyen tudománya.*

*Legyen tudás ime az elnyomott istenség,
Kongresszusunk harcosai mind erősek, bátrak,
Hiszem, hogy megvetik az erőszaknak gátat.
Vessék meg a gátat a nagy kifosztásnak,
S varrják be fenekét a telhetetlen zsáknak.*

Adáról Boja Ágnes az adai nőszervezet nevében köszöntötte a ceglédi kongresszust:

*Üdv, ezerszeres üdv szálljon fejetekre,
Kiket a milliók küldöttek Ceglédre.
Hogy ott egymás között megbeszéljétek,
Hogy a munkás baján miként segíthetnétek,
Szívükből kérjük hát Istennek áldását,
Óvja, oltalmazza a nép kongresszusát.
Hatalmas zsarnokok önkényeskedésétől,
S azok hü szolgálói vérengzéseitől.
Adjon az ég ura amnyi erőt nektek:
Világ rabláncait összetörhessétek.*

Az adai szakszervezet nevében Szollár János üdvözlí a független szocialista kongresszust

*Üdvözöljük a megjelent elvtársakat,
Kik képviselik az összes munkásokat.
Szálljon reátok az isten áldása,
S nagy munkátokat siker koronázza.
Dicső eszménk legyen vezérlő csillagtok,
Kik most a nagy munkában együtt vagytok.
Ne hagyjátok él ez igazságnak útját,
A Jövő meg fogja adni majd jutalmát.
Ne csüggedjétek hát, eljön az idő,
Midőn a zsarnokság oszlopa kidől.
Lassalle Ferdinánd és Marx Károly tana,
Mint élő fáklya ragyog majd a világra.
Elfog — alant nyomor, felül — a góg tűnni,
Ember embertársát meg fogja becsülni.
Le fognak hullani a súlyos rabláncok,
Mellyel lebéklyózták a zsarnok mágnások!*

A Független Szocialista Párt 1899 júniusában Hódmezővásárhelyen tartott kongresszust. Gion György bácsszentamási földmunkás versben jelenti, hogy ő miért nem jelent meg a kongresszuson:

*Köszönjük, testvérek, fáradozástokat,
Érdeküinkben megtett minden szavakat.
Sajnos e távolból nem bírok mást tenni,
Mint papírra vetve köszöntést mondani.*

*A mi hibáinkat ne hánytorgassátok,
Mert gyarló az ember, magatok tudjátok.
Szegénységünk voltát sohsem titkoljátok,
Minden községben nyíltan feltárjátok.*

*Nem engedte a sors, hogy hozzátok jöjjünk,
Hogy élő szavakkal mindent elmeséljünk.
Mert vannak panaszink, mint tenger árja,
De nincs, ki sorsunkat, igaz szívből szánja.*

*A földműves munkás igazán az árva,
Mert nincs, aki sorsát szívből megsajnálja.
Sajnáld meg hát, munkás, önélted sorsait,
Önnön magad segíts, te tudod bajait!*

Új színfolt az agrárszocialista mozgalom palettáján a földmunkások hallatlan aktivitása. Papp Agnes bácsszenttamási földmunkásnő verses levelében beszámol a maga és sorstársai életéről, 1899. július 14-én:

*Tisztelt összes elvtársnőim,
Szeretet nőtestvéreim.
En is hozzátok szólók
Most nagy távolságból.
Fel a szervezkedésre,
Ne hallgassunk senkire,
Hogy nem ér ez semmit sem,
Mert nem segít senki sem!
Nem is kell, hogy segítsen,
Mert ez mibennünk rejlik,
Ha mi egymást megértjük,
Akkor könnyen segítünk!*

— — — —
*Ezer évet átszenvedtünk,
Éjjelt nappallá tettünk,
Sajnos, a mi helyzetünk,
Kivált nekünk sok anyáknak:
Ha kezünkkel mosunk,
A lábunkkal ringatunk.
De szemünkkel soha versest nem alszunk!*

(Papp Agnes a nép szavát isten szavának tartja, s úgy véli, jó lenne, ha ezt mások is meghallgatnák, ezt kívánják mindannyian. Elteti a lap szerkesztőit, a 11-es bizottságot, s az uraknak odamondja, hogy adják meg a földmunkásoknak a szavazati jogot.)

— — — —
*Már sokáig voltunk rabok,
Lennénk eztán már szabadok.
Ezt kívánom mindenkinek,
Velem minden szegény népnek.
Elég volt már idáig,
Hogy ne tartson sokáig.
Több munkásnő nevében,
Bács-Bodrog megyében,
Szenttamási községben,
1890-ben, a kilencedik évben,
Forog ez a munkásnők fejében.
Szeretet munkatársaim,
Velem szegény testvéreim,
Ne vegyétek rossznéven,
Ezen csekély párbeszédem:
Hogy hozzátok így szólok,
Töletek választ várok.
Írjátok le bajaitokat,
Hadd értsük meg panasztokat:
Hogy értenénk mi is egymást,
Hogy mindegyikünknek mije fáj.
Sok már a mi fájdalmunk,
Azt mi ki nem mondhatjuk,
Csak valamely időben.
Elég volt már ebből ennyi!
Most bezárom soraim, maradok
Hozzátok elvtársi üdvözlettel*

Papp Agnes

Papp Agnes fellelkesülve, hogy verses levele nyomtatásban is megjelent, indítatva érezte magát, hogy a munkásélet mindennapjaiból táplálkozó élményeit, panaszait, problémáit közölje elvtársnőivel. 1899 novemberében az alábbi verses levelet küldi a Földművelőnek:

„Figyelem az elvtársnőkhöz és férjeinkhez, Bácsszentamásról”:

Szeretet nőtestvéreim, hozzávéve férjeink.
Ismét hozzátok szólok a szívem fájdalomából.

Alljunk ki a küzdőterre,
Férjeink segítségére, mert férjeink,
Képtelenek mindenhol eleget tenni,
Mert nekik munkára kell menni:
Családjukat el kell hagyni.
De az anya ott fennmarad,
Családjával sokat koplal,
Néha mosnánk, néha varrnánk,
De ha elfogy a mi cérnánk,
Nincsen kenyér, nincsen sónk,
Nincsen szappanra valónk.
Sok a munkásnő panasza,
Kéz ezt le nem írhatja,
Nincsen száj, ki ezt kimondja...

A földmunkások nehéz élete mint igazgyöngyököt sarjzattatta ki a bácsszentamási és környéken élő elvtársakból a közmondásokat. Néhány mutatóban:

- Nincsen minden megírva a könyvekben.
- Csak a babonás fél a kísértetektől.
- Az állam és a halál — testvérek!
- Keserű a munka gyökere, de édes a gyümölcse.

A bácsszentamási Papp Agnes verses levelei többet mondanak el a földmunkásnők életéről, mint akárhány szociográfiai tanulmány. 1900 márciusában ezeket írja:

Rettenetes ez mirajtunk,
Hogy mi, munkásnők mégis alszunk!
Itt az idő, hogy keljünk fel,
Nyissuk ki a szemeinket!

Körülöttünk sok az inség és nyomor,
Az éhségtől meg is fájdul a gyomor,
Mert nyáron dolgozunk a forróságban:
Télen koplalunk a hideg szobában.

Én hat fiúgyermeknek vagyok anyjuk,
És az apjukkal sokat aggódunk rajtuk,
Ugyan mi lesz velük, ha felnőnek,
És ha ők is szebb jövőt nem érnek?

A Független Szocialista Párt 1900 májusában Szeghalmon tartotta kongresszusát. Kiss István Óbecséről verses levélben üdvözölte a kongresszust:

*Kérjük az ég urát,
Küldje ránk szent áldását
S a szeghalmi kongresszusra,
Kik ott vannak, mindnyájára.*

*Üdvözet még rája, ti, bátor férfiak,
Kik a kongresszuson mostan jelen vannak:
Szálljon fejetekre az isten áldása,
S amit most végeztek, siker koronázza!*

Ime, felidéztük mintegy 80 év távlatából az egykori vajdasági agrár-proletárok népi ihletésű költészetét. A csikorgó rímek, gondolatfoslányok alól, amelyek alig különböznek a vőfélyrigmusoktól, kitészik egy régi, mára eltűnt keserves életforma mindennapi világa.

Marad azért munka a kutatók számára a továbbiakban is: felkeresni, felkutatni, a Boja Agnesek, Papp Agnesek, Herédi Józsefek, Lukács Sándorok, Szollár Jánosok, Gion Györgyök, Kiss Istvánok talán még élő maradványait, s elmondani velük, hogyan alakult ősük s a maguk élete a századforduló után az egykori csendőrtollaktól cicázó Vajdaságban.

KALAPIS ZOLTÁN

OTTHON — VAJDASÁGTÓL MESSZE SZARAJEVOI NAPLÓJEGYZETEK

Szarajevó egy völgykatlanban fészkel, ahol nagyobb város számára alig vélné helyet az ember. Délen a szürke Trebević orma uralja a tájat, északon az Ozren megszelídült nyúlványai hullámzanak. A házak már félkésznek a lejtőkre, betöltötték a hajlatokat, mélyedéseket, vízmosásokat.

Ugy látom, hogy az erőtől duzzadó város mintha a természet korlátait feszítené mindenütt maga körül.

Szarajevó mindig nevezetes város volt. Evlija Cselebi a híres török utazó már 1664-ben megírta, hogy a világon sok várost neveznek Szerájnak (szultáni palotának, császári udvarnak), de „ez a bosnyák köváros mindegyiknél haladóbb, szebb és élénkebb”. Ivo Andrić egy helyütt azt mondja, hogy Sarajevó „a felkelés és a háborúk, a pénz és a szűk esztendő, a pestisjárványok és a pusztító tűzvészek városa”.

Arkármelyik képében is jelenik meg a múlt — a szebbikben vagy a csunyábbikban — elkerülhetetlenül azt mutatja, hogy itt, ezen a tájon valaha világok, népek, vallások találkoztak, kereszteződtek és ütköztek, olykor mélyről feltörő indulattal, sötét gyűlölettel.

Jelleget, életmódot meghatározó körülmény volt még századokon át, hogy Sarajevó, a török birodalom egy periferikus pasalikjának volt a székvárosa, később pedig a monarchia távoli, egzotikus balkáni gyarmatának központja. Gyökeres fordulat állt be a délszláv népek egyesülésével, amikor is Bosznia, s vele együtt Sarajevó az új állam kellős közepébe került. A földrajzi fekvés persze csak adottság, s az is marad, ha nem használják ki. Egy fél évszázaddal ezelőtt kiadott lexikon például még úgy tudta, hogy Belgrádnak 112 000, Szabadkának 108 000, Sarajevónak 60 000, Ljubljának 34 000 lakosa van.

Az igazi, korszakunkra jellemző viharos fejlődés az utóbbi harminc esztendőben következett be. A felszabadult és kibontakozó alkotó készség létrehozta az Energoinvestet, az Unist, a Famost, egy másik síkon az egyetemet, a Tudományos Akadémiát, egy harmadikon pedig az új középületek, lakótornyok, családi házak füzérét. A felszabadulás után Sarajevó lakossága alig haladta meg a 80 000-et, 1961-ben már 175 000-re duzzadt, 15 évre rá, vagyis 1976-ban, újra megkétszereződik és eléri a 350 000-et.

Emberáradat zúdult tehát ide a Miljacka partjára. De nemcsak a hegyvidéki bosnyák falvakból, vagy a mozdulatlanak hitt kisvárosokból, hanem — lévén Sarajevó az egyik legnyíltabb jugoszláv város — az ország minden részéből. A szakemberek és a kétkezi munkások hosszú sora szüntelenül, több mederben is patakzik ide — évtizedekig tartó tavaszi áradatként. Ebből a mozgásból — amelyet a belső migráció törvénye és feszítő ereje szab meg — nem maradnak ki a vajdasági magyar munkások és értelmiségiek sem. Aramlásuk Bosznia-Hercegovina fővárosa felé hol csendes erecskére, hol csörgedező csermelyre, soha ki nem apadó folyóvízre hasonlít.

Ahogy a völgykatlanba szorult Sarajevót sem lehet egy helyről tekinteni, úgy honfitársainkról sem tudok egy-két forrásból tájékozódni.

Segítségemre van az ismerős, a telefonkönyv, az egykori szarajevói diák, a lap- és folyóirat-terjesztők előfizetési jegyzéke, később, a helyszínen pedig már azok is, akik Vajdaságból származtak el.

Mit tudunk egyáltalán a szarajevói magyarokról? „Hát vannak?” — kérdezte tőlem egy kolléga, amikor előadtam szándékomat. „Azt hittem, hogy csak én tévedtem Szarajevóba” — buggyant ki egy friss ismerősöm szájából, amikor közöltem vele, hogy milyen sok családnál jártam már eddig, illetve készülök menni. A becslés a néhánytól és a kevéstől a több százig és a több ezerig terjed. Pontos adattal jómagam is adós maradok, mivel nem a számlálás — a számontartás igénye hozott ide. Azt szeretném megtudni, mi szél hozta őket ebbe a városba, kelet és nyugat egykori találkozó és ütközőpontjára, amely ma már a testvéri együttélés jelképévé nőtt. Meg azt is, hogyan élnek, mire vitték az életben, milyen köznapi és külön gondjaik vannak, befogadta-e őket a város és ők a várost, milyen kapcsolataik vannak a szülőfölddel, felejtik-e vagy őrzik anyanyelvüket.

Honfitársaink túlnyomó többségét a munkalehetőség vonzotta ide, családotól jöttek az ideiglenesség szándékával, majd itt ragadtak, mert megszokták az új környezetet, új barátokra leltek, megtalálták egzisztenciájukat. Van aki egy szál maga jött dolgosra, tanulmányait folytatni, és a véletlen úgy hozta, hogy itt talált rá élettársára.

Ahány ember, annyi sors — mondhatnám bölcselkedve, bár inkább azt kellene leszögezmem, hogy ezeknek az embereknek a sorsa semmiiben sem különbözik azokétól a száz és százezrekétől, akik a belső és külső migráció útjain keresik boldogulásukat. Van azonban egy vékony réteg, amelynek sorsát nem az a nagy népmozgalmi hullámmás határozta meg, hanem régebbi szituációk sajátos maradványa. Azokról az emberekről lenne szó az elején — Ruffy Péter megfogalmazásával élve —, akiket itt felejtett a monarchia. Beszámolómat róluk kezdem.

Dr. Illés Béla özvegye egyedül él egy bérházban, Szarajevó központjában. Látogatásommal az unalmat röppentem el egy pillanatra, amely ilyen korban már nagy erejű, hatalma is tartós, nem úzhető el oly könnyűszerrel, mint ahogy azt a játszó gyerek teszi. Helyébe valamiféle nyugalanságot hozok — mert ugye, mit is akarhat ez az idegen a régmúlt időkkel. Lassan-lassan azért kirajzolódik előttem egy életút vázlata.

Férje kolozsvári diák volt, jogász doktorként jött az első világháború vége felé a monarchia peremére, a gyarmati sorba levő bosnyákföldre. A gyors felemelkedést egyik nagybácsijától várta, akinek jólmenő praxisa volt, de a várt segítséget nem ettől, hanem a másiktól kapta, akinek fűrésztelepe volt. Hamar megtanulta tőle; hogyan kell jövedelmezően kihasználni a bérlet, állami tulajdonban levő zárt szálerdőt. A bosnyák hegyi lakókkal a fenyő gömbfájából bányafát készítettett, a bükkből pedig talpfát faragtatott és kátrányolajjal telítette.

Valahol az Ozren alján ütött tanyát a kietlen pusztaságban. Ide hozta Vas megyei származású feleségét is, aki riadtan tekintett a magas hegyekre, a sötét erdő közelsége félelemmel töltötte el, talán azért is, mert a hiedelem szerint pont az ilyen névtelen erdő némelyik névtelen fájának hajnali harmattól megtermékenyült leveléből születnek az erdei manók és a tündérek is. Csak akkor nyugodott meg, amikor beköltöztek Dobojsba, ahol néhány cseh családdal németül már szót is tudott érteni. Szerbül sohasem tanult meg folyékonyan, magyarul szépen, olykor lassan, a szavakat keresgélve beszél. „Kemény már a nyelvem” — mondja.

Fia, Stjepan Iles, az Energoinvest egészségházának fogásza, a város másik végén lakik. Amikor felkerestem, kávéval, szlatkóval, vagyis cukrozott gyümölcscsel és egy pohár hideg vízzel fogadott. Hányatott élete volt a háború idején: 1942-ben a Rab szigeti internáló táborba zárták, 1943-ban beállt partizánnak, háromszor sebesült meg. Tartalékos tisztként, több kitüntetéssel szerelt le. Nem mentegetőzve, tényként közli velem, hogy öreganyja csak németül és szlovákul beszélt, anyja magyarul, ő pedig már leginkább szerbül. A Búvárt, szenvedélyes akvarista lévén, szívesen forgatja kezében és megelégedéssel veszi tudomásul, hogy nálunk is előfizethető. A folyóiratban közölt utasítás alapján csinált ma-

gának egy szűrőt, amely percenként 26 liter vizet tisztít meg. Ezt már a szomszédos ház több részéből álló pincehelyiségében mondja, ahová átmentünk, hogy megtekintsem birodalmát. A falak mentén csaknem a mennyezetig, dísz- és tenyészmedencének használt öntöttüveg és vázas akváriumok sorakoznak. Az egyikben szíami harcos hal búslakodik egymagában párjától különválasztva, a neve magyarázza, hogy miért.

A legnagyobb helyiség közepén egy 712 literes akvárium — ragasztott üvegből. A ráeső fény megvilágítja a homokos talajágy zöldjét, a körülötte úszkáló szivárványos guppikat; egy ritkaságot, a rojtos szájú halak nemébe tartozó *Labeo bicolor*t, amelynek teste és úszója fekete, farkúszója pedig tűzvörös, s persze az elmaradhatatlan fekete scalaret is, vagyis a vitorlášhalat, bár én úszóit inkább fodros szoknyának, mintsem vitorlának látom.

Hát ezt a természethez közelálló zárt életteret naphosszat el lehetne nézni. Erre azonban nincs sok idő, mert a városi múzeumba kell sietnem egy megbeszélrt találkozóra. Érdeklődni szeretnék ugyanis Mező István hagyatéka után.

Hogy ki volt Mező István? Ha névről nem is, de galambos emberként tíz évvel halála után is szinte mindenki tud róla Szarajevóban. Ha az emlékezet netalán fakalna, akkor így élénkítik: tudod, arról a csokornyakkendős öregúrról beszélgetünk, aki a galambokat etette... Rászálltak a kezére, vállára, fejére, lesték a kukoricáért zsebbe, vagy a staclicla nyúló kezének lassú mozgását.

Az ember és a rajta képződő susogó, csattogó élőcsokor, meg a körülötte rebbenő raj színfoltja volt a városnak olyannyira, hogy lakói olykor visszakívánják egy szobor formájában, valamelyik park fájának lombja alá.

Galambjaival órákig el tudott beszélgetni, egyébként hallgatag, magányos, sőt különc agglegény volt. Zárkózottsága akkor oldódott fel, ha valamilyen ritkaságszamba menő tárgy nyomára bukkant. Mert Mező István szenvedélyes gyűjtő is volt. Szarajevó egyik fútcáján volt házacska, ebben, pincér lévén, Le petit Cafe néven kávémerést nyitott, később pedig afféle magánmúzeumot, mert az évek hosszú során annyi ritkaságot, régiséget hordott össze — értékeset, értéktelent —, hogy a házban csak szűk folyosókon lehetett közlekedni. Volt itt stílbútor, múlt századbeli festmény, füstös ikon, velencei váza, régi könyv, antik pénz, népművészeti tárgy, kínai elefántcsont faragvány, japán porcelán és ki tudja még mi nem. A legérdekesebb volt talán az, ami szakmájához fűződött, ezért házát pincérmúzeumnak is nevezték. Sok evőeszköz, aranytál, porcelán készlet mellett csaknem négyezer étlapot gyűjtött össze császári, királyi és fejedelmi udvarokból, szállodai és hajóéttermekből, katonatiszti murikról és hadifogolytáborból, főúri és polgári találkozókról, lakodalmi és diplomáciai ebédekről, születésnapj és más alkalmi rendezvényekről.

Amikor a hatvanas években lebontották házát, gyűjteményét a szarajevói múzeumnak ajándékozta. Nagyobb nyugdíjat, az Európa Szállóban — ahol egykor pincéreskedett — életfogytiglani ingyenes étkezést kapott érte a várostól. Szakértők nyolcvanmillióra becsülték gyűjteményének értékét.

Minden robbanásszerűen népesedő városban gyorsan megtelnek a temetők. Szarajevónak is van már új sírkertje, amit az élők, akár Újvidéken, nem szeretnek. Mező Istvánnak még a régi kősevői temetők egyikében jutott hely. Abban, amelynek szomszédságában mészkből faragott turbánok fehérlelek a muzulmán temetkezési helyről, abban, ahol még állnak az első világháború előtti cseh, olasz és szlovén fejfák is, a kriptákról elvéve Tábornak, Lukay, Lovásszy családneveket, a fekete vagy fehér márványlapokról pedig az osztrák Stefániák, Herminák, Anasztáziák, Amáliák, Ursulák és Jozefinák neveit lehet leolvasni. Mező István halála után abba a világba került, amely ittelejtette. Most, amikor leemelem kalapom sírja előtt, nem ennek a múltnak vagy a halálnak köszönök, hanem az embernek, aki nyomot hagyott maga után. Mert ugye az, aki után úr marad — ha kicsi is —, csak betöltötte a szerepét.

A városi múzeumban Ljubica Mladenović igazgatónő tájékoztat, hogy raktárukban, mintegy harminc dobozban rendszerezve őrzik a Mező-féle étlapgyűjteményt.

— Egy kor szellemét, életformáját tükrözi a gyűjtemény, tehát művelődéstörténeti, azontúl pedig idegenforgalmi értéke is van — mondja. Azt hihetnénk, hogy a szállodák kapva kapnak egy ilyen négyezer darab-ból álló, három világrész felölelő, túlzás nélkül egyedülállónak mondható étlapkollekcióért, de nem így alakult a helyzet. Az új Bristol Szállodában megvolt már a helyiség, de másra használták fel, az illdžai szállodavárosban sem mutattak érdeklődést iránta. Most kilátás van arra, hogy a Baš Čaršijában kapunk rá helyet. A keleti jellegű bazárnegyed ezzel csak látványosabb lehet.

A Mező-féle gyűjtemény egy másik, kisebbik része — ezt már a szarajevói Oslobodenje lapból tudom — a hagyatéki tárgyalásig egy mosókonyhában volt tárolva. Mire a Kecskemét környéki rokon jelentkezett, hosszú évek múltak el, és a nedvesség nagyobbára tönkretette a könyvetket, festményeket, bútorokat. A lap kommentárját fölöslegesnek tartom idézni.

Há már az ember múzeumban van, körül is néz. Én most a látottak leírásával nem fogom untatni az olvasót, csak azt mondom el, hogy a múzeum épülete egykor a Seriat bírói iskoláé (a mohamedán család jog főiskolájáé) volt, és az osztrák—magyar időben épült mór stílusban. A spanyolföldi arabok építészeti kultúrájának csúcsa, a granadai Alhambra fordításban Vörös várnak felel meg. Ez a szín érvényesül, a sárgával együtt, ezen az épületen is. Valamilyen távoli kapcsolatot mutat a mintaképpel a belső cseppkőboltozat meg az árkádos udvar, bár mindebben inkább az az érdekes, hogy a hódító efféle arabos építménnyel hódolt a keleti ízlésnek, jöllehet felsőbbrendűségét azért mégis az eklektika nyugati változataival, főleg a neoreneszansszal és a neobarokkal meg a velük feleselgető szecessziós stílussal bizonygatta. Mindez a törökös negyedbe van beágyazva, a mirhaillatú dzsámik, a karcsú minaretek, a zöld kupolás medreszek közé, úgyhogy már a századforduló éveiben megállapította egy műtörténész, hogy Szarajevó építészetében „a célszerűség vitte a döntő szerepet, a művészeti szempont háttérbe szorult. Ekként a ma szép keleti városi kép helyett, mely a tájfestőt elragadta, a réginek és az újnak sajátos keveréke foglalta el”.

A két világ találkozásának megkövült emlékeit most már körülfogta egy harmadik: az új lakónegyedek toronyházai, amelyek építése során szintén a célszerűség volt a fő szempont. Ezeket járom most naphosszat, mivel a háború utáni migrációs hullámmal érkező emberek az új negyedekben laknak, középkorúak lévén rendezett körülmények között élnek, beleértve persze a lakáskörülményeket is.

Egy hatalmas bérpalota nyolcadik-tizedik emeletén beszélgetek Gyetvai Imre negyvenegy éves geológussal. A Belgrádi Egyetemen tanult, nincs tíz teljes éve sem, hogy szarajevói lakos. Ebből egy évet Líbiában töltött, két hónappal ezelőtt tért haza, három napja hogy munkába lépett a Hidrogradnja vállalatban.

Törökbecsei származású, zrenjanini diák volt. Közös ismerősökre találunk gimnáziumi osztálytársai között, számba vesszük őket, tájékozódunk sorsukról. „A szálak meg-megszakadoznak — mondja —, elidegenedek az ismerősöktől, a rokonoktól is, s emiatt olykor szégyenérzetem van. Csak a legrsűkebb családi körrel tartom jobban a kapcsolatot. Ha elkerülök Belgrádba, okvetlenül hazaugrok, a nyári pihenő néhány napját otthon, a Tisza-parton töltöm.”

Szarajevó egyébként a szívéhez nőtt, a legerősebb szálak: az örökök és a szomorúságok kötik ide. Itt kapott képezésétének megfelelő munkahelyet, itt ismerte meg feleségét, a szőke Đurđicát, a Slavonski Brod-i származású biokémikust, itt született tíz évvel ezelőtt leánya is, Kornélia. Neki szokott olvasni, anyanyelvi gyakorlatként is, a Gógós Gúnár Gedeon című mesekönyvből. Ezzel a többlettörődéssel, úgy érzi, tartozik gyermekének.

Könyvtárában szakkönyvek sorakoznak. Az egyik polcon a Mélyépi-téstudományi Szemle több évfolyama található, mellette Kézdi Arpádnak, a Budapesti Műegyetem geotechnikai tanszékvezetőjének *Talajmechanikája*, meg Széchy Károlynak az *Alapozási hibák* című híres szakkönyve. A Kossuth-díjas akadémikus — Egyiptomban, Kanadában vendégprofesszor volt, a Helsimki Műegyetem díszdoktora — vezette annak idején a háborúban felrobbantott budapesti hidak helyreállítását, a fönt megnevezett könyvét pedig lefordították angolra, németre, oroszra, franciára, spanyolra és csehre.

— Nagy hasznát vettem — mondja beszélgető társam. — Alighanem mostanában jelenik majd meg szerbhorvátul is.

Ahogy az asztalon megpillantom a már említett mesekönyvet, Kornélia nagymamája, a törökbecsei Gyetvai Erzsébet jut eszembe, akit az imént emlegettünk. Keveset, mondhatni szót sem beszél szerbül, úgy-hogy az itteni esti meseolvasás egy kicsit több, mint másutt: segíti a kapcsolat megteremtését és megtartását a nagymama és az unoka között. Afféle kisebbségi trauma volt ez mindig, a harmadik nemzedék kérdése. Mostanában egyre több cikket olvasok azoknak a vendégmunkásoknak gyermekeiről, akik Németországban születtek, ott nevelkednek és járnak iskolába, s amikor hazajönnek, a sumadijai vagy a hercegovinai falvakba, nehezen tudnak szót váltani a nagyszülőkkel. A bajon, amint láttuk, az esti meseolvasással is segíteni lehet. Többek között persze.

Szíves vendéglátóm elkísér egy darabon, mert az imént elpanaszoltam neki, hogy eddig még nem sikerült megfejtenem az új szarajevói negyedekben való tájékozódás titkát. Az utcán búcsúzunk el; ő hazamegy, én pedig bekopogok Varga László textilmérnökhöz. A híres bezdáni damasztzövő takácsok egyikének leszármazottja, a szarajevói textiltechnikumban a gyakorlati oktatás vezetője. Otthon, a padláson talán, még megtalálható a családi szövoszék. Jó helyen van, ott megtalálja, ha szüksége lesz rá, vagy ha kedvet kap, hogy mellé üljön; most a családi házával van elfoglalva, amelynek építéséhez tavaly fogott hozzá.

Amikor a kapcsolatokról faggatom, arról beszél, hogy felesége — egy idevalósi, szép barna nő — sütötte az asztalon levő diós bejglit, de édesanyjától megtanulta a halászlé és a csirkepaprikás készítését is. „Csipetkével” — teszi hozzá nyomatékkal.

Úgy látom, hogy ez a nagy darab, derék fiatalember nem veti meg a jó falatot. Beszéde is olyan étvágygerjesztő volt, hogy a szálloda felé menet betérek egy törökös cukrászdába. Kint a kirakatban cédula figyelmezteti a járókelőt, hogy itt forró szalep, vagyis az errefelé kedvelt mézes ital kapható. Bent kellemesen illatozik a mogyorós halva. Megakad a szemem a rahat lokum-hegyeken és a baklava-dombokon, de végül csak egy kávét kérek. A kiszolgáló köténye egy-két nappal ezelőtt még fehér lehetett. „Az ilyen kurta világvégi török kávé minden vendégnek külön főzi meg a kávéját, a vendég szeme láttára. Egy kanál kávéport, egy darab cukrot vett a kis rézedénybe, meg vizet tölt bele, a parázsra teszi, és mire felforr az egész, kész a kávé.”

Tömörkény István figyelte meg így és írta le a kávéfőzés titkát, amikor a múlt század végén ezen a vidéken katonáskodott. Elkészítésében nem látok változást, hacsak nem azt, hogy a cukrász parázs helyett villanytűzhelyen forralja.

Kávészürcsölés közben jegyzeteimet és a várostérképet nézegetem: ki lakik a közelben? Dr. Kiskároly Mihály címénél állapodok meg, ő lesz a következő, akit felkeresek. Ki lehet ez a szép nevű doktor? — Ezen tündökök útra készen. Mivel korainak tartom az időt, egyet kerülök a Kossuth Lajos utca felé, majd a szűk, zezugos utcákon át leereszkedek, a Gavrilo Princip hídon átmegyek a Miljacka túlsó partjára, és máris helyben vagyok.

Dr. Kiskároly Mihály a szarajevói állatorvosi fakultás parazitológiai tanszékének tudományos munkatársa. Másképpen ezt így is meg lehetne fogalmazni: egy topolyai magyar származású tudós Bosznia-Hercegovina

fővárosában. A súlyt persze lehet ide is, oda is helyezni, bár ezúttal is inkább a lényegre kellene kiemelni, azt, hogy bárki bárhol az országban érvényesülhet, kibonthatja képességeit.

Hogyan csinálta ezt Kiskároly Mihály, hogyan került ide?

Szabadkai diák volt, 1952-ben iratkozott be a szarajevói állatorvosi fakultásra. Nyolc évre rá kapta meg az állatorvosi oklevelet. Ehhez hozzá kell adni, hogy eltartotta önmagát, két évig laboránsként dolgozott az egyetemen. Az elkövetkező öt évben készítette el Bosznia-Hercegovina halainak parazita faunája című doktori értekezését.

— 1700 halat boncoltam fel — mondja dr. Kiskároly Mihály —, a dokumentáció elkészítése négy évet emésztett fel.

— Sokszor vittem ebédet az intézetbe, mert elfeledkezett magáról — mondja Kiskároly Mihályné, és még hozzáfűzi; hogy a doktorálás után 5000 régi dinárral növekedett férje fizetése.

Dolgozata, még két doktori értekezéssel együtt, megjelent a Bosznia-Hercegovina Tudományos Akadémia sorozatának 33. könyveként. Ezenkívül még 20 tudományos közleményt publikált a hazai, német és a cseh folyóiratokban. A világ vezető szakfolyóiratában, a Zoologische Anzeigerben tette közzé, Midhat Canković professzorral együtt, egy eddig ismeretlen élősdit faj leírását. Ezt a fajt Pomphorhynchus bosniacusnak nevezték el.

Ilyen profilú szakember — a már említett szarajevói professzor mellett — még egy van Zágrábban, tehát hárman vannak az országban. Munkájukat sok helyütt, különösen a köztársaságon kívül, még azok sem ismerik, akik haltermeléssel foglalkoznak. Pedig sokat segíthetnek rajtuk. Bosznia pisztrángtelepein egy időben 75—80 százalékos volt a növekedéskor elhullása. Dr. Kiskároly megállapítása szerint egy banális élősdit okozta a vést és 10 dinár értékű gyógyszer felhasználásával igen egyszerűen meg lehetett szüntetni.

Jelenleg a Köztársasági Végrehajtó Tanács megbízásából a pontyos tógazdaságok tudományos felügyelője. Hároméves program keretében fel dolgozza az élősdiek faunáját, különös tekintettel az amúr parazitájára. Ennek a Távol-Keletről hozzánk került halfajtának a káros vizinövény a fő tápláléka, s behozatala ezért elsősorban a tógazdaságok biológiai védelmét szolgálta, de egyúttal igen ízletes halhúst is termelt. Élősdije, amely a halfajttal együtt került hozzánk, nagy károkat okoz, egyelőre nincs hatásos védekezés ellene, és hogy a baj nagyobb legyen, a természetes vizekben is elszaporodott.

Érdeklődéssel hallgatom fejtegetését szűk szakterületéről. Ez akkor sem csökken, amikor kilép a parazitológia világából, és arról beszél, hogyan lehetne a vajdasági szikes földeket átalakítani halastavakká; miért kevés nálunk a halhúsfogyasztás; miért zsíros a tükörponty, és hogy a paradicsommal világpiaci ára 100, az arany kárászé pedig 1000 dollár.

Közben azt is megfigyelem, hogy mennyire ura a köz- és szaknyelvnek, mennyire alkalmazkodik, hajlik, simul gondolataihoz. Pedig negyedszázada már, hogy itt él Szarajevóban, távol az anyanyelvi közegtől.

— Hát nem ez a természetes? — forráz az, amikor megfigyeléseimet hangosan is elmondom.

Még néhány dolgot megjegyeztem, ami a Kiskároly családban természetes. Leányai, a 10 éves Adél és a 14 éves Irma, amikor hazajöttek az iskolából, és meghallották, hogy apjuk és vendége magyarul beszél, figyelmeltetés vagy nógatás nélkül jó estét köszöntek. A tudós felesége mondja, hogy anyósával magyarul társalog, bár az ő nyelvtudása, született bosnyák nő léttére, nem terjed túl a konyhanyelven, olykor kezét, lábát is segítségül hívja.

Férjével együtt annak anyanyelvét is szereti — ezt már nem ő mondja, ez az újságíró kommentárja.

A névjegyen, amelyet kapok tőle, az áll, hogy Kiskároly Mihály — így ahogy, leírtam: a családi név elől, ékezetekkel —, de ugyanazt olvastam le a lakók jegyzékéről és a lakásajtóra erősített tábláról is.

Nem kockáztatok meg újabb kérdést olyasmiről, ami ugyan többlettörődéssel jár, de itt, ebben a családi környezetben természetes. Kiskároly Mihály így tartja magát teljes embernek, hát vállalta. Valahogy úgy látom, hogy munkaszerepete, embersége és tudományos munkássága mellett még magyarságával is integrálódott Szarajevó sokoldalú tudományos életébe, ahol egyébként 28 tudományos intézet működik, 1500 tudományos munkatárssal, ezek között több mint 500 tudományok doktora és csaknem 500 magiszter van.

Szavaiból azt veszem ki, hogy környezete tisztelti ragaszkodását és hűségét az anyanyelvéhez, ami viszont nem más, mint a testvériség-egység megszokott — vagy ha akarjuk: ékes — megnyilvánulása.

Nem véletlenül írtam le, hogy megszokottak a testvériség-egység jelei. Szarajevó nyílt város, az ország minden részéből befogadja az érkezőket, tekintet nélkül nemzeti hovatarozásukra. Ennek számtalan példájára bukantam itt is, ott is. Egyet említek közülük.

A Szarajevói Közgazdasági Kar három professzora zombori: dr. Dezider Jurišić, dr. Aleksandar Kalmar és dr. Dragoljub Stojanov. A negyedik, a szelencei születésű, de valójában szintén zombori Laslo Josip, aki tanárságát a fakultáson, ezekben a napokban védi doktori értekezésének téziseit.

Vannak foglalkozások, amelyek csak olyan környezetben létezhetnek, ahol melegágya van a színházművészetnek, az operának, a balettnak, a zenei életnek, s újabban a tévének is, amelyek megkövetelik a nagyvárosi miliőt, az igényeket kielégíteni tudó lehetőségeket.

Ezek közé tartoznak a zenészek is. A vajdaságiak közül igen sokan kerültek Szarajevó vonzásába, mivelhogy az ímént említett feltételek itt adva vannak. Amikor a Szabadkai Szimfonikus Zenekar felbomlott, többen e városban találtak menedéket.

Az opera zenekarának próbája után találkozom Hatvani Péter topolyai születésű ústdobossal, aki 24 évig az újvidéki katonai zenekarban szolgált, és a szabadkai Kis Zoltánnal, a szarajevói zeneakadémia negyedéves hallgatójával, aki muzsikálással segít magán, hogy tanulmányait befejezhesse. Néhány szót váltok a jól ismert hegedűművésszel, Papp Lajossal, aki most itt koncertmester. Budapesten és Párizsban tanult, sok hazai és külföldi hangverseny ünnepelt előadója volt, a belgrádi zeneakadémia rendkívüli tanára.

Mondom, sok vajdasági dolgozik itt: Gubik József és Baráti László Zentáról, Petar Tikvicki és Hrvoje Tikvicki Szabadkáról, Márton Erzsébet és Kabók Ernő Zrenjaninból, Guti Nándor Adáról meg Boldizsár Lajos, Katona Ilona, Horváth Károly és így tovább.

A színház klubjában egy trombonistával, a martonosi Nyers Andrással és egy gordonkással, a pécsi Polgár Zsolttal beszélgetek. Ez az utóbbi a két ország kulturális együttműködésének keretében tartózkodik nálunk. Korábban Splitben muzsikált. Otthonosan, egy kicsit idegenes hangszúllyal, de mégis jó szerbséggel kéri a kávé, a sört, a rövidítalt.

A helyiség zsúfolt, igénytelen, kopott. De ilyen az egész épület. A múlt század végén építették, 1921-ben alakították át az első bosnyák hivatásos színház részére. A második világháború után újra rendbehozták, de azóta ismét tönkrement, nem beszélve arról, hogy a vezetékek még az osztrák időkből valók, úgyhogy a felügyelőség többször betiltotta a munkát, mert az épületben egészségtelen és életveszély a tartózkodás, meg a 400 tagú együttes munkafeltételei is rosszak. A színházat az elkövetkező években teljesen megújítják a nemrégiben bevezetett helyi járulékból. Olyan nagy horderejű vállalkozás ez, mármint a járulékra alapozódó építkezési program, hogy az elkövetkezőkben még néhány szót szólni fogok róla.

A színház megújítása már nem érinti közvetlenül a vojlovicai Forrai György gordonkást, mivel jó néhány éve, hogy nyugalomba vonult. Ettől függetlenül egykori kartársai nem felejtették el, felhívják rá a figyelm-

met, egyrészt azért, mert jó muzsikus volt, másrészt pedig mert egy országos viszonylatban is ritka és értékes hangszeren játszott: egy 1878-ban készített Cornelius gordonkán, amelyet most is magáénak mondhat.

Az észak-bánáti Egyházaskérről (Vrbicáról) elszármazott Szabó Zoltánnal, a Szarajevói Televízió zenekarának szólistájával otthonában beszélgetek. Csendes, kevés beszédű ember, de itt van felesége, a zentai Kocsis Erzsébet, aki helyette is eltart szóval.

A hangulat családias. Szabó Zoltán pizsamában, fürdőkabátban ül az asztal mellé, mivel délutáni pihenésében zavartam meg; leányuk a két és fél éves Nellike hancúrozik, olykor incselkedik is az idegennel, a fiatal szőke mama hajában csavarok: az előkészület jele az esti hangversenyre. Az asztalon kávé párolog, a falon néhány virágos tányér és bokál, a szoba polcán Liszt Ferenc életrajza.

Úgy látom, elégedett fiatalok házában vagyok. Szabó Zoltán, aki anak idején letette a felvételit az orvosi karon, s egy hirtelen elhatározással iratkozott át a zeneakadémiára, a televízió zenekarának másodhegedűse, játszik a Szarajevói Szimfonikus Zenekarban is, egy harmadikban pedig szaxofonos. Munkahelyén megbecsülik, társadalmi tevékenységére felfigyelt a Kommunista Szövetség alapszervezete és felvette soraiba. Felesége a pedagógiai akadémián diplomált vegytanból, de egyelőre a gyerekek miatt nem dolgozik. Lakásuk is szép és rendezett. Elé-e ennyi a boldogsághoz? Erre persze csak ők tudnának válaszolni, nekem úgy tűnik, hogy jól kezdtek az életet, nem panaszkodhatnak.

Ha már a tudományos és a művészeti élet berkeiben cserkészek, had számoljak be még egy képzőművészettel kapcsolatos látogatásomról is.

Buljovčić Ilija és Julianna műgyűjtők — ez áll azon a névjegyen, amelyet a házaspártól kaptam, azzal, hogy érdeklődésük tárgykörét is pontosan megjelölték: festmények és régi pénzek. Lehet, hogy magamra vonom a numizmatikusok haragját, amikor elmondom, hogy a képek miatt jöttem ide, mindjárt kiderül az is, hogy miért.

Ilija Buljovčić 1952-ben került Szabadkáról a sarajevói erdészeti fakultás asztalos műhelyének élére. „Műbútorasztalos vagyok” — mondja nyomatékkal szerbül is, magyarul is, hogy megértsem: asztalos és asztalos között nagy különbség van. Jó ideje nyugdíjas, de a köztársasági szervezetek még most is hozzá fordulnak díszes, faragott rájáért, ha külföldi vendégnek, vagy másnak festményt ajándékoznak. Magyar tudását is természetesen vehetjük, hiszen szabadkai bunyevác, felesége pedig zentai: Nagymélykúti Júlia.

Lakásuk kész múzeum. Szinte minden bútordarab, dísztárgy egyúttal műtárgy is, a falakon — beleértve az előszoba és a többi mellékhelyiség falát is — nincs egy tenyérnyi hely. Több mint 200 festő 450 műve található itt. Legszenbetűnőbbben a bosznia-hercegovinai piktúra van képviselve, talán nincs is még egy ilyen magángyűjtemény a köztársaság területén.

Ezenkívül van nekik egy-egy vásznak Benczúr Gyulától, a ragyogó pályát befutó történeti festőről, továbbá KerntsoK Károlytól és Czigány Dezsőtől, a század eleji nyolcak csoportja két tagjától. A sok közül még Alberth Ferenc, Berkes Antal, Horváth Béla, Szüle Péter meg Szirmai Antal, a szabadkai Benczúr-tanítvány képeit jegyeztem meg.

A vajdaságiakat Balázs G. Árpád, Husvéth Lajos, Bicskei Péter, Farkas Béla, Hangya András képviseli.

Buljovčićék lakása tágas, ha úgy tekintünk rájuk, mint gyermektelen házaspárra, de szűk, ha a gyűjteményt is figyelembe vesszük, márpedig ezt nem lehet elválasztani tőlük. Reménykednek abban, hogy a város tekintettel lesz rájuk, is, gyűjteményükre is. „A festmények a mi gyermekeink” — mondták.

Evekkel ezelőtt Szabadkának kínálták fel, a város képviselői — Bela Duranci, Szekeres László, Ninko Davidov — jártak is náluk, de a kezdeményezés, különféle okok miatt, csak kezdeményezés maradt.

Fejet hajtok e két ember kitartása és tiszteletre méltó erőfeszítése előtt. A gyűjteménynek áldoznak mindent, ezért dolgoznak, ez az örömük és bánatuk, ez az életük.

Az imént azt mondtam, hogy Buljovčićék házában egy Benczúr-, egy Kernstok-, egy Husvéth Lajos-vásznat láttam. A művészettörténészek nem szeretik az effajta meghatározást, kritikátlannak tartják, mondván, hogy egy-egy műről kell beszélni, mert az életpálya rendszerint egyenletlen.

Nekik persze igazuk van, csakhogy én már napok óta Szarajevó sokoldalúságának bővületében élek, alig győzöm felfogni az egymásra üledett múlt és a lüktető jelen jelzéseit. Ez történt most is. Néhány órával ezelőtt még a földre süppedt, titokzatos ábrájú bogumil sírkövek előtt álltam a múzeum udvarán, a szép vonalú Ghazi Huszrev bér dzsámi kerítésének falán a zöld keretes gyászjelentéseket böngésztem, a testes, vastag falú középületek előtt a veszteglő gépkocsisorokat kerülgettem, a Skenderija színes plakátokkal teleaggatott betonívei előtt haladtam el. De láttam menet közben a filigrán ezüstművesek műhelyei mellett a celjei Zlatarna ékszerboltjait, a dzsezvás, findzás kávékimérésben preszszógépet, a fűszeres, birkafaggyú illatú ascinicák közelében önkiszolgáló éttermet.

Lépten-nyomon találkozom a török és az osztrák emlékekkel, a muzulmán és a bosnyák szellemiség jegyeivel, a régi és a mai életformák megnyilvánulásaival. S mindezek után jön ez a szép magángyűjtemény, egy Benczúr- és egy Kernstok-kép, meg egy Husvéth Lajos-festmény a bácskai nyár sárgás-zöldes üzenetével.

Mondjam-e, hogy a sok arcú és sok színű Szarajevót ezek után még változatosabbnak, még szebbnek látom.

Mindenatlag elmaradhatatlan tartozéka a kültelek, a nagy gyárak közelében emelt lakótelep. Ezek közé tartozik Vogošća, a fémipar központja. A helyi járatú busz fél óra alatt teszi meg a néhány kilométeres, kacskaringós utat Szarajevó központjától a településig.

Az adai Kántor Jánost keresem, de jócskán kések, mert már hét éve nem dolgozik Vogošćen: vejevel, Split néven vendéglőt tart Münchenben a Herzogstrasse 90. alatt. A véletlenül itt-tartózkodó feleségétől kapom ezt a néhány szavas tájékoztatót és emlékül egy négy részre tagolt, színes levelezőlapot is, amelyen jól látható az étterem belseje és az épület, meg reklámfelirattal ellátott papírcsomagolásban húsz darab piros hasú, sárga fejű gyufaszálat. Azt mondia még, hogy hamarosan jönnek haza, Újvidéken vagy Adán vesznek családi házat, virágoskerttel.

A zentai K. J.-nél sincs szerencsém: az Unis üzem lakkozója nyugalmába vonult, az év nagyobb részét szülővárosában tölti. A háznál leányát, K. E. szociológust találok, aki hat-hét hónappal ezelőtt diplomált. Több helyen keresett munkát, de eddig nem volt szerencséje. Nem csoda hát, hogy kedvetlennek, megtörtnek látszik. Jelentkezett a munkaközvetítőben és várja sorának alakulását. Hívták a zentai gimnáziumba tanárnak, de elutasította, nem merte elvállalni a munkahelyet. Itt járt ugyanis iskolába, az egyetemet is itt fejezte be. Magyarul csak otthon beszélt, ezzel a tudással azonban, úgy érezte, nem állhat ki a középiskolai tanulók elé.

— Félttem, hogy zavarba jövök, ha egy szó nem jut az eszembe — mondja.

Az esti meseolvasás, a szülői gond, az a bizonyos többlettörődés, amelyről már szó volt, az ő esetében, úgy látszik, elmaradt. Nem volt erő hozzá, mert ez ugye valójában az akarat dolga, meg az önérzete is.

Az anyanyelv jobb ismerete most megkönnyítette volna az elhelyezkedését. „Miért nem segít magán, miért nem olvas magyarul szakkönyveket, szépirodalmat?” — kérdezem és biztatom is egyúttal a fiatal 27 éves leányt. Mondja, hogy nehezére esik az olvasás, Petőfit is fordításból ismeri. El is szavalja *Te voltál egyetlen virágom* című versét, Josip Veibit átköltésében, amelyet még a középiskolában tanult:

*Moj jedini cvijet si bila;
Svenu: pust mi život vene.
Bila si sjajno sunce, mila;
Ugasno: noć je oko mene.*

*Krila si mojim snima dala;
Slomljena si: več ne letim.
Krv si mi žarom zagrijala;
Ti ohladnje, ja se ledim!*

Ide másolom eredetijét is:

*Te voltál egyetlen virágom;
Hervadt vagy: pusztá életem.
Te voltál fényes napvilágom;
Lementél: éj van körülöm.*

*Te voltál képzeményeim szárnya;
Megtörve vagy: nem szállhatok.
Te voltál vérem forrósága;
Meghűltél: oh, majd megfagyok.*

Mindketten zavartan hallgatunk. A csend nehéz súlyként nehezedik ránk. Amikor elbúcsúzom, azt kívánom neki, hogy minél előbb találjon magának megfelelő állást — legalább kedvtelensége múltján el, önbizalma térjen vissza.

A szomszédban lakik a szenttamási származású Kovács Péter és felesége, az adai From Mária. A nyugdíjas házaspárt otthon találom, tesznek-vesznek a házban, idejük van bőven. Ahogy kinézek az ablakon, látom, hogy itt kezdődnek a hegyek. „Megszokták-e már? Amikor behavazik jönnek-e a farkasok” — kérdezem Kovács Péternét. Megnyugtató, hogy nem jönnek, a hegyeket pedig megszerette a tiszta levegő miatt. Csak az öregséggel, a magánnyal nincs kibékülve. Kettescskén élnek itt, fia, Kovács József technikus és felesége, Nagy Julianna visszamentek Adára, a Potisjében dolgoznak.

Kovács Péter hetente többször is lemegy Szarajevóba és a Tito utcán, a bank előtt levő újságárusnál átveszi a Magyar Szót. Tudják, hogy jön, és már évek óta félreteszik neki. Másról azt bizonygatták nekem, hogy nincs idejük az olvasáshoz, a tévé meg a rádió gyorsaságára hivatkoztak, ami igaz is, csakhogy az újságolvasás és az olvasás általában sohasem az idő, inkább az igény kérdése. Erről Kovácséknál nem kell beszélni; kollegák nevei, emlékezetes írások kerülnek szóba. Kovács Józsefné mondja, hogy a gyászjelentéseket mindig elolvassa: meghalt-e valaki az ismerősök közül?

Kovács Péter szórakozása a rejtvényfejtés. Naponta többet is megfejt, a sarki árus, akinél vásárolni szokott, már megkérdezte tőle, hogy mit csinál azzal a sok ceruzával, talán csak nem jár ismét iskolába. Olykor-olykor ellátogat egykori üzemébe, ahol szívesen fogadják, néha hívják is, ha valamelyik gép végképp nem akar elindulni. Kovács Péter Adán, Zentán, Csókán, Bácsón és Horgoson volt főmolnár, de írása van arról is, hogy szakképzett lakatos és malomasztalos. Közvetlenül a háború után két rossz malomból csinált egy jót. „Ha malomdoktornak neveznének, akkor sem tévednének” — mondja. Ami szavából kicseng, az nem dicsekvés, hanem önérzet, a munkájához jól értő ember biztonsága.

Csaknem harminc évvel ezelőtt a Vajdaságban leszerelt malmokkal együtt került ide. Először a Mlinoservisben dolgozott, amely afféle központi javítóműhely volt a köztársaságban. Ez később felvette a Mašino-proizvod nevet, amiből már látszik, hogy a javítóműhelyből gyár nőtt ki. Nos, ebben a gyárban volt a termelés irányítója, illetve üzemvezető, később pedig tanácsos. Kovács Péter szerelte fel a zentai, topolyai és a szabadkai új térsztagyár gépsorát, az újvidékit pedig megújította, természetesen munkatársaival együtt.

A riportert Kovács Péter személyében az olvasóval is találkozott. Hátra van még, hogy beszámoljon az előfizetőkről. Olvasók természetesen ezek is, de nem alkalmi vásárlók, nekik a könyvet, az újságot a postás hozza névre szólóan. Van, ahol ez a terjesztés megszokott formája — nálunk ritkaság.

Forrai János mérnök címére az Auto-Motor, az Ifjú Zenebarát és a Ludas Magazin jár, Klett Anna a Fürge ujjakat kedveli, Sandrilik Aranka pedig a folyóiratok mellett már évek óta kapja a Jókai- és a Mikszáth-sorozat újabb kötetait.

A szenttamási származású Lukács Ferenc a Magyar Szó egyetlen előfizetője Szarajevóban. Az újság példányai, hetekre visszamenőleg, sorjában vannak rakva, ehhez senkinek sem szabad hozzányúlania. Beszélgető társam kőműves, a Vranica nevű nagy építőipari vállalat egyik munkavezetője. Három szenttamási és hét feketicsi kőművessel együtt érkezett

1953-ban, de egyedül maradt. „Hatezer munkásból áll a kollektíva, külföldön is dolgozunk, Zágrábban egy 30 emeletes palotát adtunk át rendeltetésének, Szarajevóban pedig egy 8000 lakásból álló városnegyedet építettünk” — tájékoztat, magáról pedig azt mondja, hogy a koševói toronyépületeket, a Skenderija jégpályáját építette, most pedig néhány lakóház belső munkálatait irányítja.

— Otthonról hozták? — kérdezem a háziasszonyt és a szekrény tején illatozó birsalmára mutatok. Ezeket éppen nem onnan hozták, egy itteni ember látja el őket gyümölcsrel, meggyel is például, amelyhez itt nehezebben lehet hozzájutni. Egyébként a szülőfölddel való kapcsolatnak az olykor késve érkező újság mellett kézzelfoghatóbb jelei is vannak: otthon vágják a disznót, onnan hozzák — az autó csomagtartójában — a krumplit, a hagymát meg a télirevaló uborkát és paprikát.

Készülődnek is hazamenni, csak megvárják a nyugdíjat. Úgy veszem ki szavaikból, hogy ez még vitás ügy a családban. Az ellenvetés az, hogy a szülői házhoz nem vezet aszfaltozott út, rossz időben a járdán, az ablakok alatt lehet csak behajtani. Amikor azonban a feleség elmondja, hogy a szenttamási temetőben már sírhelyet vettek és megcsináltatták a kriptát, akkor látom, hogy a kérdés tulajdonképpen már eldőlt.

A szülőföld vonzásán, a láthatatlan szálak erején tünődöm, ahogy elhagyom Lukácsék otthonát és ereszkedem le a hegyoldalról. Előttém a völgykatlanba szorult város egy részének panorámája, azé a városé, amely munkát, megélhetést, otthont nyújtott sok, Jugoszlávia minden részéből ideseregülő embernek, köztük a vajdaságiaknak is.

Ebben a sokszínű és sok arcú Szarajevóban azonban egy szív dobog. Ennek egyik megnyilvánulása a helyi járulék bevezetése volt, amelyről népszavazás döntött. A polgárok az elkövetkező öt évben keresetük 2. illetve 2,5 százalékát adják városuknak, s ebből a pénzből csinálják meg a korszakos vállalkozásnak tűnő városi négysávos autópályát a befulladó közlekedés tehermentesítésére, kielégítik a megnövekedett és emiatt olykor korlátozott ivóvízfogyasztást, korszerű elsősegély-állomást, középiskolát, úszómedencéket, testnevelési pályákat építenek, új épületet kap Bosznia-Hercegovina nemzeti és egyetemi könyvtára, levéltára, a színház és a képzőművészeti akadémia épületeit is megújítják.

Szarajevó közismerten az egyik legszennyezettebb levegőjű város az országbán. Az elkövetkező öt évben költségvetési és más eszközök igénybevitelével ezen a téren is gyökeres változás várható. Szarajevó ugyanis átáll a gázfűtésre — egy távvezetékekkel rákapcsolódik a szerbiai hálózatra —, 600 000 lakos vízellátását szolgáló szűrőt helyeznek üzembe, s megoldják a szennyvízelvezetés kérdését is, az előbb említett városi autópályával pedig mentesítik a várost a benzingázóktól. E nagy vállalkozás pénzelésére a város 72 millió dollár kölcsönt vett fel a Nemzetközi Banktól — ez a legnagyobb összeg, amelyet egy külföldi pénzintézet valaha is adott ilyen célra.

Szarajevó múltja érdekes, jelene izgalmas, jövője biztató. Nem csoda, hogy sok honfitársunk is vonzásába került, sajátjának vallja, hiszen otthona volt vagy az is marad a jövőben is.

ÚTKÖZBEN

HELYTÖRTÉNETI JEGYZETEK 12.

Szép lombos park széléhez fut be az autóbusz Sztapárra. A fák között rálátni a sétányra, amelyen jobbról és balról földbe ásott támlás padok vonulnak végig, míg közepén, a kör alakú betonon, amely mögött két lépcsővel magasabban emelvény is van a zenekarnak, jó időben táncmulatságokat, bálákat rendeznek, s olyankor papírszerpentin folyik végig kéken és pirosan a fák koronáin.

De a hangulat akkor is idilli, amikor nem szól a szaxofon és fiatalokat se látni sehol, hanem idegenek, átszállók, várakozók ülnek egy-egy padon a madarak füttyét hallgatva. S aki nemigen járt Sztapáron, ebben a nyolcezer lakost számláló híres-nevezetes nagy faluban, s csak az autóbusz ablakából kukkant egy pillanatra a parkba, mint én, azt minden alkalommal meglepi ez a városias idill a park ózsisával.

Mert nekem például gyerekkoromtól fogva nagyon sokáig maga a rejtélyes vad idegenség volt ennek a Zombortól alig tizenkilométerre fekvő falunak a népe. Már ahogy leszálltak a vásártéri kisállomáson, mintha azt az állomást külön, csak nekik építették volna, s jöttek végig hangosan és kicsit mindig érdekes torokhangon beszélgetve egymással, valami kihívó, agresszív, erőszakos éllel s fekete kalapjukat, amelyet a tetején kereken benyomtak, hetykén hátratulva a homlokukon, már abban is volt valami fenyegető fölény.

Persze előítéletből és a rossz hírükből eredő gyanúnak is része volt benne, hogy idegenkedve néztem őket, ahogy gyerekkorom utcáján, a Dob utcán lármás zsinatolással végigmentek. Ezt a rossz híruket őseik hagyták rájuk, akiket a török hódoltság után Apatin mellett, Bukcsinovóra és Vranješovóra telepítették őket, egyrészt a százötven éves parlagon feltörni, másrészt fegyveresen védeni a déli határokat. A rendezetlen birtokviszonyok és a zsold gyakori elmaradása miatt azonban úgy éltek ezen a határreszen a szerbek, ahogy tudtak. Megtámadták a kincstári ménest, gulyát, nyáját kiszakítottak belőle egy-egy darabot és hazahajtották. A pandúrokat, akik üldözöbe vették őket, lefegyverezték, elkergették, a kirendelt katonaságot pedig sortűzzel fogadták, s aztán eltűntek a réteken. Félig-meddig különben is nomádok voltak még, Rákóczi forradalma után, amelyben nagy vérveszteségük volt a császáriak oldalán, inkább csak kunyhókban húzták meg magukat, mint akik nem számíthatnak biztonságra.

Egy éjszaka, 1750-ben erős katonai kordont vontak a két falu köre és megkezdődött az erőszakos kitelepítés. Most se hagyták magukat, fegyveresen szálltak szembe a császári katonákkal, s főleg egy Tasa Lazić nevű fiatal határőr harcolt elszántan és kitartóan. Nem is hagyta elfogatni magát, hanem amikor a túlerővel szemben mégis megadásra kényszerült a két falu népe Lazić eltűnt az apatini erdőben.

Száz párt — sto pari — telepítettek a Telecska aljába, egy sík, termékenynek látszó puszta, ahol se víz, se erdő, se betyárt bujtató ingoványos rét nem volt. Egy ideig erős katonai felügyelet alatt álltak, aztán amikor már látszott, hogy megnyugodtak a bő termést hozó földön, feloldották a zárlatot. Különben is kellett a katonaság, kitört a hétéves háború, minden fegyverforgatásra alkalmas férfit kivitték a határokra.

Ott tűnt ki aztán hősiességével a korábban erdőbe menekült Tasa Lazić, úgyhogy tisztí rangot kapott, s Mária Terézia kihallgatáson fogadta és egy drágakövekkel kirakott karddal ajándékozta meg. Lazić diadalmasan vonult be az új faluba, Sztapárra, kardját máig ereklyeként őrizték a községházán és Latinovics alispán a megye adminisztrációjának nyelvi vitájában úgy hagyta meg a szerb ügyvitel jogát Sztapáron, mint valami külön előjogot. S attól fogva kezdte magát a falu népe úgy érezni, mint-ha tizennégyezer holdas határa egy kis köztársaságot képezne.

*

Mivel német és magyar falvak vették körül, nyelvi önállósága a községi ügyek vitelében kifelé még külön szint adott Sztapárnak. Benn autochton közösségben élt a nép, ott alakult ki a szőnyegszövés sajátosan sztapári népművészete, s bár népviseletét még az első világháború után levetette, családosan szép siratóénekekben őrzi ma is népi múltját.

De aki nem akart a földön maradni, mesterséget szeretett volna tanulni, annak úgy készítette elő könnyen és természetesen az útját, hogy idegenbe adta. Hiába voltak már jó iparosok és élékény kereskedők a békebeli Sztapáron. Az inasnak készülő gyereket legszívesebben Apatinba küldték, ahol a magyar mellett németül is megtanul. Különbent is divat volt már a századforduló elején a gyerekcsere szép szokása. Szentivánnal és Doroszlóval tartottak fenn testvéries kapcsolatot, s utóbbival a barátság alighanem a legrégebb, hiszen a magyar szabadságharc váltakozó hadiszerencséje idején bátran és készségesen siettek egymás megsegítésére.

Erről a híressé vált véd- és dacszövetségükről feljegyezték, hogy legtöbbször nem találtak mindjárt megértésre a bevonuló katonaság parancsnokainál. Hogy a frontok között két falu népe rég különbékét kötött, s ezt még is akarja tartani, mert ez náluk hagyomány, az végül mégis, a legdühöttebb harcok idején is tiszteletet kellett.

A gyerekeiket nemcsak nyelvet tanulni küldték magyar és német falvakba. De miután erre legalkalmasabb idő az iskolai nyári szünet volt, a munkát is megtanulták, a szokásokat is megismertették velük.

— Ne halljam, hogy lusta voltál — bocsátották útjára a magukét, s fogadták be helyére a vendéggyereket, akinek valószínűleg ugyanilyen intelmeket kötöttek a lelkére, úgyhogy valóságos versengés következett a gyerekek között. A felnőttek pedig egész életre szóló barátságot kötöttek. Szorult helyzetükben bizalommal fordultak egymáshoz, az anyagi megsegítéstől se zárkózva el. Lakodalmakra, disznóvágásra és más nevezetesebb eseményekre jártak el egymáshoz. Ha volt egységes bácskai konyha a fűszerek egyforma használatában, hát alighanem így terjedt el. És így alakult ki a munka rendje is látástól vakulásig.

Húsz éve lesz, hogy az egész vidéken a sztapáriak a legjobb búza-termesztők. De nem is zárkóztak el soha az újítások elől, s így történt, hogy a mezőgazdaság gépesítésében az elsők között voltak.

Ősi, patriárchális életformájukon talán ma se változtattak. A családi zadruha intézménye a legutolsó időkig fennmaradt. Roskátag aggastyánok uralkodtak még nem is olyan régen a népes családokban, s mindenben övek volt a döntő szó, amit ellentmondás nélkül illett tudomásul venni. A német gazda ötvenéves korára rég bérbe adta földjét, s az egész gazdaságot átengedte a fiának, maga meg a ház előtt pipázott. A magyar is meghúzta magát ebben a korban a kisházban, legföljebb a darabka szőlőben kapirgált, mivel a csak kicsit nagyobb tehetőség úgy kívánta, hogy az ember a saját borát igya, akármilyen bicskanyitogató, savanyú vinkó volt is egyébként.

A második világháború után annyiban változott a helyzet, hogy most már nem Apatinba, Hódságra vagy Szentivánra mentek szakmát tanulni a fiatalok, hane Sztapárra. Persze nemcsak a jó iparosok híre vonzotta például a doroszlóiakat Sztapárra, hanem a nyelvtanulás könnyebbsége is. Így hát ha magyar szó is elhangzik a fák között, a betonon lejtő párok között olykor-olykor, azon se csodálkozik ma már senki sem.

*

A puszta síksági fogalom, olyan feltörhetetlen föld, amely csak legeltetésre alkalmas, mint a Hortobágy vagy a hozzánk közelebb fekvő Bugac. Szemmel be nem látható, óriási terület a puszta, rideg, lakatlan vidék, s rendszerint olyan köztulajdon, amelyen se megtelepedni, sem építkezni nem lehet.

Bácskában azonban tökéletesen megváltozott ennek a szónak az értelme. Itt, ahol még az úrbéri viszonyok megszűnése előtt csaknem minden megművelhető földet felosztottak, alig maradt puszta. És ami maradt,

azt is betelepítette a kincstár. Legtovább talán a Pusztá Kula nevű nagy határrész maradt, azt is négyfelé vágták és bérletbe adták, úgyhogy a kukorica selymes levele mellett a sarguló gabonatóblákat is megfújta rajta a szél. Csupán a Telecskát hagyták parlagon, azon legett Kéry nyája lejjebb a gulyája, s így kapta a kis település a Kerény — Kerynya nevet. A népdal szerint kisasszony legeltette a gulyát, Kéry földesúr lánya, s így esett szerelembe a másik gulya őrzőjével, amelyről már nem lehetett tudni, kié volt.

Idő kellett, amíg az egykori, a mohácsi vész előtti nagy puszták helyén, a betelepítés után újabb pusztákat emlegetett Bácskában a nép. Ezek azonban már nem irdatlan közlegelők és kincstári puszták voltak, hanem ezek a birtok nagyságát kifejező szavak. A szállás kisebb területen állt, a tanya még kisebbben, de már a pusztá nagy gazdaság volt, parkkal és kastéllyal, cselédlakásokkal és a birtokon belül legelőkkel. Pusztájuk volt a Fernbachoknak, a Lebachoknak, a Vojnicoknak s még néhány bácskai dzsentrinek. Az ötszáz hold alatt maradt birtokhoz csak a szállás szó illet.

Aztán megmaradt a név olyan helyeken is, ahol már rég több birtokos osztozott a földön. Zobnatica, Roglatica, Verusics, Duboka, Györgyén s a Szabadka körül elterülő puszták, melyek a város nagy határában már száz év előtt tanya csoportokra oszlottak, sőt az utóbbi időben falunak megfelelő település jellegét öltötték. Ezekben a helyeken, ha a birtokos templomot épített, a kegyuraság joga is őt illette meg, ami azt jelentette, hogy hozzájárult a templom fenntartásához, viszont az ő beleegyezése nélkül nem nevezhetett ki papot a kalocsai érsek.

Es minthogy a kegyuraság a tulajdonjoggal együtt elidegeníthető volt, a századelő éveiben más vallásúak is kegyurai lettek egy-egy katolikus hitközségnek.

Hogy igaz-e vagy csak a liberális világra jellemző anekdota, nem lehet tudni, elég az hozzá, hogy az egyik bácskai nagybirtok zsidó vallású gazdája remekül ellátta katolikus kegyúri kötelességét. Karácsonyra pulykát küldött a plébánosnak, húsvétkor bárányt, amit az úri módon azzal viszonozott, hogy ősszel, zsidó újévkor tiszteletét tette, kezét csókolt a ház asszonyának, aztán visszatéve fejére a cilindert azt mondta: Le sono tajvo tikoszeno! Vagyis boldog újévet kívánt, mire ott tartották ebédre, amelynek fénypontja a maceszgombócos libaleves volt.

De lenn, a hátsó udvarokon, a kovácsműhely környékén abban az időben vasárnap délután már összeverődött a cselédség ezeken a pusztáknak nevezett nagybirtokokon, hogy megbeszéljék a szegénység sorsát. A szegődmény egy esztendőre szólt, változtatni nemigen lehetett rajta. Viszont a kapások, sommások és egyéb napszámosok lassanként mind beszerződtek a földmunkások szövetségébe, s ez nem maradt hatástalan a pusztai cselédség helyzetére nézve sem. A bátrabbak otthagyták a pusztát, faluba költöztek, maguk is napszámosok lettek, úgyhogy a konvención is javítani kellett. Mikor 1909-ben a gazdasági egyesület a pusztákon dolgozókról kért jelentést, csaknem egyöntetűen azt a választ kapta: Munkásban nincs hiány, de mind szervezeti.

A bácskai puszták népe így adott jelt arról, hogy megértette az idők szavát.

*

A puszták régi, nagybirtokot jelző neve a második világháború után legfőljebb az öregek nyelve helyén jelent meg még egy darabig. A fiatalok már második meg nyolcadik meg tizedik gazdaságról beszéltek. A változó világ másféle ügyintéző rendszerének megfelelően. Pedig csak most lehetett volna igazán pusztáknak nevezni az óriásira nőtt birtokokat, amelyek gyakran öt-hat uralású földjét foglalták magukba, közös igazgatás alá, úgyhogy átnyúltak több község határába.

A költő, Aleksa Šantić nevét viselő mezőgazdasági ipari kombinát Baba-pusztát, Fernbach Károly birtokát tartotta meg központjának, mi-

közben a gazdaságok Zombor, Bajmok, Csonoplya, Órszállás meg Nemes-militics alá érnek. Persze a munkások is különböző helységekből valók. Akit Bajmokon vesznek fel azt nem lenne értelme a csonoplyai gazdaságban dolgoztatni és fordítva. De előfordul, hogy a szükség megbontja ezt a megszokást. Pillanatnyilag az a helyzet, hogy a kombinát központjában több a kinn lakó, mint az odavalósi.

Különben is rossz a szó, hiszen itt nemigen vannak őslakosok. A munkások négyötöd része máshonnan került ide, s a régi Baba-pusztá cselédjeiből már csak néhány nyugdíjas maradt. Munkában megrokkant öreg emberek, akik időközben felköltöztek a régi cselédlakásokból újabban épült házakba, miközben a gyerekeik, sőt az unokáik már szétszóródtak különböző helyekre, még Németországba, vendégmunkára is.

Az egyik futóbabbal benőtt gangon testes öregember ül és dohányt vág. Szép aranyhárga leveleket fektet egymásra, egyik kezének összeszorított ujjával lenyomja a szűzdohányt, mint amikor az asszonyok a húslevesbe való finom tésztát metélik, s egy nagykéssel vágja.

— Negyven esztendeje vagyok ezen a pusztán — mondja, s biztat, kínál, gyűjtsünk rá az illatos dohányból —, de én még trafikot nem szív-tam. Volt itt egy kertész, még a régi világban, telecskai volt, az tanított meg engem dohányt termelni. Azóta a magamét szívom.

A ház eléggé megviselt. Közvetlenül a háború után épült, hordalék-anyagból, vékony falakkal, rossz ablakokkal.

— Jó ez nekünk. Mikor idekerültünk, 1937-ben a feleségemmel, mint fiatal házasok, milyen boldogok voltunk, hogy kaptunk lent egy szobát a Brazíliában, így hívták a hosszú cselédházat és közös konyhát. Aztán tíz évvel később, mikor tehenész lettem, vagyis sztocsár, ideépítették nekünk ezt a kis házat.

A konyhából kijön kék babos ruhában az ugyancsak kövér felesége, főzőkanállal a kezében, s kitódul utána a paprikás illatos felhője.

— Mikor az uram három év előtt nyugdíjba ment, azt mondta az idősebb lányom, akinek az ura állatorvos, ő meg a bankban dolgozik, azt mondja, jöjjenek be hozzánk, Zomborba mama. Majd építünk lenn az udvaron lakást maguknak. Megköszöntük a meghívást, de azt mondtuk, mink már csak itt halunk meg. Most már itt is van temető, nem úgy, mint régen, úgyhogy gondjuk se lesz velünk, ha meghalunk. A fiam is hívott, de megmondom, ahogy van, nem tűröm a menyemet. Pedig nekem még a kutyához sincs egy rossz szavam. De amikor látom, hogy kihasználja a fiamat, ő meg csak fújja a cigarettafüstöt és olvas, elönt a méreg.

— Ne azt mondd, mama — vág a szavába az öreg nyugdíjas. — Mondd azt, amit az igazgató ajánlott. Hogy építsünk mink is magunknak egy villát, erkéllyel és emelettel, mint olyan sokan még. Mondom, uram, énnekem soha életembe egy krajcár adósságom nem volt. Öregkoromra kérjek hitelt, mint ezek a mai fiatalok, akiknek a füle se látszik ki az adósságból? Azt már nem! Nem bírnám álomra hunyni a szememet. És jó is nekünk itt kint. Ha kinézünk, jobbról a napraforgó, balról a kukorica és arra messzebb a kék ég alatt a militicsi templom tornya.

Feláll, úgy mutatja nekünk is a messzeséget, a bácskai puszták zavartalan csendjében.

ALKOTÓMŰHELY

KENYERES KOVÁCS MARTA

A NEVE SZÁMUNKRA FOGALOM

MILKÓ PATAKI CORA ÉLETE ÉS MUNKÁSSÁGA

Pataki Cora 1908. december 9-én született Zágrábban mint Pataki Károly vasúti főmérnök gyermeke. Zenei tehetségét édesapjától örökölte, aki, bár nem foglalkozott hivatásszerűen zenével, szabad idejében otthon szívesen énekelt, különösen olasz és spanyol dalokat. A kis Cora zenei tehetségére akkor figyeltek fel, amikor az édesapjától hallott dalokat emlékezetből elkezdte játszani a zongorán, kíséretet is rögtönözve hozzájuk. 1912-ben édesapját Szabadkára helyezték, s ekkor az egész család ide költözött. A kapcsolat a szülővárossal azonban nem szakadt meg véglegesen, erről tanúskodnak a két évtizeddel későbbi tanulmányok Zágrábban a neves Svetislav Stančić professzornál, valamint a Zágrábban tartott gyakori hangversenyek, ahol a zenekritikusok mindig szívesen hangsúlyozták, hogy a kiváló művész nő zágrábi születésű.

Szabadkán a kis, alig hatéves Cora a záróban kezd zongorázni tanulni, Eugénia nővérnél, aki főként könnyű, tetszetős szalondarabok betanítására törekedett, nem fektetve súlyt a technikailag precíz játékra. Tanítási módszere is régimódi volt: három diák játszott egyidejűleg három pianinón. A komoly zongoratanulás 1917-ben kezdődött Pataki Cora számára — még ekkor is csak kilencéves volt —, amikor beíraták a városi zeneiskolába és tanára az iskola igazgatója, Lányi Ernő neves zeneszerző és zenepedagógus lett, aki töretlen lelkesedésével és fáradhatatlan, áldozatkész munkájával a zenei élet fejlesztése terén egész életére eszményképévé vált. Lányi hamar felismerte tanítványa rendkívüli képességeit és néhány évi tanulás után már sürgette, hogy minél előbb kezdje meg tanulmányait a budapesti zeneakadémián.

1922 őszén Pataki Cora beiratkozik a budapesti zeneakadémiára, ahol Liszt Ferenc tanítványának, Szendy Árpád kiváló zongoraművésznek és pedagógusnak, a művészeti tanszék vezetőjének a növendéke lesz. Szerencsétlenségére azonban Szendy még ezen az őszön meghal. Új, megfelelő tanár utáni hosszabb kutatás után, Pataki Cora beiratkozik a budapesti híres Fodor zeneiskolába. Itt Hanák Árpád neves zongorapedagógusnál folytatja tanulmányait, akinek érdeme, hogy játéka ebben az időben technikailag éretté válik. De ezekre az évekre esik egy másik zeneművészeti ág művelésének a kezdete is, ez pedig a kamarazene. Budapesten ekkor több szabadkai diák is tanul, mint például Révai Gabriella, aki szintén zongorista, azután Hauser Imre és Endre hegedűsök, akik a háború alatt a fasizmus áldozatai lettek, és Neufeld Andor, ugyancsak hegedűs, akiből később európai hírvő művész vált. Szabad idejükben mind-egyikük nagy lelkesedéssel játszott Pataki Corával kamaraműveket.

1927-ben Pataki Corát felveszik a zeneakadémiára, a pedagógiai tanszék vezetőjének, Senn Irénnek, Szendy tanítványának az osztályába, akinek neve az egész országban, sőt azon kívül is ismert jól bevált, modern módszerű zongoraiskolája révén. Hála Senn Irén sokoldalú és alapos pedagógiájának, Pataki Corának sikerült elmélyítenie tudását és kialakítania saját, egyéni játékstílusát. Sajnos, 1929-ben anyagi okok miatt meg kellett szakítania akadémiai tanulmányait. Édesapja nyugdíjba ment,

és így nem volt többé anyagi lehetőség a külföldön való tanulásra. Viszszatért Szabadkára, privát zongoratanítással kezdett foglalkozni és ezzel egyidejűleg megkezdte igen élénk és szerteágazó művészi tevékenységét is.

A fiatal, alig huszonegy éves művészno sikert sikerre halmoz. Önálló hangversenyeket ad, a Szabadkai és az Eszéki Filharmónia koncertjein szólistaként szerepel, a Belgrádi és a Zágrábi Rádióban játszik, ezenkívül kamaragyüttesek tagjaként és mint kísérő is fellép. Repertoárján a zeneirodalom legnagyobbjainak alkotásaitól kezdve a legmodernebb hazai és külföldi szerzők opusáig szerepelnek zongoraművek. A kritikák, amelyek gyakori fellépéseiről számot adnak, technikailag és tartalmilag érett zongorajátékát, valamint művészi egyéniségének sokrétűségét dicsérik. Lássunk néhányat ezekből a kritikákból:

SZENT SZÁVA EST A SZUBOTICAI JOGI FAKULTÁS HALLGATÓI- NAK RENDEZÉSÉBEN

„... a műsor clouja határozottan Kramer Imre, a szubotikai származású fiatal hegedűművész és Pataki Cora zongoraművészno közreműködése volt.

Pataki Cora régi ismerősünk, aki néhány hónappal ezelőtt önálló hangverseny keretében tett tanúságot gyors ütemű művészi fejlődéséről. Ezúttal Debussy *Arabesque*-jét, továbbá Dohnányi *Scherzóját* adta elő és újból beigazolta, hogy jogosak azok a várakozások, amelyeket Szubotica zenei körei fűznek a fiatal művésznohöz. Játékát a hangszer lehetőségeinek fölényes ismerete és sok művészi ökonómia definiálják. Mindkét tulajdonság ritka a kezdő művészeknél. Pataki Cora egyébként mint kísérő is szerepelt. Krámer Imre játékát festette alá diszkrétén és harmonikusan.” (Bácsmegyei Napló, 1930. január 29.)

PATAKI CORA ÉS RÉVAI GABRIELLA KÉTZONGORÁS HANGVER- SENYE

„... jólesett látni, hogy Pataki Cora és Révai Gabriella szubotikai zongoraművészno szombat esti kétzongorás koncertje iránt imponáló érdeklődés mutatkozott meg, s már itt le kell szögeznünk, nem érdemtelenül. Ez a két fiatal lány igazán megbecsülésre méltó művésze a zongorának. Külön önálló hangverseny keretében már hallhatta őket a közönség, de együttes fellépésük igazi zenei eseményt jelentett. Programjukat finoman állították össze... tisztán csillogott a művészno átfogó zene-kultúrája és precizitása, amellyel minden alkotás rejtett finomságát érvényre tudják juttatni és a közönséggel megértetni. A koncerttermet megtöltő publikum ószinte elragadtatással ünnepelte a két fiatal zongoraművésznot, akinek sikere értékes és megérdemelt volt.” (sz. e. Bácsmegyei Napló, 1931. április 1.)

1933 decemberében Pataki Cora Eszéken adott két hangversenyt, amelyekkel óriási sikert ért el. Ime a napló tudósítása ezekről a koncertekről:

PATAKI CORA NAGY SIKERE OSZIJEKON

„Óriási lelkesedéssel írnak az oszijekai lapok Pataki Cora, a már országos híró szubotikai zongoraművészno mindkét oszijekai hangversenyéről.

Először az oszijekai filharmóniai társaság 15-i hangversenyén lépett fel Pataki Cora. Lav Mirski, a komoly művészi múltú dirigens vezényelte a zenekari estet, amelyen Mozart *D-moll* és Chopin *E-moll zongoraversenyeket* játszotta Pataki Cora...

16-án önálló zongoraest keretében lépett másodízben Pataki Cora az oszijekai közönség elé. Műsorán Chopin-, Debussy-, Hirschler-, Krombholz- és Liszt-művek szerepeltek. Pataki Cora mindkét hangversenyén személyesen megjelent Hirschler Zsiga, aki erre az alkalomra utazott Oszi-

jekre. Maga Hirschler írt kritikát a fiatal művésznő hangversenyéről az oszijekri Hrvatski listben. A legmelegebb elismeréssel emlékezik meg Hirschler Pataki Cora kidolgozott technikájáról, muzikális, intelligens előadásáról, továbbá a zenei szöveg tiszta értelmezését hangsúlyozza Zagreb legnagyobb zenekritikusa.

Mint a szezon legnagyobb szenzációját tárgyalja Pataki Cora hangversenyeit nagy terjedelmű kritikájában az ugyancsak Oszijekon megjelenő Jugoslovenska zastava. A legnagyobb művészekhez méltó részletességgel különböző oldalról van megvilágítva ebben a kritikában Pataki Cora zenei egyénisége, nagyvonalú tehetsége és tudása." (Napló, 1933. december 22.)

[Hirschler Zsiga (1894—1942) ismert zeneszerző, pedagógus és kritikus volt Zágrábban. Zenekari és zongoraműveket, valamint szólódalokat írt. Kedvelt volt *Horvát rapszódia* című zenekari műve. A jasenovaci usztasa táborban halt meg.]

Íme egy kritika 1934-ből:

NAGY SIKERE VOLT A SCHUBERT-KONCERTNEK

„Ezen a télen ez volt a negyedik nagy hangverseny, és a szubotocai közönség dicséretére válik, hogy a városi színház hangversenyterme most is megtelt... a közönség várakozásaiban nem csalódott. Nívós, értékes műsort állítottak össze, amelyből különösen ki kell emelni Pataki Cora játékát, aki művészetében megnesmedett és elmélyült, és valósággal uralkodott az egész estén... Csodálatosan szép volt a két zongorán előadott *Wanderer fantázia*, amelynek erőteljes előadása Pataki Cora és Krombolz Károly művészi érdeme..." (Napló, 1934. február 22.)

1935-ben a zenekritikusok Pataki Cora fellépéseiről már mint fölülmúlhatatlan művészi értékű hangversenyekről írnak. Íme egy részlet abból a méltatásból, amely az 1935. február 2-án, Szabadkán megtartott önálló koncertjéről szól:

„A szubotocai zenei szezon tulajdonképeni kezdete Pataki Cora hangversenye volt és egészen bizonyos, hogy művészi értékben ezt a hangversenyt nehéz lesz felülmúlni. Pataki Cora, aki tökéletes muzsikussá és kifinomodott ízlésű interpretátorként, rendkívül nehéz programot állított össze. Olyan műveket adott elő, amelyekhez csak tökéletes tudással és a legnagyobb zenei megértéssel lehet hozzányúlni. Nehéz feladatokat állított maga elé és ezeket a feladatokat könnyedén oldotta meg. Játékában annyi melegség, annyi átérzés, annyi finomság és kifejező erő volt, amilyen csak a nagy zongoraművészeknek adatott meg. Különösen határos volt Beethoven interpretálása és óriási sikere volt Chopin *Fantáziájának*. Liszt egyik nagy alkotását tökéletes elmélyedettséggel és finomsággal mutatta be. Schumann *Karneváljának* előadása olyan zenei esemény volt, amilyenben a szubotocai zeneértő publikumnak ritkán van része. A közönség Pataki Corát minden szám után meleg tapsokkal ünnepelte és az előadás befejeztével nem akarta leengedni a pódiumról. Többször is vissza kellett térnie a zongorához, hogy ráadásokkal köszönje meg az elragadtatásban lelkesező közönség tapsait..." (Napló, 1935. február 5.)

Önálló hangversenyei mellett Pataki Cora ezekben az években számtalanszor fellépett kamaragyüttesekben is, és úgy is mint kísérő. Diákjaival is nagyszerű koncerteket rendezett. És arra is talált időt, hogy 1935-ben beiratkozzék a belgrádi Stevan Mokranjac Konzervatóriumba, ahol még ugyanebben az évben kitűnő eredménnyel diplomált. Zongorát a sokoldalú zeneművésznél, Ivan Brezovšek professzornál tanult, s az elméleti tárgyakat is olyan kiváló pedagógusoknál és híres zeneszerzőknél, mint Josip Slavenski, Mihovil Logar, Miloje Milojević.

Diplomavizsgájának anyagát a zongorairodalom legnehezebb és legkomolyabb művei közül választotta. Ez a rendkívül gazdag program a következő kompozíciókból állt: Johann Sebastian Bach: *Kromatikus fan-*

tázia és fúga; Franz Liszt: *Il sospiro*; Ludwig van Beethoven: *Sonata Appassionata*; Franz Liszt: *Esz-dúr zongoraverseny*; Fryderyk Chopin: *Balлада*; Szergej Prokofjev: *Suggestion diabolique*; Miloje Milojević: *Miniatűrök*.

Belgrádi diplomaviszsgálata után Pataki Cora előbb Svetislav Stančić-nál, a kiváló zongorapedagógusnál tökéletesítette tudását, majd a budapesti zeneakadémián, a kamarazene neves mesterénél, Weiner Leó zene-zenezőnél. Rendkívüli tehetségének és sokoldalú képzettségének, valamint állandó, rendszeres hangversenyezésének köszönhető, hogy rövid időn belül hírnevet szerzett magának az országban, úgy is mint szólista, úgy is mint kamarazenesz, s úgy is mint kísérő. Csodálatos kísérő művészetének magas fokáról ugyancsak számtalan adatot találunk már az akkori sajtóban is, mint például annak a koncertnek a kritikájában, amelyen Siflis Irma énekművésznőt és Gasperek Tibor hegedűművészt kísérte:

„... Pataki Cora, amint németül mondják, »ült a zongoránál«. Erről a nagyszerű művésznőről külön kellene írni mint kísérőről. Nem elég azt mondani, hogy finom volt, diszkrét. Egészen külön művészet, amit a zongoraművészetben produkálni tud, nagyszerű zenei intelligenciája olyan, amely nagyon ritkán található meg még a leghíresebb zongoraművészeknél is.” (h. K. Napló, 1936. november 17.)

Amilyen elismert művésznő, ugyanolyan neves és kedvelt pedagógus is volt mindig, éspedig nemcsak Szabadkán, hanem más vajdasági városokban is. Pedagógiai munkáját már abban az időben is ismerték és értékelték Belgrádban is. Otthon a lakásán, a Gorička utcában, valóságos magánzeneiskolája volt. S boldog lehetett, akit fölvetett a tanítványai közé, mert ez felvételi vizsga alapján történt és csak a valóban tehetséges diákok iratkozhattak be és tanulhattak nála zongorázni. Erről tanúskodik többek között egy újsághirdetés is 1936-ból:

„Pataki Cora zongoratanárnő szeptember 15-én kezdi a tanítást. Felvételi vizsgák szeptember 1-től. Goricska ul. 6. (a főpostánál).” (Napló, 1936. augusztus 29.)

Erdekes, hogy Szabadkán ezekben az években a kiváló zongoratanárok, mint amilyenek — Pataki Cora mellett — Révai Gabriella és Krombholz Károly is voltak, nem a zeneiskolában tanítottak, hanem otthon tartottak privátórákat. S ahogyan a zeneiskola diákjai a zeneiskolában koncerteztek, úgy ezek a privátanárok is megrendezték növendékeik hangversenyeit a városi színházban. Nem egy méltatás jelent meg akkoriban ezekről az érdekes növendékhangversenyekről:

A SZUBOTICAI ZONGORAMŰVÉSZEK TANÍTVÁNYAINAK VIZSGAHANGVERSENYE

„Az iskolaév befejeztével vizsgahangversenyt tartottak a zenede növendékei mellett a szubotikai zongoraművészek tanítványai is. Pataki Cora, Sch. Révai Gabriella és Krombholz Károly növendékei záróhangversenyükön tanáraik pedagógiai képességeiről tettek tanúságot.

Időrendben Pataki Cora növendékeinek koncertje volt az első. A kis zongoristák nagy felkészültséggel léptek a nyilvánosság elé. Mind tiszta stílusban játszik. Az előadott számok azt mutatják, hogy a művésznő nemcsak arra törekedett, hogy tanítványai szabályosan, zökkenő nélkül eljuttassák vizsgadarabjukat, hanem a fiatal növendékeket igyekezett bevezetni a kompozíciók mélységeibe és úgy, hogy a vizsgázók leg-többje bele is élte magát a zenébe és így érzékeltetni tudta annak belső szépségeit...

Mind a három hangversenyt a szülőkön, az iskolatársakon és a rokonságon kívül jelentékeny számú műértő közönség is meghallgatta, ami szintén azt bizonyítja, hogy a szubotikai zongoraművészek figyelemre és elismerésre méltó pedagógiai munkásságot fejtenek ki.” (Napló, 1936. június 9.)

E szabadkai vizsgahangversenyek mellett Pataki Cora Belgrádba is elvitte tanítványait, ahol azok a Stevan Mokranjac Állami Zeneiskolában hivatalosan is sikerrel letették a vizsgát.

Szólo- és kamarakonzertek, a Belgrádi és a Zágrábi Rádióban való fellépések, irodalmi esteken és más előadásokon való közreműködés, s mindemellett lelkiismeretes és eredményes pedagógiai munka tanúskodnak Pataki Corának, a fiatal művésznőnek rendkívül gazdag és szerteágazó, sokoldalú zenei munkásságáról. Minden föllépése valódi ünnepet jelentett a közönség számára. Idézzünk még egy kritikát művészi pályafutásának ebből az időszakából:

„... a szubotica-i filharmonikusok a nagy próbát a műsor második számával, Liszt *Esz-dur zongoraversenyével* tették le. Pataki Cora, ez a messze Szubotica határain túl is elismert nagy zongoraművész nő játsszotta finoman, tökéletes átérzéssel, nagyszerű zenei egyéniségének teljes érzékeltetésével... Pataki Cora kivételes művészete, csodálatos technikája és bámulatosan igazodó zenei intellektusa a zenekarral való együttműködésben igazi művészi élvezetet adott.” (sk. Napló, 1936. december 16.)

1938-ban Pataki Cora férjhez megy dr. Milkó Aurél neves szabadkai orvoshoz, a kiváló szív- és tüdőspecialistához. A következő évben megszületik leányuk, Mária, aki — két évtizeddel később — gordonkaművész nő lesz. Kisebbik leányuk, az 1944-ben született Veronika, nem ment zenei pályára, de olyan tudományág művelését választotta hivatásul, amelynek sok rokonsága van a zenével: a nyelvészetet.

A háború kitörése megszakította Milkó Cora művészi pályafutását és családi boldogságát is. A megszállás ideje alatt teljesen visszavonult a nyilvános szerepléstől. 1944-ben a náci elhurcolták dr. Milkót, Milkó Cora ekkor Győrbe utazik, hogy hamis okmányokkal megmentse férjét. Az úton átéli Budapest és Győr bombázását. Férje életét sikerül megmentenie, de nem sikerül kiszabadítania a deportációból. Győrből Mauthausenbe viszik dr. Milkót, ahonnan nemsokára halálhíre érkezik. De felesége nem veszi el a visszatérésébe vetett hitét. S bár tanítványainak a száma lényegesen megcsappant, továbbra is tanít és eltartja családját a legnehezebb háborús körülmények között. Segítséget nyújt barátnőinek is, akik a háború vége felé súlyos betegen érkeznek haza a deportációból: otthonába fogadja és ápolja őket, s róluk is gondoskodik. Végre, 1945 augusztusában férje is hazatér.

1945-ben, a felszabadult Jugoszláviában Milkó Cora művészi tevékenységének második korszaka kezdődik. S ez a második, boldogabb korszak nemcsak a korábbi évek aktivitásának ágazatait, a koncertozást és a pedagógiai munkát tartalmazza, hanem újfajta eredményekben is bővelkedik. Ezek pedig a zenei szervező sikerei: a zeneiskola és az egész város zenei életének szervezőjéé.

— O —

1945. március 1-én Milkó Cora tanítani kezd a szabadkai zeneiskolában, amelynek első igazgatója a felszabadulás után Zeljko Straka, karmester, aki a filharmoniait is felújítja. De már a következő évben, 1946. november 13-án a zeneiskola igazgatójává és a filharmonia elnökévé Milkó Corát nevezik ki, aki ezután — egy két éves (1954—1955) megszakítással — két évtizedig áll a zeneiskola élén, egészen 1966-ban történő nyugdíjazásáig. A filharmonia elnökének tisztségét 1958-ig viselte. 1946-tól 1954-ig a Szerbiai Zeneművészek Szövetségének igazgatósági tagja is volt.

A legnehezebb körülmények között kezdte meg munkáját mint a szabadkai zeneiskola igazgatója, a háború befejezését követő első, szűkös években. Az iskolának nem volt sem elegendő megfelelő szakkadere, tanterme, hangszere. De hála Milkó Cora rendkívüli szervező képességének, valamint odaadó, áldozatos erőfeszítéseinek a nehézségek leküzdésében, amivel példaképpül szolgált az iskola tanárai és növendékei számára is, a zeneiskola rövid idő alatt megerősödött és idővel pártját ritkító tekintélyt szerzett magának nemcsak Szabadkán, hanem „egész zenei iskolarendszerünkben”, ahogyan azt Branko Dragutinović, neves belgrádi zenekritikus kifejtette a szabadkai zeneiskolának egy növendékhangversenye kapcsán. (Politika, 1965. december 12.)

1948-ban az új tanterv alapján a zeneiskola szakiskola lett. Bevezették az általános műveltségi tantárgyak oktatását, azonkívül a már korábban fennálló ének- és hangszertanszakok mellé megalakították az elméleti tagozatot is, az elemi iskolai zenei nevelést előadó tanerők képzésére, ami nemcsak az egész szabadkai járás kaderszükségletének biztosítására, hanem azon túl is nagy jelentőségűvé vált.

Milkó Corának sokrétű igazgatói tevékenysége mellett mindig teljes osztálya volt zongoranövendékekből, akik közül később sokan kiváló művészek, illetve zenepedagógusok lettek. Ezenkívül tanügyi felügyelő volt más iskolák számára, a zongorórakon kívül pedig a zongoratanítás módszertanából is tartott előadásokat tanítványai, kollégái és más városok zongoratanárai számára is. A tankönyv, amely előadásaiából állt össze, ma is használatban van a szabadkai zeneiskolában és más szerbiai zeneiskolákban is. A zeneiskola múltjáról, valamint a város zenei életéről írt cikkei többek között a szabadkai Rukovet folyóiratban jelentek meg. (Kora Pataki-Milkó: Devetdesetogodišnjica Muzičke škole, Rukovet, 1958. 11—12.)

Igen komoly és eredményes szervezői és pedagógiai munkája mellett a koncertozásra is talált időt, ugyanúgy, mint azelőtt: úgy is mint szólista, úgy is mint kamarazenész, úgy is mint kíséző. Szabadkán kívül Belgrádban, Zágrábban, Ljubljánában, Szarajevóban, Újvidéken, Eszéken és más hazai városokban is fellépett, majd koncertezett külföldön is: Magyarországon, Csehszlovákiában és Romániában. Mint zenekari szólóművész olyan kiváló karmesterek közreműködésével lépett fel, mint Lazar Buta, Marijan Fajdiga, Dušan Skovran, Djura Jakšić, Lav Mirski, Boris Papandopulo, Eleazar de Karvaljo (Brazília). Számtalan fellépése volt a Belgrádi, Zágrabi, Újvidéki, Eszéki és Pozsonyi Rádióban. Mint kamaraművész olyan neves partnerekkel játszott, mint Ivan Kinkava, Mirko Dornier, Petar Toškov, Pap Lajos, Szegedi Sándor, Neufeld Andor (Svédország), mint kíséző pedig többek között a következő híres énekesek hangversenyein működött közre: Vilma Nožinić, Tomislav Neralić, Valerija Hejbalova, Anita Mezetova, Miroslav Čangalović, Lackó Mária (Magyarország). 1960-ban Bordás Lajossal, a szabadkai zeneiskola művész-tanárával Milkó Cora zongorakettőt alapított, amelynek az ezt követő években számos nagy sikerű fellépése volt több hazai és külföldi városban.

A koncertezést Milkó Cora a felszabadulás után azonnal újra megkezdte. Az első időben a sebesült katonák számára rendezett hangversenyeken lépett fel, majd különféle alkalmi előadások és ünnepi akadémiai keretében. Azután csakhamar elindította kollégáinak közreműködésével a kamarakoncertek sorozatát, majd a filharmónia hangversenyeit is, amelyeken gyakran lépett fel mint szólista. Ezeket a koncerteket a szabadkai bemutató után sokszor megismételték hazánk más városainak közönsége előtt is, Újvidéken, Belgrádban, Zágrábban stb. Később többször fellépett a Belgrádi Filharmónia hangversenyein is, mint kamarajátékos és kíséző pedig az ország legkiválóbb művészeivel.

Koncertszámainak összeállításánál Milkó Cora mindig a magas színvonalú zenekultúra terjedését tartotta szem előtt, valamint a nálunk még be nem mutatott értékes zeneművek megismertetését a közönséggel. Így például az ő révén ismerkedett meg Jugoszlávia kultúrközpontjainak községe a modern zene olyan renkívüli jelentőségű műveivel, mint amilyen Bartók *II. hegedű- és zongoraszonáta* és *Szonáta két zongorára és ütőhangszerekre* c. kompozíciója. És mind itthon, mind külföldön, gyakran mutatta be elsőként modern jugoszláv zeneszerzők alkotásait, akik gyakran kérték fel műveik ősbemutására, mint például többek között Péter Stojanović, Petar Konjović, Stanojlo Rajičić, Bruno Bjelinski és mások is.

Nem könnyű kiválasztani néhány jellemző méltatást Milkó Cora háború utáni koncertszerepléseinek illusztrálására. Számtalan emlékezetes, jelentős hangversenyt tartott, és ahány fellépése volt, ugyanannyi dicséző és lelkesült írás jelent meg róla. Mégis, lássunk néhány példát, először is arról, milyen volt hangversenyeinek a visszhangja az ország

fő zenei centrumaiban. Íme egy idézet abból a kritikából, amely a Szabadkai Filharmonia 1950. február 8-i és 9-i belgrádi vendégszerepléséről szól, Milan Asić, vezényletével és Milko Cora szólójátékával:

„... Milkó Cora Liszt koncertjét technikailag biztosan és precízen játszotta, dinamikailag árnyaltan, érzéssel a zenei forma felépítése iránt és az újromantikus zenei tartalom átélésével.” (B. Dragutinović, Politika, 1950. február 27.)

Önálló hangversenye, amelyet 1953. március 5-én tartott Belgrádban, a következő benyomásokat keltette:

„Milkó Cora szabadkai zongoraművész önnálló hangversenyének műsorán Bach, Beethoven és Chopin gondosan összeválogatott művei szerepeltek, tanuskodva a művész szép izléséről és a zene iránti komoly viszonyáról. A műsort tolmácsolva Milkó Cora reprodukív művészetének egész sor jellegzetességét mutatta be. Legelőször is a szolidáság kell hangsúlyoznunk, amellyel a kottaszöveg interpretálását közelíti meg, biztos technikájú ujjainak segítségével, amelyek a billentyűk fölött könnyedén siklanak és üde színezésű hangokat, plasztikus figurációkat formálnak, melegséggel és érzelmességgel keltve hatásos benyomásokat a hallgatósnál...” (Milex, Republika, 1953. március 10.)

Milkó Cora legszebb művészi produkciói közé tartozik Mozart *D-moll zongoraversenye*, amelyet Belgrádban is előadott, a Djura Jakšić által vezényelt Belgrádi Filharmonikus Zenekar kíséretével. Erről a fellépésről, többek között, a következő sorok is tanuskodnak:

„A Mozart-zongoraverseny szólistája, Milkó Cora zongoraművész Szabadkáról, Mozart zenéjének akadémikus megértését mutatta, ezenkívül szép billentést és szolid technikát a futamokban...” (D. Plavša, Borba, 1954. november 21.)

Liszt *Esz-dúr* és Mozart *D-moll zongoraversenye* mellett a közönség élénk emlékezetében él Csajkovszki *B-moll*, valamint Rajčić *III. A-moll zongoraversenyének* fényes előadása is. Milkó Cora ezekkel a versenyművekkel is vendégszerepelt az ország több városában. Nézzük, hogyan írtak a lapok a szabadkai bemutatókról:

„Rajčić háromtételes *III. A-moll koncertje zongorára és zenekarra* kitűnő alkalmat nyújtott Milkó Cora számára, hogy csillogó zongorajátékával újra bámulatba ejtse tisztelőinek nagyszámú taborát... Ennek a műnek az interpretálásában plasztikusan szuverénen uralkodó művész széles kifejezőskálája, valamint hangszerének szuverén uralása mind a dinamika, mind pedig a ritmus tekintetében... A zenekart Borislav Pašćan fiatal karmester vezényelte, akinek vezénylő pálcája mind szuggesztívebbé válik...” (Dr. H. R. Hrvatska riječ, 1952. január 16.)

1955 őszén Szabadkán (később más városokban is) hatalmas sikere volt Milkó Corának Csajkovszkij *B-moll zongoraversenyével*:

„Szubotica zenekedvelői jól ismerik Milkó Cora pompás, kiegyensúlyozott, amellet poétikus, elmélyedő zongorajátékát. A Csajkovszki-koncert bemutatója mégis szenzációt jelentett. Meglepő, mennyire könnyedén, természetesen játszotta a férfierőt is próbára tevő nagy igényű zongoraszólamot. Ebben a versenyműben örökbecsű zenei tartalma mellett felsorakoztatja Csajkovszki a zongora-technika összes rafinériáit. De a „nyaktörő” oktávmenetek, passzázsok Milkó Coránál szívekig ható muzsikálással olvadnak össze... Milkó Cora, Kobler karnagy és a zenekar a zongoraverseny *III. tételének* megismétlésével viszonzták a közönség tapsait.” (R. 7 Nap, 1955. szeptember 23.)

A kamarazene területén ugyancsak felejthetetlen hangversenyek fűződnek Milkó Cora nevéhez. A Marko Stokanović gondonkaművésszel 1957 decemberében Újvidéken megtartott kamaraestról Hranislav Djurić többek között a következőket írta:

„Mint szólista Milkó Cora kifejezett zenekultúrával, csiszolt, briliáns technikával, dramatikai érzéssel és logikus dinamikával rendelkezik, amivel fegyelemre méltó drámai hatást keltett (Chopin: *Polonéz*). Milkó Cora kísérete pedig irigylésre méltó művészi magasságot ért el, amely a szólistával egyenrangú játékot eredményez.” (Dnevnik, 1957. december 26.)

Egy Zágrábban megtartott szólókoncertjéről 1958-ban a következő sorok jelentek meg:

„Sajnálunk kell, hogy nem jöttek el még többen a zongoramuzsika kedvelői közül, hogy Milkó Corát hallják, akinek tehetsége semmivel sem marad el legkiválóbb zongoraművészeink szintje mögött. Zenei frazirozása, precíz és differenciált billentése, valamint hangformálási érzéke, ezek azok az elemek, amelyeket tudatosan állít az architektonikus felépítés szolgálatába. A gradációk logikus előkészítése váratlan fordulatok és véletlen improvizációk nélkül bizonyos tárgyilagosságot kölcsönöz játéknak. Ezért is hatott a Bach—Tausig *D-moll toccata és fuga* olyan erőteljesen. (Zvuk, 1958. 19—20.)

Az 1960. évtől kezdve egymást követik a lelkes méltatások a Milkó—Bordás duó fellépéseiről, mind hazánkban, mind külföldön (Magyarország, Csehszlovákia, Románia):

„A Milkó Cora—Bordás Lajos zongorakettős hangversenye nagyon kellemes estét jelentett a számunkra. Mert az, amit ezen a esten nyújtottak a szabadkai művészek a muzsikálás magas színvonalával, túlszárnyalta várakozásainkat. Saját szolid technikai tudásának és kifejezett muzikalitásának a maga részével hozzájárulva ez a két művész egy rendkívüli összjátékú, izléssel adagolt, nemes hangú és dinamikailag igen rugalmas, egységes előadó szervezetté forrt össze... Élvezet volt hallani, hogyan szólaltatták meg a szabadkai művészek a rendkívüli Bartók-sonátát, amely művészi értékeivel uralta a hangverseny műsorát. Technikailag nagyon kidolgozottan, erőteljes ritmikai érveréssel és temperamentumos lendülettel alakították a Bartók-sonátát acélosan szilárd formáját és felidéztek érzelmi és gondolati tartalmát, amely a gyors tételekben ősi, ellenállhatatlan erőt sugároz, a lassúakban pedig csodálatos, mélabús elmélyültségű...” (M. R. Borba, 9. márt 1960.)

Az 1966—67-es koncertszezonzban Milkó Cora egy sorozat szonátáestét adott leányával, Milkó Mária gordonkaművésznővel Jugoszlávia több városában. Mária a zágrábi zeneakadémián tett sikeres diplomavizsgálója után Kölnbe ment tudását tökéletesíteni, ahol a kiváló gordonkaművész és pedagógus, Gaspar Cassado tanítványa volt, azután pedig egy ideig a Siegerland zenekarral játszott mint szólista. Milkó Cora 1966-ban látogatta meg először leányát Németországban, ekkor készítették elő a közös hangversenyeket a jugoszláviai turné számára, amiről a németországi Westfalenpost cikkírója is megemlékezett 1966. február 26-án megjelent írásában a következő cím alatt: „Jugoszláv impressziók Hilchenbachban gyűjtve — Milkó Cora és Mária koncertturnéra készülnek.”

Ezen az igen sikeres hangversenykörúton Eszéken is tartottak egy szonátaestét, amiről a következő dicséző kritika is tanúskodik:

„... a leghatásosabb élményt a fiatal művésznő Dimitrije Sosztakovics szovjet zeneszerző *Op. 40-es gordonka- és zongoraszonátájával* nyújtotta. Ebben a műben, mely tele van a legkülönfélébb zenei kontrasztokkal, a líraiságtól a dramatikáig, és a komoly mértéktartástól a féktelen komikáig és groteszkségig, Milkó Mária megtalálta azt a stílust, amely megtefele fejlődése jelenlegi pontjának... Külön ki kell emelni Mária édesanyjának, Milkó Cora ismert szabadkai zongoraművésznőnek biztos, autoritativ és elasztikus közreműködését, akinek zongorakisérete ezen a koncerten egy magasabb szintre emelkedett.” (Mužička omladina, 1967. január.)

S végül idézzünk még egy méltatást a Milkó Cora—Bordás Lajos zongorakettős mind kedveltebbé váló fellépéseinek egyikéről a hetvenes évekből:

ÜNNEPI TALÁLKOZÁS

A szabadkai művészek Újvidéken megtartott koncertje kapcsán

„Egészeben értékelve a műsor előadását, első helyen említjük a Milkó—Bordás zongorakettős interpretációit, azét a kamaraegyüttesét, amely éveken át tartó munkával sikeresen kialakította saját előadó stílusát és affirmálódott a közéletben. Van igazság Djordje Saule kritikájának meg-

állapításában, amikor Milkó Cora és Bordás Lajos vendégszereplésével kapcsolatban a valamikori zeneszalónok atmoszféráját idézi, a kifinomult, diszkrét eleganciát, az arányérzékeny és a kultivált ízlést értve ezalatt. A Milkó—Bordás duó játéka valóban rendelkezik mindezeknek a komponenseknek az összességével, s mindezek felett technikailag korrekten kidolgozott, találó stílusú interpretációik kivételes élményt jelentenek mint sajátos ritkaság a koncertpódiumon, amelyen manapság csak elvétve szólalhatnak meg kétfogorás műveket..." (Oskar Pandi, Dnevnik, 1973. december 5.)

Milkó Cora művészi tevékenysége, odaadó, áldozatos munkája városa zenei életének a fejlesztésén, valamint állandó, jelentős hozzájárulása hazánk általános zenekultúrájához, nem maradhatott sem észrevétlen, sem elismerés nélkül. 1950-ben koncerttevékenységéért megkapja a GIONSAPV díját. 1953-ban mint Vajdaság zeneművészeinek képviselője a Jugoszláviai Zeneművészek Szövetsége II. kongresszusának delegációjában fogadta Tito elnök a Beli dvorban. 1959-ben megkapta a Szerbiai Zeneművészek Szövetségének Július 7. díját állandó és sikeres tevékenységéért és sokoldalú erőfeszítéseit a zenekultúra szervezése terén. Szabadka város Októberi díját 1962-ben kapta meg, ugyanebben az évben pedagógiai tanácsos-sá is kinevezték. 1966-ban megválasztották a Szerbiai Zeneművészek Szövetségének tiszteletbeli tagjává. 1967-ben Aranykoszorús Munkaéremrenddel tüntették ki. 1971-ben megválasztották a Jugoszláviai Zeneművészek Szövetségének tiszteletbeli tagjává. S mindemellett a díjak és kitüntetések mellett művészi, pedagógiai és szervezői tevékenységének értékéről és jelentőségéről tanúskodik a tény, hogy neve beivódott a zenét szeretők tudatába hazánkban mindenütt, és sok helyen a határon túl is. Bárhol, ahol zenéről és Szabadkáról van szó, az első név, amelyet említenek, Milkó Cora neve.

Milkó Cora fogalomná tette a nevét, fogalomná, amely örökre összekapcsolódott városának, Szabadkának zenetörténetével.

MILKÓ PATAKI CORA ELETRAJZI ADATAI

1908. dec. 9. Születik Zágrábban mint Pataki Károly vasúti főmérnök gyermeke.
 1912 Édesapját Szabadkára helyezik. Szabadkára költözik a család.
 1914 Zongorát kezd tanulni a szabadkai zárdában.
 1917 Beiratják a városi zeneiskolába, ahol Lányi Ernő igazgatónak, a kiváló zeneszerzőnek és pedagógusnak a tanítványa lesz.
 1922 Megkezd tanulmányait a budapesti Zeneakadémián Szendy Árpád hírneves zongoraművésznél, a művészeti tanszék vezetőjénél. Szendy halála után a budapesti Fodor zeneiskolában folytatja tanulmányait Hanák Árpádnál.
 1927 Felveszik a zeneakadémiára Senn Irénnek, a pedagógiai tanszék vezetőjének az osztályába.
 1929 Anyagi okok miatt abbahagyja zeneakadémiai tanulmányait; hazatér Szabadkára és megkezd művészi és pedagógiai pályafutását.
 1935 Kitűnő eredménnyel diplomál zongorából a belgrádi Mokranjac konzervatóriumában Ivan Brezovšek professzor osztályában.
 1936 Tudását tökéletesíti Zágrábban Svetislav Stančić híres zongorapedagógusnál, majd a budapesti zeneakadémián Weiner Leó neves zeneszerzőnél, a kamarazene tanáránál.
 1939 Mária leánya születik (ma: gordonkaművésznő).
 1941 A megszállás idejére visszavonul a nyilvános szerepléstől.
 1944 Veronika leánya születik (ma: dipl. filológus).
 1945. márc. 1. A szabadkai zeneiskola tanára lesz.
 1946. nov. 13. A szabadkai zeneiskola igazgatójává és a filharmónia elnökévé nevezik ki.
 1946—1966 A szabadkai zeneiskola igazgatója (kétéves megszakítással: 1954—1955).

- 1946—1958 A Szabadkai Filharmónia elnöke.
- 1946—1954 A Jugoszláviai Zeneművészek Szövetségének igazgatósági tagja.
- 1950 Koncerttevékenységéért megkapja a GIONSAPV díját.
- 1953 Mint a vajdasági zeneművészek képviselője a Jugoszláviai Zeneművészek Szövetsége II. kongresszusának küldöttségében fogadja Tito elnök a Beli dvorban.
- 1959 Megkapja a Szerbiai Zeneművészek Szövetségének Július 7. díját sikeres tevékenységéért és sokoldalú erőfeszítéseit a zenekultúra szervezése terén.
- 1962 Megkapja Szabadka város Októberi díját. Kinevezik pedagógiai tanácsossá.
- 1966 A Szerbiai Zeneművészek Szövetségének tiszteletbeli tagjává választják.
- 1967 Aranykoszorús munkaéremrenddel tüntetik ki.
- 1971 Megválasztják a Jugoszláviai Zeneművészek Szövetségének tiszteletbeli tagjává.

IRODALOM

Milko Kora: *Autobiográfia*. 1971, Kézirat.

Branko Džodan: *Pijanistkinja Kora Milko*. Előadás az Újvidéki Rádióban, 1954.

Jámbor László: *Egy élet a zeneművészet szolgálatában*. Magyar Képes Újság, 1970. április 15.

Molcer Máttyás: *Hétköznapi koncert*. Milkó Pataki Cora munkásságáról. 7 Nap, Szabadka, 1973. április 13, 20, 27, május 4.

Zenekritikák Milkó Pataki Cora hangversenyeiről a következő újságokban és folyóiratokban: Jugoslovenski dnevnik; Bácsmegeyi Napló, Szabadka; Hrvatski list, Eszék; Jugoslovenska zastava, Eszék; Svijet, Zágráb; Politika, Belgrád; Republika, Belgrád; Borba, Belgrád; Dnevnik, Újvidék; Hrvatska riječ, Szabaka; Zvuk, Belgrád; Westfalenpost, NSZK; Muzička omladina, Eszék; Magyar Szó, Újvidék; Subotičke novine, Szabadka; 7 Nap, Szabadka.

A KÖNYV ÉS AZ OLVASÁS SZEREPE ÉS LEHETŐSÉGEI AZ OKTATÁSTÓL AZ ÖNMŰVELÉSIG KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS A SZABADKAI KÖNYVTÁRBAN

Az oktatásnak-művelődésnek (éppúgy, mint bármely más emberi tevékenységnek) vannak jeles dátumai és halk, dolgozó hétköznapjai. Egy törvény, egy új tanterv hatályba lépését méltán soroljuk a jeles események sorába, a törvény szavát azonban a hétköznapok teszik konvertibilissé.

Az oktatás intézményessé válása óta, minden társadalmi rendszer sajátos igényeket támaszt az oktatással-neveléssel szemben. Társadalmunknak az oktatással és neveléssel szemben támasztott igényei egyike (amelynek az ismeretek nyújtásával azonos jelentősége van) a tudományos és kulturális értékek önálló elsajátításának megtanítása: a permanens önművelésre való nevelés.

Nem kétséges, hogy a tudományos és kulturális értékek legfőbb hordozója ma még — és nyilván sokáig így lesz — az írott szó. Tisztában vagyunk-e a könyv jelentőségével? Ha igen, mit lehet, vagy még inkább: mit kell tennünk, hogy ez a mindenki számára hozzáférhető ismeretforrás a legszegényebb kortól kezdve a megismerés eszközeivé váljon? Hogyan válhat az olvasás a személyiségformálódás legfogékonyabb szakaszában szokássá, úgyhogy — az irodalmi olvasásigényen túl — a későbbi folyamatos önképzésnek is nemcsak segítőtje, hanem állandó termótalaja legyen? Ezek a kérdések szerepeltek azon a kerekasztal-beszélgetésen, melyet a Szabadkai Városi Könyvtár gyermekkönyvtárában jegyeztünk le.

A beszélgetés résztvevői: dr. Satai Pál, a Szabadkai Pedagógiai Akadémia tanára, dr. Horváth Mátyás, az Újvidéki Bölcsészeti Kar Magyar Tanszékének tanára, Josip Buljovčić és Erdélyi László tanügyi tanácsosok, Vlada Vasković pedagógus, Korponai Ibolya pszichológus, Kovács Eleonóra és Szőke Ilona, a Jovan Jovanović Zmaj Általános Iskola tanítónői, valamint a Városi Könyvtár munkatársai és a gyermekkönyvtár könyvtárosai.

Dr. Satai Pál két szempontból közelítette meg a témát bevezetőjében: a könyv szerepe az oktatásban és a tanuló személyiségformálásában, valamint a könyv szerepe és lehetőségei az önképzés rendszerében.

„Sokan hirdetik — mondta —, hogy a könyv, a betű veszélybe került, helyükbe a modern tömegközlés eszközei lépnek; hogy az uniformizált képsorok az elszürkülés veszélyét hordozzák magukban; hogy a mai ember nélkülözi az olvasással járó sok-sok örömet, fáradságot, alkotási lázat, teremtő gondolatot stb. Ezekkel a gondolatokkal nem kívánok polemizálni. És noha korainak tartom a vészharang kongatását, de az is igaz, hogy a veszély pusztá megállapításával nem jutunk messzire. Mindenesetre: az anyagi fejlődés, a műszaki, kommunikatív, szociális (elsősorban a családon belüli) változások jó néhány eddigi pedagógiai felfogást megkérdőjeleztek. Mégsem kellene azonban az egykori géprombolók nyomába lépve a modern tömegközlés eszközeivel szembefordulnunk: a könyvnek a tömegkommunikációs eszközök mellett is megfelelő szerep jut a korszerű élet feltételei közepeiben is.

A felsorolt tények és tényezők nem kell és nem szabad hogy veszélyeztessék a könyv szerepét és a könyv által nyújtott örömet. Persze, a könyvtárnak ma más a funkciója, mint harminc-nyolcvan évvel ezelőtt. A rádió, televízió, film csak gazdagíthatják a könyv által nyújtott olvasmány- és esztétikai élményt — feltéve, ha sikerül őket megfelelő módon beépíteni tanterveinkbe és óraterveinkbe, ha jól szervezzük az iskola és a könyvtár munkáját. Erre — ha előbb nem — akkor kell majd gondolnunk, amikor a jelenlegi tantervek és óratervek korrekciójára kerül sor.

Sok szó hangzott el a tanulók túlterheléséről, a tehermentesítés szükségességéről. Az új tantervek készítésénél sokat és szenvedélyesen vitat-

koztunk — többek között erről a kérdéstről is. Maga a probléma nem is olyan egyszerű, mert nyilván nem arról van szó, hogy egyes anyagrészeket kidobjunk a tantervből; a korszerű élet a múltbelinél sokkal több ismeretet igényel — a mi dolgozónk öngazgató is egyúttal —, nem lehet tehát cél az ismeretanyag csökkentése. A túlterhelés megszüntetésének útja az önképzés, az önképzésre való képesítés, ennek pedig a könyv az alapja. Itt éppúgy gondolok a tankönyvre, mint az ajánlott olvasmányokra, házi-olvasmányokra és a könyvtárak állományára is. A jelenlegi tantervek és óratervek hibája éppen az (és azért merem nyíltan bírálni őket, mert készítésükben magam is részt vettem), hogy csak részben tartalmazzák az önművelés eszközeit és eljárásait. Csak az anyanyelv és az irodalom tanításában szorgalmazzuk a több könyvből való tanulást, minden más tantárgynál meglegekszünk az egykönyvűséggel mint az ismeretszerzés egyetlen forrásával. Az olvasásra nevelés kizárólag szépirodalmi központú, csak itt sikerült tanterveinkben megdönteni az egykönyvűség egyeduralmát, a többi tantárgynál az ajánlott irodalom — a kiegészítő ismeretek szerzésének lehetősége, ami a majdani önművelés csirája — kimaradt. Pedig a fizikához vagy a földrajzhoz ragyogó kiegészítő irodalom lehetne Verne egyik-másik könyve, vagy a sci-fi művek stb. Iskoláinkban az olvasást és az olvasóvá nevelést a magyartanár feladatkörének tekintik — jó, hogy az ő feladata, de nem jó, hogy *csak* az övé. Ezt ki kellene szélesíteni más tantárgyakra, más pedagógusokra is.

Külön probléma, hogy tankönyveink alapos korszerűsítésre szorulnak — nem állítom, hogy rosszak, de a pedagógusok egy része nem is tudja őket megfelelően használni. Láttam már olyat, hogy a pedagógus vezérfonalként használja a tankönyvet — abból készül az órára. A tankönyvre úgy kellene tekinteni, mint az önművelés vezérfonalára. Ehhez a tankönyvekkel kapcsolatos pedagógiai szemléletmód megváltoztatására is szükség volna: olyan tankönyvekre gondolok, melyek a tanulók önképzési segédkönyveivé válhatnak — tartalmazzák az ajánlott irodalom bibliográfiáját, kiegészítő ismereteket nyújtó olvasmányokra utalnak. Ilyen próbálkozásokkal már nálunk is találkozhattunk az újabb tankönyveknél, melyek már ezt a szemléletmódot sugallják: az ismereteket, melyeket a katedráról kap a tanuló, a könyvtárban való egyéni, önálló munkával egészíti ki, problémásító és problémamegoldó útmutatásokat tartalmaz stb. Az ilyen tankönyv lehetne a tanulók önképzési segédkönyve és nem — mint jelenleg még sok helyen — a pedagógusok módszertani vezérfonalkönyve.

Az ilyen tankönyvek az individualizálást is segíthetnék: a standard feladat ez és ez, külön szorgalmi feladat ez és ez, akit pedig „fel kell hoznom”, az ezt és ezt a kiegészítő feladatot végzi el. A differenciált oktatásnak ilyen tankönyv az alapja: nem lezárt ismeretanyagot közöl, hanem a bűvárkodás, az egyéni ismeretszerzés útját nyitja meg.

Szólni kell e helyen az olvasás, a könyv használatának technikájáról is. Az iskolarendszerű oktatás első éveiben az olvasás elsajátítása az egyik fő cél. Sajnos, az olvasásfejlesztés is leggyakrabban elhalványul az általános iskola alsó osztályai után, a középiskolában, de főleg az egyetemeken pedig abbamarad. Az olvasással kapcsolatos vizsgálatok is elsősorban az általános iskolai korosztályok olvasási érdeklődését kutatják, ezért alig van adatunk arról, mi történik 14—15 éves életkor után. Ezzel kutatóink, pszichológusaink, tantárgypedagógiánk egyelőre még adós maradt.

Különösen ügyetlenek vagyunk az olvasmány hangulati és érzelmi elemeinek kiaknázásában. A szövegek esztétikai, erkölcsi érényeit nem tudja a pedagógusok többsége feldolgozni: a racionális magra, a logikai feldolgozásra törekszenek, pedig az élmény nyújtásában az esztétikai és érzelmi elemnek óriási a szerepe. Ezzel jár együtt, hogy az olvasás technikájára kerül a hangsúly, a szép felfedezése pedig háttérbe szorul, vagy nincs is jelen.

A szemleli munka technikája nem azonos az olvasás technikájával. Ez utóbbi csak eszköz egy sokkal fontosabb cél felé vezető úton; a gondolatok kibontakoztatása, az esztétikai élmény, az esztétikai kategóriákba

való elmélyülés hiányzik. Ezt a szemléletet meg kell törni. Ebben pedig a korszerű segédeszközök (hangosítás, dia- vagy mozgófilm stb.) jó szolgálatot tehetnek.

Nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az oktatásban az egyéni memória fejlesztésére törekszünk: minél több ismeret átadására, ahelyett, hogy a lexikonok, enciklopédiák, szótárak és más ismerethordozók használatára tanítanánk meg a tanulókat. Pedig ez volna a lényege a tehermentésnek! Éveken át mondogattuk, hogy egy anyanyelvi órát a könyvtárban is meg lehet szervezni. Mikor aztán elmentem egy ilyen órára, rá kellett jönnöm, hogy csak a színhely változott; az óra felépítése, az alkalmazott módszerek semmiben sem különböztek a klasszikus tantermi tanítástól. Nem elég csak bevinni a gyermeket a könyvtárba. A pedagógusnak — és nemcsak a magyartanárnak, hanem a fizikusnak, biológusnak és a többieknek is — úgy kell megszerveznie az órát, hogy a könyvtárban felhalmozott ismeretanyagot (az emberiség kollektív memórianyagát) gyakorlatilag építse be a tanítás-tanulás folyamatába. Itt elsősorban a lexikonok, enciklopédiák, szótárak, kézikönyvek, könyvtári jelzésrendszerek használatára gondolok. Helyet kell kapnia a tananyagban — ebben a pillanatban nem térnék ki arra, hogy melyik szinten — a könyvtárismeretnek is: a könyvvel, a könyv típusaival, katalógusokkal, bibliográfiákkal való megismerkedésnek, a tankönyvek, kézikönyvek használatának stb.

Az olvasóvá nevelés problémakörébe tartozik és az eddigénél sokkal több gondot igényel a jegyzetkészítés megtanítása. A fejezetre bontás, címek, alcímek, lényegkiemelés a jegyzetelésnek olyan elemei, melyek az önképzésben nélkülözhetetlenek.”

Dr. Horváth Mátyás:

„Ha a pártkongresszus határozataiból indulunk ki, melyekben a társadalmi elvárások nyilvánulnak meg, nem nehéz felismerni, hogy olyan készségek kialakítására kell törekednünk, melyek az egyént képessé teszik egész élete folyamán, meghatározott időközönként bekapcsolódnia a szervezett oktatásba, vagy az egyéni önművelés folyamán eljutni a szükséges műszaki, tudományos vagy művelődési javakhoz. Az ehhez szükséges alapkészségek egyike az olvasási készség. Az iskolai oktatás fő feladatát abban látom, hogy képessé tegye a tanulót arra, hogy már általános; még inkább középiskolás korában de később is, egész élete folyamán önállóan használni tudja a könyvet.

Csak az iskolai olvasztanítástól nem várható, hogy a gyerekek jó olvasóvá váljanak. Márpedig — és itt csatlakozom Sántai kollegám megállapításához — az iskolai oktatásban a memorizáláson van a hangsúly, a tananyag passzív befogadásán. Nagyon ide vágnak a Nobel-díjas Szentgyörgyi Albert szavai: az emberi agy nem arra való, hogy ismeretek memorizálásával terheljük. Az információk a könyvekben vannak. A gyerek tanulja meg, mit hol, melyik könyvben találhat meg, agyát pedig használja hasznosabb dolgokra: fogalomalkotásra, az elvont összefüggések felfedezésére. Tehát az egész nevelő-oktató tevékenység irányultságán kell változtatni: a tanuló aktív részese legyen az ismeretek feldolgozásának, a fogalmak kialakításának és mentesítsük tudatát a memóriahalmazoktól.

Ezzel szorosan összefügg a korszerű műveltségi eszmény is: aze csak a jó olvasó, a művelt ember, aki a szépirodalmi műveket szereti és olvassa, vagy ide sorolható az is, aki az ismeretterjesztő irodalmat olvassa. En csaknem ötszáz alsó osztályos tanulóból álló populáción végeztem vizsgálatot és ebből kitűnt, hogy a gyermekek ezeket is éppúgy szeretik — nem lapozgatni, hanem olvasni —, mint a szépirodalmi műveket. Ellenben éppen a tudományos ismeretterjesztő irodalom iránti igényét csak hézagosan tudja kielégíteni, mert az előbb említett korszerű műveltségi eszmény nem valósulhat meg sem az iskolai, sem a közkönyvtárban.

Mi itt Szabadkán abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy viszonylag jól működő gyermekkönyvtárunk van, mely — ha kis példányszámban is — sok ismeretterjesztő művet is tartalmaz. Sajnos, iskolakönyvtárainkban ezek ritkábbak, mint a fehér holló. Tapasztalataim

azt bizonyítják (heteket töltöttem itt), hogy a könyvtárosok nagy gondal foglalkoznak a fiatal olvasókkal; itt tényleg olvasószolgálat van — népszerűsítik a könyvet, mesedélutánokon, filmvetítéseken foglalkoznak olvasóikkal. Igaz, a diafilm nem irodalom, de népszerűsítője lehet annak az irodalomnak, amelyre vonatkozik. Az általános iskolából csoportosan is jönnek ide a gyerekek, tanítójuk vezetésével. Ezek rendre alsós osztályok, melyek tanulói látható érdeklődéssel fordulnak a könyv felé. Vajon ez az érdeklődés megmarad-e a felső tagozaton is? Egy másik — egészében még nem feldolgozott — vizsgálatom eredményeiből arra lehet következtetni, hogy az olvasási igény elsorvad akkor, amikor a szépirodalom kötelező penzumává válik... A háziolvasmány következménye: beszámoló, lecke, ellenőrzés, osztályzat. Ez veszélyes tendencia!

A vizsgálatból származó jelzések komoly forrást jelenthetnek annak eldöntéséhez, hogyan korszerűsítsük a felső tagozatos vagy középiskolai irodalmi nevelést. Nyilvánvaló, hogy csak a kutatások által nyújtott adatok és tények birtokában tudunk a kérdéshez nyúlni és változtatni a jelenlegi állapotban.

Erdélyi László:

„Folytatnám ezt a gondolatot, de egyes részleteivel szembe kell szállnom. Bizonyos dolgokat helyükre kellene már rakni: elsősorban azt, hogy az *irodalmi nevelés ne legyen tantárgy*, hanem nevelési terület. Ha csak azt el tudnánk érni az iskolában, hogy az olvasás a gyermek szükségletévé váljék, akkor mindent elértünk. De hogy szeresse meg a könyvet? Ha nemcsak olvassa, hanem átérzi: hallja a madárdalt, látja a színeket, érzi az illatokat. Csak ha az olvasás élménnyé válik, akkor tudja a könyv teljes egészében betölteni funkcióját. Sajnos, gyakran információk tárát látjuk a könyvben, pedig nem az értelmi szerepe a legfontosabb.

Hogyan fejlesztheti a könyv a gyermek képzelőerejét, hogyan gazdagítja lelki világát, hogyan kelthet érzelmeket, ha az ismeretnyújtás (bármennyire fontos, de nem egyetlen) szerepét szánjuk neki?! Ez a könyv iránti érdeklődés elszűrüléséhez vezet.

Ha egy könyv elolvasása után nem érezzük magunkat másnak: többnek, értékesebbnek, akkor nem sok értelme volt elolvasni. Ha az olvasás célja a beszámoló, akkor célt tévesztett az egész. A könyvnek értelmileg, de ugyanígy érzelmileg is gazdagítania kell az olvasót. Itt kell nekünk megnyernünk a csatát!”

Josip Buljovčić:

„Az olvasás szokássá nevelésével kapcsolatban megint csak egy Nobel-díjas, a mi Ivo Andrićunk szavai jutnak eszembe, amit húszegynéhány évvel ezelőtt hallottam, mikor hozzánk, egyetemistákhoz beszélt: »Sokat jártam városi és falusi otthonokban — mondta. — Ami feltűnt ezekben, az, hogy sokfelé éppen az az ágyfeletti lámpa hiányzik, melynek az esti olvasásnál volna szerepe...« Ezzel kapcsolatban azóta sokszor eltűnődtem: mi gyakorta hangoztatjuk, hogy a könyvre mindenkinek szüksége van, mégis a környezet mintha nem sugallná elég határozottan, elég hatásosan a könyvvel való barátkozást. Mert ha az iskolát és a családi otthont vizsgáljuk — ez az a két intézmény, ahonnan a gyermek az olvasás szokását magával viszi (vagy nem viszi) —, azt látjuk, hogy a szülői házban, ha meg is van a lehetőség, általában nincs serkentés, az iskolában pedig a könyvtárak általában szegényesek, sőt visszatartóak, könyvállományuk elavult, elhasználódott, a könyvek nem esztétikusak, nem vonzóak. Melyik iskolának van olvasóterme — legalább egy meghitt zug, ahol a gyermek átadhatná magát az olvasás örömeinek? Ilyesmire gondolok, mint ez az olvasóterem. (A beszélgetés színhelye a Városi könyvtár gyermekosztályának olvasóterme — a szerk. megjegyzése.) Mert ez

valóban szép, meghitt, de távol van; márpedig a könyvnek a gyermek keze ügyében kell lennie. A mi könyvtáraink a kialakult olvasóhoz vannak méretezve, nem ahhoz, akiből ezután lesz — ha lesz — olvasó.

És még egy sajnálatos tény: évtizedekkel ezelőtt, amikor jóval szegényebbek voltunk, teltett arra, hogy a tanév végén ne fukarkodjunk az ajándék- és jutalomkönyvekkel, ma pedig a korszerű szocialista iskolák előre meghatározott kulcs szerint, minden évben x számú jutalomkönyvet adnak a legjobb tanulóknak. Az oklevelekből már kiállításokat tudunk rendezni, de az igazi útravalóval, a könyvvel adósok maradunk. Ezen változtatni kellene, még azon az áron is, hogy az ingyenes tan-könyvek biztosításával kapcsolatos álláspontunkat felülbíráljuk. Mert a könyvajándékban nem a könyvek tényleges értéke a legfontosabb, hanem az az érzelmi szál, mely a gyermeket a könyvhöz köti és amely a későbbi könyv- és olvasásélmények egyik meghatározója lehet.

A könyv hozzáférhetőségével is baj van, noha mind több a kiadó és mind több a könyv. Ilyen példányszámok mellett viszont nem jutunk messzire. Mégis, ha arra gondolok, hogy például a szerbhorvát—magyar szótár (ami kétnyelvű gyakorlatunkban semmivel sem pótolható) 2000 példányban jelent meg és ma, évekkel kiadása után még mindig kapható, lesújtó következtetésekhez jutunk."

Vlada Vasković:

„Az olvasóvá nevelésért vívott csatát a gyermekkorban veszítjük el. Hiába hirdetjük: A könyv a legjobb barát, A tudományt keresd a könyvekben! — nem elég csak hirdetni; tenni is kell valamit — a legfiatalabb kortól kezdődően, már az óvodában. Nincs az emberi műveltségnek még egy területe, amely annyira alkalmas volna a sokféle érdeklődés kielégítésére, mint a könyv. Elsősorban a jövő pedagógusait kellene a könyv használatára, szeretetére, a könyvtári munkában, a könyv használatában való jártasságra nevelni."

Korponai Ibolya:

„Erdélyi kolléga szavai csengnek még mindig a fülemben, az érzelmi tónus, az olvasmány érzelmi megközelítésével kapcsolatban. Sok szempontból közeledtünk ma már a könyvhöz, én ismét visszatérek az érzelmi szemponthoz, mert a személyiség formálásában a könyv által kiváltható hatások közül talán ez a legjelentősebb.

Arra, hogy az ember kiszélesítse világtérét — még a modern tömegközlelési eszközök nyújtotta lehetőségeket is figyelembe véve —, a leghatékonyabb eszköz ma is a könyv. A leírt gondolatok, a kristálytisza szóban megfogalmazott érzelmek tudnak csak a könyv által minden emberhez eljutni.

A könyv személyiségformáló ereje elsősorban abban áll, hogy az érzelmekre tud hatni. Hogyan valósítja meg ezt a hatást? Minden emberben szunnyadnak gondolatok, vágyak, elképzelések, törekvések, melyek megvalósulásának az élet végessége, a tér korlátozottsága szab gátat. Annak viszont nincs akadálya, hogy az ember a könyv alakjainak közvetítésével éljen át bizonyos helyzeteket. Nagyon fontos itt az önismeret fejlesztése is: amikor az ember a könyv lapjain megjelenő élet-sorssal megismerkedik, alkalma nyílik az összehasonlításra, értékelésre, önmaga felülbírlására. Az ember sokszor hiába keresi mindennapi munkájában, baráti körében, szakmai vagy egyéb viták hevében egy olyan tónus, olyan emberi hangnem megütését, melyben ki tudná fejezni önmaga igényeit. A könyv viszont gyakran nyújt lehetőséget arra, hogy ilyen felismeréshez eljuthassunk. És ezek a felismerések teszik gazdagabbá az embert — amire Erdélyi kolléga utalt.

Ez persze nem megy automatikusan: ahhoz, hogy egy szigorúan racionálisan gondolkodó fiatal érzelmileg felengedjen, meg kell teremteni már az iskolai órán (az irodalomórán éppúgy, mint más tantárgyak

óráin) a szabad, spontán örömlélmény lehetőségét a könyvvel és a könyv tartalmával kapcsolatban. Itt az alapszabály: értsd és érezd úgy, ahogy rád hatott! A belemagyarázás, az átmesélés helyett a spontán érzelmi reagálásra kell építenünk.

De — visszatérve a könyvnek az önművelésben szánt szerepére — beszélni kell az úgynevezett gyorsolvasásról is. Napjainkban olyan információmenyiséget kell feldolgozni, hogy ez csak sajátos olvasási technika mellett ígér eredményt. A gyorsolvasásnál a fő tennivaló a beszéd-szervek különválasztása a gondolkodás folyamatától: beszédsszerveink nem tudnak olyan gyorsak lenni, mint gondolataink. Természetesen a gyorsolvasás csak eszköze az ismeretelsajátításnak, nem tekinthetjük hát cél-
nak. A személyiségformálásban ugyanis, az olvasási élmény nyújtásában, az idő nem mérce: néha perceket időzünk el a könyv egy-egy részlete felett, egy szép gondolatot, egy különösen ízes félmondatot „ízlelgetve”. Még sincs ellentmondás az elmondottak között, mert az eszközött mindig a célnak megfelelően választjuk meg. De hogy a célhoz eljuthassunk, feltétlenül — méghozzá minél előbb — találkozunk kell a könyvvel.”

Dr. Horváth Mátyás:

„Elnézem ezeket a könyveket. (A gyermekkönyvtárban rendszeresen rendeznek tematikus kiállításokat. A beszélgetés idején éppen az ismeretterjesztő művek kiállítását láthattuk — a szerk. megjegyzése). Egy osztály természeti ismereti anyagának java részét úgy viszi közel a gyermekekhez ez a sorozat, hogy a tanuló nem tudja olvasás közben, hogy ő most tanul, méghozzá nem kisebb dolgot, mint a természet dialektikáját. Es mivel itt nem szerepel a kényszer, a számonkérés veszélye, spontán érdeklődésének megfelelően sokkal többet megtanul belőlük, mint egyébként. Hasonló szerepük van a történelmi regényeknek, melyekből a gyermek nagyobb örömmel és nem kisebb eredménnyel tanulja a történelmet, mint történelemtanára magyarázatából, vagy az annál jóval szárazabb történelemkönyvből. De fel lehetne itt sorolni bármelyik tárgykört — mindegyiknél van mihez nyúlni —, feltéve ha ezek a könyvek megvannak az iskolakönyvtárban, sőt: ott vannak az osztály szabadpalcán is. Elég, ha a pedagógus csak felkelti az érdeklődést irántuk, megmutat egy-két képet, esetleg felolvas egy részletet és a gyerek kényszer nélkül, boldogan viszi magával a könyvet.

A tanulók érdeklődése bizonyos kor után kezd megoszlan; kialakulnak az érdeklődési körök. Az egykönyvűség alapvető problémája éppen az, hogy ennek az egyéni érdeklődésnek nem nyit teret. Fő témánk a személyiség formálása. Az egykönyv-rendszer nem képes megválaszolni a gyermekben felmerülő kérdéseket; erre az irodalomban tud csak választ kapni, az irodalomban, mely — sajnos sokszor — (térben is, átvitt értelemben is) távol áll tőle.”

Szöllősy Vágó Vera:

Tudomásul kell vennünk, hogy nincs annyi könyv és nincs ott, ahol szükség volna rá. Marad tehát a Városi Könyvtár könyvállománya, melyet azonban a pedagógusok kevéssé ismernek. A könyvtáros feladata tehát, hogy különböző módon a pedagógusok segítségére siessen. Egyik ilyen mód az ajánló bibliográfiák készítése tantárgyak, illetve tudományágak szerint. Ez például egy régebben készült bibliográfia, melyet még a kanizsai könyvtár állománya alapján készítettem, most készül a szabadkai könyvtár hasonló könyvállományát feldolgozó bibliográfia az alsó tagozatosok számára. Ezek rövid ismertetőik, melyek a pedagógust elsősorban abban segítik, hogy a könyveket a megfelelő tananyagrésznél be tudja építeni a pedagógiai munkába. A bibliográfia mellett természetesen szükség van a közvetlen kapcsolatra is: a tanárnak is meg kell ismernie a könyvet, a példányszámot stb. Ettől függ ugyanis, hogy kinek

ajánlja feldolgozásra és hogyan (mindenki egyénileg, vagy csoportosan, esetleg differenciáltan — érdeklődési szint szerint), így tudja megtervezni a pedagógiai igénybevételt.

Természetesen nem elég csak a tanárral megteremteni a kapcsolatot. A gyermeknek is meg kell ismerkednie ezzel a — számára idegen — környezettel, máskülönben hiába a legérdekesebb ajánlás is, kétséges, hogy legyűri-e féltékenységét. Szó volt már arról, hogy az alsó tagozaton folyamatosabb az olvasásra nevelés. A könyvtárral való kapcsolat-tartásra is itt van példa: rendszeresen látogatnak ide. Mielőtt azonban hozzánk jönnének — már első osztályos korukban —, meg kellene ismerkedniük az iskolakönyvtárral. Persze nem elég csak beiratkozni: ott-hon is kell hogy érezzék magukat benne. Ne kerüljön sor arra, hogy a tanítónő bevisz az osztályba 20—25 könyvet és azokat szétosztja a tanulók között — ez még nem könyvtár, nem a könyv szeretetére, nem az olvasásra nevelés.

Az első osztály vége felé (májusban—júniusban) kellene sort keríteni az első csoportos könyvtárlátogatásra, hogy az újdonság erejével ható könyvtári könyvek vonzerejét kihasználva, az új olvasóknak a nyári szünidőben is legyen hová fordulniuk.

A könyvtárlátogatások tartalmi terve az alsó tagozatosok számára elkészült és a legutóbbi látogatásokat már e szerint bonyolítottuk le. A könyvtárlátogatások programja végigvezeti a gyermekeket a könyvtáron, a könyv történetén, a kézikönyvek, szótárak, enciklopédiák használatán, hogy IV. osztályos korukig viszonylagos önállóságra tegyenek szert.

Itt az alsó tagozatosokkal folyó munkáról volt szó. A könyvvel való barátkozást természetesen ki kell szélesíteni mindkét irányba — az óvodák felé éppúgy, mint a felső tagozatok irányába. Az óvodás csoportok első találkozásának a könyvvel a játékban élő, életet játszó gyermekkor hangulatához kell alkalmazkodnia, a felső tagozatosoknál viszont — a mindinkább differenciálódó érdeklődésnek megfelelően — a szakköri könyvtárlátogatások látszanak célravezetőnek."

Kovács Eleonóra:

„Mint gyakorló pedagógus (28 éve tanítok), én a konkrét lehetőségeket nézem. Való igaz, hogy meghitt iskolakönyvtárakra lenne szükség, ahol a gyermek jól érezheti magát, ahová örömmel megy. Mert igaza van a kolléganőnek: a szekrényekbe zárt könyvek, melyekhez vagy hozzá lehet jutni, vagy sem — nem könyvtár. De ha csak ez van, akkor mi marad más hátra — hónom alá venni a könyveket és szétosztani az osztályban...

A könyvtárlátogatások alkalmával a gyerekek, mintha a mesebeli kincsesbarlangba szabadulnának be, szinte egymás kezéből kapkodják ki a könyveket. Nagyon jellemző egy tanulóm esete: az első osztály végére alig tanulta meg a betűket, olvasni meg éppenséggel nem tudott. A nyári végi pótoktatáson örömmel vegyes meglepődéssel figyeltem fel, hogy megnyit javult. Igen — válaszolta kérdéseimre —, beiratkozott a Városi Könyvtárba és az egész nyarat könyvek társaságában töltötte. Nemcsak a rossz példa ragadós — a jó is: az osztály olvasási láza akkora, hogy nem nehéz egy-egy pedagógiai fogással új lendületet adni az olvasási kedvnek. És még ebben az osztályban is baj van a háziolvasmányokkal, melyek nem képesek felkelteni, még kevésbé fenntartani a gyermekek érdeklődését.

De nemcsak pedagógus, hanem szülő is vagyok, saját gyermekeimen kísérhetem figyelemmel a serdülők olvasási problémáit. A háziolvasmányok egy része annyira távol áll tőlük, hogy csak kényszerítéssel lehet elolvasásukra bírni őket."

Dr. Satai Pál:

„Nem lehet belenyugodni abba, hogy a fiatalok érdeklődése diktálja az olvasmányválasztást. El kell őket juttatnunk Tolsztojig, Andricig, Jokaiig — olvassa a könnyű műfajt, de ne rekedjen meg ennél. Sok nehéz szöveggel találkozunk — főleg a középiskolában. Elképzelhetetlen például, hogy Illyés *Dózsa György beszéde a ceglédi piacon* című munkája élménnyé váljon a fiatalok számára, ha nem kalandozzák be a XV—XVI. század történelmét. Persze, ugyanez fordítva is érvényes. Az irodalom sok tudományos ismeretanyagot kínál olvasmányos formában, vonzó keretbe, a kaland izgalmába zárva. Tudnunk kell élni ezzel a lehetőséggel, mert csak ezen az úton juttathatjuk el a gyermeket az igazi örömhöz, mely több, mint a pusztán anyagi jólét boldogsága. És vannak dolgok, ahol nincs helye a kompromisszumnak.”

Korponai Ibolya:

„Az irodalom óriási táj, melybe mindegy, hogy melyik kapun jutunk be: a cél a bejutás. Ha jelen pillanatban még nem fogékony Tolsztoj *Anna Karenynéjára* iránt, fogékony lehet más mű iránt, mely olyan hangot üt meg lelki világában, amely majd legközelebb az *Anna Karenyna* iránt is fogékonyra teszi, és akkor majd visszatér hozzá. A pedagógusnak éreznie kell — és ezt a többség érzi is —, hogy a konkrét tanulói közösség milyen szinten képes befogadni a művet, milyen aspektusban kell megragadni, hogy élménnyé váljon.”

Kovács Eleonóra:

„Vissza kell még egyszer térnem a háziolvasmányokra: már a kivitelik, a külalakjuk annyira szintelen, semmitmondó, illusztráció nélküliek, hogy — ahelyett, hogy vonzanak — elriasztják a gyermeket az olvasástól. Hiába a jó szöveg, ha a betűk tömege agyonüti az olvasási kedvet. A másodikos gyermek még igényli az illusztrációt — nem véletlenül népszerűek a képregények! Hiába a mese, a pedagógus igyekezete, ügyeskedése, ha maga a könyv nem vonzza a gyermekeket.”

Korponai Ibolya:

„Az, hogy a gyermek igényli az illusztrációt, törvényszerű életkori sajátosság. Csak a konkrétól kiindulva lehet eljutni az absztrakthoz, márpedig a konkrét és az absztrakt között az illusztráció egyfajta átmenet. És amennyire örömdetes, hogy mind több ilyen könyv jut a gyermekek kezébe, annyira baj, hogy nem minden gyermekeknek szánt könyv ilyen.”

Dr. Horváth Mátyás:

„Az eddigi beszélgetésből az tűnik ki, hogy ki-ki érzi a problémát, látja a saját feladatait is. De van ennek a kérdésnek egy tőlünk független eleme is: a könyvet végső soron az ára teszi többé vagy kevésbé hozzáférhetővé. Mert ám kerüljön egy kép- vagy ponyvaregény 10 dinárba és legyen minden trafikban kapható, de mellette legalább ugyanilyen kivitelben és ugyanezen az áron álljon ott az a másik fajta könyv is, amelynek a sorsáról már két órája beszélünk! A legfrissebb adat: a most megjelent *Délszláv tündérmesék* 750 dinárba kerül. Ki fogja ezt megvenni? És nem ez az egyetlen ilyen árukiadvány. A társadalomnak kell arról gondoskodnia, hogy a megfelelő könyv eljuthasson természetes alányához, a gyermekekhez. Akkor majd a pedagógusoknak és a könyvtárosoknak nem lesz nehéz olvasóvá nevelni. A könyvet nem lehet csak árucikként kezelni, mert missziója van!”

Szőke Ilona:

„Visszatérek az egykönyvűség megtörésének problémájához, melyre gyakorlatomból tudnék példát idézni.

A III. osztályos olvasókönyvhöz kiegészítőként néhány Fekete István-novellát dolgoztunk fel. A gyermekek érdeklődését olyan mértékben sikerült felkeltenem, hogy tovább kutattak Fekete István könyvei után és lelkesedve számoltak be élményeikről.

De nemcsak az anyanyelv tanításánál valósítható ez meg. Természeti ismeretekből az *Ősz a határban* témakörhöz sokat használtam a *Bűvár* zsebkönyveket és a *Bölcs bagoly* sorozat egyes könyveit. Feladatként azt kapták a gyerekek, hogy könyvekben (az ismeretterjesztő művektől a lexikonokig) keressenek a témakörrel kapcsolatos adatokat. Az eredmény engem is meglepett: annyi mindent hoztak, és mind kapcsolatban volt a témával. A könyveket néhány napig az iskolai könyvespolcon tartottuk, hogy akit érdekel, belelapozhasson. Mondhatom, hogy sokan forgatták is ezeket. Sokkal szerencsésebb lenne, ha az iskolakönyvtár állományára számíthatnánk, de mivel ott ilyen jellegű művek nincsenek, kénytelen voltam ezt az utat választani. Az iskolák anyagi eszközeiből sajnos nem telik többre, mint azokra a szürke füzetecskékre...”

Josip Buljovčić:

„Az elhangzott megállapítások sajnos nemcsak az iskolai könyvtárakra vonatkoznak: Szabadka legszűkebb központjában jártam nemrégiben olyan tanteremben, mely sivárságával, visszataszító összképével, hámló falaival még a leghozzáértőbbben felépített irodalmi óra élményét is tönkreteszi, ahol ilyen élmény ki sem alakulhat.”

Dr. Sántai Pál:

„Az iskolaépítési normatívák tartalmazzak-e könyvtárat és olvasótermet?”

Vlada Vasković:

„A normatívák igen, de a gyakorlatban az olvasóterem fényűzésnek számít. Ha nehézségek adódnak az eszközök körül, ez marad ki elsőnek. Ha pedig fel is épül ilyen helyiség, azt leggyakrabban más rendeltetéssel használják.”

Viktorija Cvenček:

„Iskolakönyvtáraink valóban szegényesek — ez az első probléma. A második: ki dolgozik az iskolakönyvtárban? Legtöbbször az a pedagógus vagy több pedagógus, akinek nincs meg tantárgyából a megfelelő óraszám, sőt sokszor gyermekek, akik egyszerűen csak mechanikus munkát végeznek. Túl kellene már haladnunk azon a felfogáson, hogy könyvtáros — főleg iskolai könyvtáros — lehet bárki, aki írni-olvasni tud. A könyvtári munka fogékonytársat és szakmai ismereteket igényel. Szakmai segítség nyújtására a Városi Könyvtárban megvan a lehetőség. Nem is itt van a probléma, hanem a könyvtári munkával kapcsolatos szemléletmóddal, melynek megváltoztatására volna elsősorban szükség. Mert nekünk ténylegesen nincsenek iskolakönyvtáraink; azok a helyiségek, ahol a könyveket tárolják, nem könyvtár és nem olvasóterem.”

Liza Popić:

„Cvenček kolléganő nem említette a harmadik problémát: a város területén 60 000-re tehető az iskolai könyvtárak állománya. Mennyire hozzáférhető ez az állomány, ha tudjuk, hogy még a működő iskolakönyvtárak is heti egy-két óra nyitvatartással dolgoznak, a munkát pedig gyakran négy-öt ember osztja meg?!

Már a hetvenes évek elején sok szó esett az iskolakönyvtárak rendszeres fejlesztéséről. Bizonyos — igaz, nem túl nagy — eszközöket választottak is ki erre a célra. Nem tudom, mennyi könyv lett ebből, de biztos, hogy a kevés sincs kellően kihasználva. Sokszor nem is az eszközökön múlik, hogy nem gyarapítják a könyvállományt, hanem azon, hogy nincs, aki a könyvvásárlási politikát vezesse, tervezze, javasolja. A meglévő könyvállomány szinte kizárólag irodalomközpontú, a többi tantárgy pedagógusainak nemigen van mihez nyúlniuk. Gyökeres változásoknak kell bekövetkezniük a felfogásban ahhoz, hogy ezt a gyakorlatot megváltoztathassuk. Nem kergetünk délibábot: a fél évszázaddal ezelőtt épült iskolákban ha van könyvtár, jó, ha nincs, bele kell törödnünk. De a most épült Novi Žednik-i iskolában kabinet típusú könyvtárat terveztek! ...”

Eddig a beszélgetés, mely problémákat vetett fel, gondolatokat indított el, amelyek — remélhetőleg nem túl sokára — új megfogalmazásban kerülnek ismét napirendre, most már olyan fórumokon, ahol a megbeszélést határozathozatal követi majd.

A beszélgetést vezette és lejegyezte:
SZÖLLÖSY VAGÓ László

KÖZINTÉZMÉNYEINK KÖRNYEZETE

Egy város ökológiai környezetének vizsgálatakor — kiváltképp e környezetnek a testnevelési létesítmények elhelyezése tekintetében megnyilvánuló jelentőségét elemezve — a vizsgálatnak ki kell terjednie az illető városi környezet természetes tényezőire és létrehozott feltételeire, miáltal a teljes ökológiai helyzetkép és egyes városrészek megfelelő adottságai alapján határozható meg jelentőségük mind a meglévő, mind pedig a jövőben építendő testnevelési létesítmények helyének meghatározásában. E helyütt a létrehozott feltételek érdekelnek bennünket, így Szabadka mint területi egység vizsgálatakor csak ezekkel foglalkozunk.

A létrehozott feltételek vizsgálata kettős megközelítést igényel:

— a város kiépítettsége (az urbanizálódás foka);

— azok a létesítmények és egyéb tényezők, melyek a város egészségügyi-ökológiai környezetét károsítják.

A város kiépítettsége (az urbanizálódás foka)

Ha az urbanizálódás nézőpontjából vizsgáljuk Szabadka kiépítettségét, ezt csak a város fejlődésének történelmi folyamatába helyezve tehetjük. Bizonyos meglévő természeti adottságok mellett, gazdasági erejének meghatározó feltétele a kulturális és politikai fejlődés volt. Az urbánus környezet életében így létrejött a természeti és a technikai elemek hatásának szintézise. Kettőjük egymásra hatásának, kölcsönösségének sikeres egybehangolása e város emberibb életterének létrehozását célozta.

Kiindulópontként az urbanizálódás funkcionális folyamatainak kölcsönhatását elemezve, meg kell vizsgálnunk egyes tevékenységeket, ezek területi elrendezését és hatásukat az urbánus környezetre. Elsődleges, másodlagos és harmadlagos tevékenységekre bontásuk után megfigyelésük általában lehetővé válik.

Ismereteink szerint az urbánus környezetek fejlődésében az iparosodás teremti meg a legnagyobb változások feltételeit; ez történt Szabadkán is. Az iparosodás hozza magával a másodlagos és harmadlagos tevékenységek fellendülését, ami visszahat az elsődleges tevékenységek fejlődésére is. Az urbanizálódás fokát legszembevetőbben az ipar és a vele kapcsolatban álló gazdasági ágazatok (például az építészeti) befolyásolják. Az iparnak döntő szerepe van a korszerű városiasodásra. Különböző gazdasági (és nem gazdasági) ágazatok gyors fellendülését teszi lehetővé, meghatározva területi szóródásukat is, egészében a városi környezet minőségi fejlődését segítve elő.

Az urbanizálódás folyamatának *funkcionális* eleme mellett az ipar a meghatározója az egész folyamat még két komponensének: a demográfiai és a térbeli-fizikai elemeknek.

Demográfiai vonatkozásait tekintve, és abból a tényből kiindulva, hogy a lakosság falusi környezetből származik, a falu—város irányú migráció jelentősen hozzájárult a lakosság összetételének minőségi javulásához. Esetenként ez hátrányos is lehetett, mégis — hosszabb időn át és egészében szemlélve e változásokat — a dinamikus mozgás Szabadkára és fejlődésére pozitív hatással volt. Az iparosodás demográfiai hatását illetően különösen a lakosság számbeli növekedése, területi elhelyezkedése és életszínvonalának emelkedése jelentős.

A város fizikai szerkezetén észrevehető a falusi hatás. Az épületek nagy többsége még ma is jellegzetes falusi stílusjegyeket visel: a házak

alakja, építési módja, igénybevételük (alaprajz, szerkezeti elemek, építőanyagok, telekrajz, úthálózat) falusi eredetet, illetve a falusi hagyományok még mindig jelentős hatását bizonyítja.

Az ipari tevékenység, más tevékenységekkel párosulva, meghatározója a város területi-fizikai fejlődésének: kiépítésének és rendezésének.

A funkcionális, demográfiai és területi-fizikai folyamatok kölcsönhatásában vizsgálva a jelentősebb (gazdasági, társadalmi, de kiváltképp az ipari) létesítmények helyét, nyilvánvaló visszahatás állapítható meg. Ezeknek ugyanis döntő szerepe van a várostér fizikai kialakulásában éppúgy, mint az ökológiai környezet minőségére. Konkréten: a testnevelési létesítmények helyének megválasztásában a gazdasági, társadalmi és ipari létesítmények meghatározó jelentőségűek.

A harmadlagos tevékenységeknek nagy jelentősége és különleges hatása van Szabadka urbanus fejlettségi fokára és a városi környezet általános kiépítettségére. Ezek a tevékenységek már az ipari forradalom előtt a város fejlődésének hordozói voltak, ez a szerepük a város életében ma még nagyobb jelentőségű. Az iparosítás és a város gyorsuló fejlődése serkentette a harmadlagos tevékenységek fejlődését, amit csak fokozott a korszerű közlekedés és szállítás.

Minél nagyobb hatásúak ezek a tevékenységek az urbanizálódás funkcionális folyamatában, annál jelentősebb (közvetlen és visszaható) szerephez jutnak a demográfiai és területi-fizikai folyamatokban is. Várható, hogy a városiasodás komponenseinek kölcsönhatásában, az előttünk álló fejlődési szakaszban a harmadlagos tevékenységek még nagyobb jelentőségűvé válnak. Szabadka városiasodását illetően megállapítható, hogy a rurális szakaszból az urbanusba való átmenet a XIX. század második felében következett be. Ezt két esemény határozta meg:

— a Szabadkát Fiumével összekötő vasútvonal és a vasúti közlekedési csomópont kiépítése,

— az ipari forradalom.

Ezek nyitják meg a város fejlődésének urbanus szakaszát.

Noha a város százalékarányban kifejezett kiépítettsége (kb. 15%) még mindig nem érte el a világvárosok mutatószámát, ez nem döntő jelentőségű, mivel a bácskai síkság elegendő teret, terjeszkedési lehetőséget nyújtott, így a rendelkezésre álló terület szűkreszabottsága nem korlátozta terjeszkedését. A város területének népsűrűsége — 88 813 lakost és 144,8 km²-es területet véve alapul¹ — 613 lakos km²-ként.

A testnevelési létesítmények kiépítettsége tekintetében — nemcsak Szabadka esetében jellemző módon — megállapítható, hogy a város főnállása óta sohasem elégítette ki lakosságának ez irányú igényeit, nem tesz eleget ezeknek az igényeknek a fejlődés jelenlegi szakaszában sem. Az is tény, hogy századunk kezdetéig nem is nyilvánult meg érdeklődés a testnevelés iránt, ez csak századunk elején, még inkább az I. világháború után jelentkezik. Ezzel szemben fontos tudnunk, hogy testnevelési célokat szolgáló területek megfelelő biztosítására mind a mai napig nem került sor, egyrészt azért, mert még ma sem fogják fel sokan a testnevelés jelentőségét az ember egészséges fejlődésében, másrészt pedig mert nem vált szokássá a testneveléssel való foglalkozás sem.

A városi környezet egészségügyi-ökológiai feltételeit károsító létesítmények és egyéb tényezők

A természetes vagy mesterségesen létrehozott környezet egészségügyi-ökológiai feltételeinek károsodása a levegő, a víz és a talaj szennyezettségén keresztül mutatható ki. Legveszélyesebb amikor a szennyeződés összetetten jelentkezik. Szabadka környezetét a levegő és a víz szennyeződése veszélyezteti.

1. Szabadka község 1975. évi statisztikai évkönyve.

A levegő szennyeződése

A levegő szennyeződésében — egyéb tényezők mellett — a leggyakrabban: az ipari létesítmények, a kazánházak-fűtőházak, a tűzhelyek és a közlekedési eszközök.

Az ipari létesítmények a termelés folyamatában felszabaduló-keletkező mérgező gázok szabadba bocsátása útján szennyezik a levegőt. A szennyezés foka az illető iparág technológiai folyamatától függ. Folyamatban van az ún. melléktermékek vizsgálata, melyek szintén veszélyes levegőszennyezők lehetnek.

A kazánházak, fűtőházak, tűzhelyek a fűtőanyag elégésekor keletkező gázokkal szennyezik a levegőt. A szennyezés foka az elégett fűtőanyag mennyiségével arányos. Szennyező anyagok: a kéndioxid, szénmonoxid és különböző nitrogén-oxidok, valamint az elégéskor felszabaduló egyéb égési melléktermékek. A korom és a hamu szintén szennyező anyagok.

A közlekedési eszközök közvetlen levegőszennyezők. Ide tartoznak az összes belső égésű motorral hajtott járművek; ma még nem biztosítható az üzemanyag tökéletes elége. Legveszélyesebb a kőolajüzemű motorok által okozott szennyezés (nitroz gázok). A levegő szennyezettségi fokát Szabadkán az egészségügyi intézet méri. A levegőszennyezés mérése ülepítési (szedimentációs) módszerrel történik: a levegőből lecsapódott anyagok mérése és vegyi vizsgálata, továbbá a zaj- és szagátalom mérése útján.

Az alábbi méréseket a város 20 különböző pontján végezték, 1971. augusztus 1-től 1972. július 31-ig (egy év). A mérések alapján a lecsapódott szennyező anyag mennyisége a következő:

legmagasabb maximális érték	2085 mg m ² /nap
átlagos maximális érték	1079 mg m ² /nap
legalacsonyabb maximális érték	337 mg m ² /nap
legmagasabb középérték	641 mg m ² /nap
átlagos középérték	391 mg m ² /nap
legalacsonyabb középérték	177 mg m ² /nap
legmagasabb minimális érték	290 mg m ² /nap
átlagos minimális érték	183 mg m ² /nap
legalacsonyabb minimális érték	84 mg m ² /nap

Összehasonlítva a fenti eredményeket a jugoszláv normatívumokkal, Szabadka levegője kifejezetten szennyezettnek minősíthető.

Az említett normatívumok értékskálája a következő:

1. Tiszta települések	100 mg/m ² alatt (naponta)
2. Kissé szennyezett település	200 mg/m ² alatt (naponta)
3. Közepesen szennyezett	300 mg/m ² alatt (naponta)
4. Jelentősen szennyezett	500 mg/m ² alatt (naponta)
5. Erősen szennyezett	700 mg/m ² alatt (naponta)
6. Túlszennyezett	700 mg/m ² felett (naponta)

Amennyiben a táblázat adataiból csak a lecsapódott szennyező anyag átlagos értékeit vesszük tekintetbe, az egyévi szennyeződés napi átlaga 549 mg/m², Szabadka tehát az erősen szennyezett települések kategóriájába tartozik. A legmagasabb fokú levegőszennyezés középértékeit márciusban, áprilisban, júniusban és augusztusban regisztrálták — úgy tűnik, az időjárási viszonyok (csapadék) függvényeként.

A mérések és az egészségvédelmi intézet elemzése alapján Szabadka területén három szennyezettségi zóna különböztethető meg:

Az első zóna — melyben a levegő szennyezettsége a legmagasabb fokú — a következő létesítmények környéke: távfűtő művek, vasútállomás, Zorka, November 29.

A második zóna közepes szennyezettségű és a következő létesítmények környékén húzódik: Fidelinka, Željezničar és a városi kórház.

A harmadik zóna levegőszennyezettsége a legalacsonyabb, a következő területekre terjed ki: Matko Vuković és Makszim Gorkij utca, Tomislav király és Szabadság tér, Május 15. utca 32. számú sarokháza és a felsorolt utcák környéke.

A lecsapódott szennyező anyagok mennyisége a levegő tisztasági értékének megállapítására szolgál, de nem tájékoztat a vegyi szennyezés jellegéről. A város légterének vegyelemzése² azt bizonyítja, hogy a levegőben a megengedettnél magasabb a hamu, kátrány, vas, foszfor, kéndioxid, klór, szulfátok és szén mennyisége.

A vegyelemzések tanúsága szerint a kéndioxiddal való szennyezés forrásai a Zorka, a Skrob, a távfűtő művek és a Fidelinka. Kátránnyal szennyezett a November 29., a Željezničar, a Zorka, a városi kórház és a Május 15. utca környéke. A kátrány mint levegőszennyező anyag különösen azért veszélyes, mert a benne található benzopiren vegyületek rákot előidéző hatása bizonyított, éppen ezért a veszély fokáról szükségten is beszélni.

Legtöbb vasat a távfűtő művek, a vasútállomás, a városi kórház, a Népszínház, a sétaerdő, Karadjordje út és a Jovan Mikić utca környékén mutattak ki a levegőben. Hamuval szennyezett különösen a távfűtő művek környékének levegője, kiváltképp novembertől februárig, az intenzív fűtés idején.

A fenti adatok alapján megállapítható, hogy a levegő szilárd anyagokkal való szennyezettsége az egész év folyamán magas. A vegyi szennyezettség szintje januárban és februárban, augusztusban és decemberben a legmagasabb. Ebben az időjárási viszonyok is közrejátszanak: a levegő hőmérséklete, napsütéses napok, csapadék, az uralkodó szélirány és szélereősség, légmozgások, valamint a szennyezést előidéző létesítmény fekvése és a szennyezés foka.

Az elmondottakból következik, hogy Szabadka vegyileg jelentősen szennyezett terület. Hogy a város levegőjének szennyezettsége az ember egészségét veszélyezteti, arra nézve meggyőző bizonyíték a légzőszervi megbetegedések száma (légcsőhurut, asztma, orr- és torokgyulladás), a szem kötőhártyájának gyulladása, újabban pedig az allergiás megbetegedések számszerű növekedése.

A zajártalom

A zajártalom az utóbbi időben Szabadka urbanus környezetének jelentős károsító tényezőjévé vált. Zajártalomnak tekintünk minden olyan hanghatást, mely károsan befolyásolja az ember testi és lelki állapotát, zavarja munkája elvégzésében, nyugtalanságot okoz, megzavarja pihenését, károsítja általános egészségi állapotát. A zajártalom különösen egyes útkereszteződések és ipari létesítmények környékén, valamint a fő közlekedési útvonalak mentén ölt veszélyes méreteket.³

A szag mint környezeti ártalom

A szagok — mint környezetszennyező tényező — Szabadka egyes városrészeinek levegőjét károsítják, megbontva a környezet természetes egyensúlyát.

2. Áttekintő táblázatok Szabadka légterének vegyi összetételéről a Szabadkai Egészségvédelmi Intézetben vannak.

3. Az Egészségügyi Intézet idézett vizsgálata alapján.

A külső környezetben a szagok gyakran a szerves anyagok bomlásából származnak (szeméttelpek). A szennyezett víz is gyakran kellemetlen szagú. Az ipari létesítmények java része — a klasszikusnak mondható szennyező anyagok mellett — kellemetlen szagokkal is károsítja környezetét. Ez főleg a vegyi és élelmiszeripari üzemekre vonatkozik. A tisztító berendezések környéke is bűzt áraszt. A mozdonyok, közlekedési eszközök is lehetnek a bűz forrásai.

Az ember szaglás útján érzékeli idegen tényező jelenlétét, mely még abban az esetben is káros lehet, ha az érzékelt szag kellemes, mivel a szagok is válhatnak ki allergiás reakciót. Az észlelt szagok folyamatosan ingerlik az embert. Szabadkán gyakran érezni kellemetlen szagokat a Zorka Vegyipari Gyár és a Pannónia Bőrgyár kedvezőtlen fekvése következtében: a Zorka a város északi, a Pannónia pedig déli részén van, így mind északi, mind déli széljárás esetén fennáll a veszély, hogy az említett üzemek által kibocsátott bűz a város levegőjét szennyezze.

Az ember a szagokra élénken reagál: jelenlétük izgalmi állapotot idéz elő. A kellemetlen szagok különböző módon hatnak az egészségre. Kóros reakciókat is figyeltek már meg, tehát indokolt volna a szagok vonatkozásában is — a többi környezetszennyező anyaghoz hasonlóan — megfelelő kritériumokat kidolgozni. A kellemetlen szagok fejfájást, álmatlanságot, lelki zavarokat okozhatnak, étvágytalanságot, émelygést, hányingert, légzési zavarokat idézhetnek elő, allergiás-tüneteket, asztmát válthatnak ki.

Fel kell itt még sorolni néhány jelenséget, melyek újabban az emberi környezetet károsítják:

A VÁROSI KÖRNYEZET ESZTÉTIKAI KÁROSÍTÁSA

A rosszul komponált urbánus egységek, a silány építészeti megformálás, a berendezések, felszerelések, iparművészeti termékek torz formaterve, a visszasan alkalmazott képzőművészeti elemek — közvetlenül vagy közvetve — mind környezetünk esztétikai romlásához vezetnek. Az ember környezetének esztétikai károsodásában az elhanyagolt épülethomlokzatoknak, tetőknek és egyéb épületelemeknek is szerepük van. Ide kell sorolnunk az elhanyagolt, rendetlen kommunális létesítményeket is; a sáros vagy poros utcák, takarítatlan úttestek és járdák ezen túlmenően még állandó fertőzés veszélyével is fenyegetnek. A figyelmen kívül és felelőtlenül szertdobált hulladék, a kíméletlenül tönkretett pázsit nemcsak esztétikailag visszatetsző; kezdetben csupán elvétve, később mind természetesebben gázolják, míg végül járművekkel is keresztülhajtanak rajta, ami teljes megsemmisítését okozza.

Az emberben él a vágy, hogy kedvelt környezete, annak létesítményei ne csak célszerűek, hanem dekoratívak is legyenek — feleljenek meg az adott környezet esztétikai igényeinek. Ellenkező esetben a környezeti károsodás az ember pszichikus folyamatait rontja, elfásultságot, kedvetlenséget vagy ingerlékenységet okoz, levertséghez és az alkotótevékenység csökkenéséhez vezet.

A VIZEK SZENNYEZÉSE

A város természetes vizeit az ipari szennyvizek és a háztartási szennyvizek károsítják.

— *Ipari szennyvizek*

A város ipari létesítményei a következőképpen csoportosíthatók: a) A város iparilétesítményei a következőképpen csoportosíthatók: a) élelmiszeripar, b) elektro-és fémipar, c) vegyipar, d) textilipar, e) bőripar.

Pár évvel ezelőttig mindezekre az volt a jellemző, hogy hulladékvizüket bármi tisztítás nélkül vezették a városi csatornahálózatba. Kivé-

telt csak az állategészségügyi intézet, a Pannónia Bórgyár és a November 29. Húsárugyár képezett — ezek (ülepítőn keresztül) a várostól délre fekvő természetes völgybe vezették szennyvizüket. 1975 óta — amikor elkészült a Palicsi-tó központi szennyvíztisztító telepe — egyes ipartelepek már kiépítették elsődleges szűrőberendezéseiket (November 29., Zorka, Metalija, tejüzem, keményítőgyár és mások).

Minden iparágnak megvan a maga jellegzetes összetételű szennyvize:

Az élelmiszeripari munkaszervezetek — Fidelinka, November 29., tejüzem, Pionir, keményítőgyár és az állategészségügyi intézet — szennyvizei zsirokat és különböző eredetű és összetételű lebegő anyagokat tartalmaznak, illóolaj-tartalmuk megnövekedett.

Az elektro- és fémipari üzemek (Sever, Partizan, Aurometal, Bratstvo Vagongyár) szennyvizeire a cianidok, króm és különféle olajok jelenléte a jellemző.

A vegyipar (Zorka, Slavica) nagy mennyiségű szulfátvegyülettel, lebegő anyaggal, kalciummal, zsirokkal és olajokkal szennyezi a hulladékvizet, mely kikezdi a csatornahálózat betonfalát is.

A textilipar (Március 8., Jovan Mikić, Mladost, Zora, Bačkaprodukt) szennyvizei főleg festékanyagokat tartalmaznak.

A bőripari munkaszervezetek (Pannónia, Solid, Jugokoža) sóval, kalciummal, krómmal, szulfátokkal, zsirokkal, olajokkal és lebegő anyagokkal szennyezik a vizet.

A felsorolt, erősen szennyezett ipari szennyvíz bármilyen kezelés vagy szűrés nélkül (kivéve az említett munkaszervezeteket, melyek kiépítették szűrőberendezéseiket) ömlik a városi fő gyűjtőcsatornába, mely nagyrészt nyitott, és ezen, valamint még néhány nyitott csatornán át jut el a várostól délre fekvő völgyön keresztül a Palicsi-tó szennyvíztisztító telepére.

— Háztartási szennyvizek

A közcsatorna-hálózat nem terjed ki a város egész területére, így a modern lakásépítés igényeit kielégítendő, számtalan emésztőgödörrel oldják meg a szennyvízvezetés problémáját, ami a talajvíz fokozott mértékű elszennyeződéséhez vezet. Ehhez járul Szabadka sajátos talajösszetétele: a homokos talaj nagy felszívó képessége folytán állandó a kutak és talajvíz szennyeződésének veszélye.

A háztartási szennyvíz nagy mosószertartalma következtében veszélyes talajvízszennyező.

KOMBINÁLT SZENNYEZÉS

A város területén futó nyitott csatornák és gyűjtőcsatorna fedetlen része a városi terület kombinált szennyezését idézik elő. Tartalmuk erősen — gyakran mérgező anyagokkal is — szennyezett, így a levegő szennyezése mellett különböző fertőzések lehetséges forrásaivá is válhat.

Hasonló, de még fokozottabb veszélyeket rejt a várostól délre fekvő völgy, ahová a fő gyűjtőcsatorna szennyvizei ömlenek. Az oxigénszegény közegben végbemenő bomlási folyamatok következményeként keletkező bűzös gázok (ammónia, kénhidrogén) déli széljárás esetén a város levegőjét fertőzték.

A víz szennyeződését fokozzák a növényvédő szerek, műtrágyák, mosószerek és egyéb vegyszerek. A mezőgazdasági munkaszervezetek és magántermelők is hozzájárulnak a víz szennyezéséhez: az istállók és hasonló rendeltetésű létesítmények szennyvizét általában természetes lefolyókba és ezeken keresztül vagy közvetlenül a tavakba vezetik. Veszélyes szennyezést idéznek elő az említett emésztőgödörök is, melyek száma a városi csatornahálózat kiépítetlensége miatt rohamosan nő. Ezek közvetlenül szennyezik a talajt, a talajvizet, sőt még azokat a vízrétegeket

is veszélyeztetik, melyekből a városi vízvezeték-hálózat táplálkozik; az emésztőgödrök számának további növekedésével párhuzamosan nő a városi vízvezeték szennyeződésének veszélye is.

A felsorolt körülmények közvetlen jelentőségűek a testnevelési létesítmények helyének meghatározása szempontjából.

Égésügy-ökológiai szempontból nyilván fontos volna megállapítani, hogy a város mely részein és milyen számban fordulnak elő a levegő vagy a víz szennyeződése által kiváltott megbetegedések. Ezek az adatok támpontul szolgálhatnának a város e szempontból végzendő szanálására illetően. Sőt: az illetékes szervek így hasznos ismeretekhez jutnának a testnevelési objektumok lehető helyének megjelölése tekintetében.

Ennek meghatározása szempontjából különösen azokat az ipari üzemeket kell fontos tényezőnek tekinteni, melyek különböző hatóanyagokkal, zajjal, egészségtelen szagokkal szennyezik környezetünket. Ezek közelében, de még tőlük viszonylagos távolságban sem volna szabad testnevelési létesítmény kialakítására gondolni.

A környezeti feltételek elemzésének híján, a múltban végtelenül banális, ésszerűtlen módon a város peremén építették fel a sportlétesítményeket, mivel ott — úgymond — senki sem zavarja majd a „nyugodt és egészséges testedzést”.

Az egyik ilyen — jellegzetesen periférikus — létesítmény az 1936-ban épült városi stadion. Az akkori illetékesek, legjobb szándékuk ellenére sem vették figyelembe, hogy ez az egyébként jelentős objektum a városi szennyvíztároló közvetlen szomszédságába került. A nyitott gyűjtőcsatorna ma is a stadion tőszomszédságában — úgyszólván rajta keresztül — halad.

A másik, hasonlóan nem megfelelő hely a (szintén 1936-ból származó) kisstadion, illetve a testnevelési otthon, a városközpontban. Építészeti-leg, mind a kialakítása, mind pedig elhelyezése beleillik a városképbe, de mint testnevelési létesítményt nem lett volna szabad ide, a vasútállomás szomszédságába telepíteni, ahol a szilárd vagy folyékony üzemanyag-meghajtású mozdonyok ma is nagy terület levegőjét szennyezik.

Hasonló példákra ma is bukkanhatunk, ha kisebb mértékben is, mivel ritkán épülnek sportobjektumok. Ez a tény pedig a testnevelési létesítmények fejlesztése jelenlegi szakaszának legjellemzőbb fogyatékos-sága.

Nem feledkezhetünk meg arról, hogy a károsított környezetben való tartózkodás az embert magát is károsítja. Az ember közvetlen kölcsönhatásban áll környezetével: csak olyan mértékben lehet egészséges, tiszta, szabad, amennyiben környezete is az. A szennyezett környezet az ott élők szegénye...

Nagyon egyszerűen útját lehetne állni a további környezetszennyezésnek: aki a környezetet károsítja, kötelezni kellene arra, hogy helyre is állítsa azt. Ez egy módja lehetne az élet- és munkatér emberibbé tételének.

Az ökológiai tényezők mindig összetetten jelentkeznek, kölcsönös összefüggésben állva határozzák meg egy-egy terület rendeltetését, funkcióját. A terület ökológiai vizsgálatával birtokába jutunk mindazoknak az adatoknak, melyek a jellemző ökológiai tényezők rendszerezéséhez, osztályozásához és különböző szempontú értékeléséhez szükségesek. A terület ökológiai felbecsülése viszont lehetővé teszi a testnevelési objektumok tervezésének folyamatában a megfelelő rendeltetési hely biztosabb kijelölését. A helymeghatározás jelentős eleme az ún. légköri normatívum. Hasonló jellegük van a bio-ökológiai normatívumoknak (feltételeknek) is.

A testnevelési létesítmények minőségére hatással van a város nagysága is mint ökológiai szempont, vagy mint egészségügyi-ökológiai dimenzió. Itt az illető objektum igénybevevőinek száma a lényeges elem. Minél magasabb urbanisztikai szerveződésű és nagyobb a város, annál magasabbak a minőségi igények is. Tekintetbe kell még venni a létesítmény környezetének minőségét is: a levegő és a víz szennyezettségének,

a környezeti zaj- és szagártalom — mérések útján megállapított — fokát. A népsűrűség sem elvetendő szempont — amennyiben a létesítménynek nagyszámú lakos ilyen irányú igényét kell kielégítenie.

Vitathatatlanul nagy szerephez jut a testnevelési objektum helyének meghatározásában az egységes városrendezési tervezés és a mindenre kiterjedő városrendezési politika, mely a jobb életkörülmények biztosítását célozza. A területi ökológiai problémák megoldásának a társadalmi-gazdasági és a városrendezési tervezés egységes rendszerében kell helyet kapnia. A cél olyan területi és szervezési városmodell kialakítása, mely a környezet minimális károsítása mellett a városfejlesztés legkedvezőbb feltételeit teremti meg.

A testnevelési létesítmények általános társadalmi jelentőségük. Éppen ezért, olyan helyet érdemelnek, mely az egészség szempontjából a legmegfelelőbb. A legkedvezőbb városrészben a helyük, ahol a légkör legegészségesebb, a környezet legtisztább, mert itt gyermekeknek és felnőtteknek kell élniük, fejlődniük, egészségüket erősíteniük. Ez pedig csak akkor lesz zavartalan, ha rendszeresen foglalkoznak testneveléssel. Ennek viszont ökológiailag egészséges környezetben kell folynia. A testnevelési objektumokat tehát a városnak olyan részeire kell telepíteni, melyek egészségügyi-ökológiai szempontból a legmagasabb értékűek és a legmegfelelőbb területi feltételekkel rendelkeznek.

Következtetések

1. A testnevelési létesítmények helyét meghatározó tényezők sorában kiemelt szerepe van a terület ökológiai tulajdonságainak, melyek az illető környezet minőségével állnak kapcsolatban. Fontos a tervezés során ilyen szempontból is megvizsgálni a talaj, a levegő, a víz — a környezet tulajdonságait.

2. A bio-ökológiai szempontból kivizsgálatlan urbánus környezet — különböző káros hatóanyagokkal való szennyeződése következtében — veszélyessé válhat lakóira nézve, de kiváltképp azokra, akik fokozott testi tevékenységgel foglalkoznak. Tekintettel arra, hogy Szabadka urbánus környezete: levegője, talajvíze szennyezett, területén nagyfokú a zaj- és szagártalom, a városképet esztétikai károsodás veszélyezteti, ez mielőbbi közbelépést sürget, hogy a város területén alkalmas, az ember mint pszichofizikai lény számára megfelelő feltételeket teremthessünk.

3. Megfelelő intézkedésekre van szükség, hogy a város légtérének szennyezettségét kiküszöbölhessük, helyre kell állítani a megrongált és tönkretett parkokat, pázsitokat, lezárni a nyitott szennyvízcsatornákat és feltölteni a város délkeleti részén fekvő mocsaras völgyet.

4. Külön jelentőséget kell adni a testnevelési létesítmények fejlesztésének időszerű problémáit érintő szakmai, fejlesztési és tudományos kutatómunkának. Szabadka urbánus környezetének állandó ökológiai ellenőrzésére van szükség — tudományos módszerek és technikai eszközök alkalmazására — abból a célból, hogy az ember és környezete (a város kommunális és egészségügyi klímája) kölcsönösségének folyamatos egyensúlyát biztosítani lehessen. (Ki kell zárni minden szennyezést!)

5. A megfontolatlan (ötletyszerű) városrendezés minden káros következményével: porral, füsttel, gázokkal szennyezett levegőjével, zajos, bűzös, környezetével, nem megfelelő megjelenési formáival, izléstelen homlokzataival, kellemetlen benyomást keltő városképével és más környezeti ártalmaival úgyszólván kiirtja az ember zavartalan, egészséges életére oly fontos elemeket. Elengedhetetlenül szükség van arra, hogy a felsorolt károsító tényezőket a lehető legkisebb mértékűre csökkentsük, ne hogy a városi élet és a városrész egyes elemei elsovadjanak.

6. Az egészséges ökológiai környezet minden szempontját tiszteletben kell tartani a városrendezési tervek készítésénél, biztosítva egyrészt a testnevelési létesítmények legcélszerűbb területi elrendezését, másrészt pedig az objektumok célszerű, humanus igénybevételének lehetőségét a lakosság számára.

VALIHORA István fordítása

OLVASÓNAPLÓ

EGY BONYOLULT ÉLETMŰ MEGÉRTETÉSE

RÓNAY LÁSZLÓ: *Kosztolányi Dezső.*
Gondolat, Budapest, 1977.

Irodalomszerető utódjainknak nehéz lesz majd megmagyarázni, hogy Kosztolányiról, a huszadik századi magyar irodalom nagy írójáról, akinek nagysága a vájt fülű céhbelit és az egyszerű olvasót is meg tudta hódítani, s aki a népszerűség apályai, dagályai közepette is folyamatosan fogva tudta tartani olvasóit, maig sincs átfogó és alapos monográfia. Anynyira nem volt szinte napjainkig, hogy aki közelebbről ismerte ezt a sokszínű, sokrétű életművet, maga volt kénytelen a mai szempontjai szerint legalább képzeletben megírni ezt a hiányzó könyvet. A készülődés jeleit hosszú évek óta észleltük, de akik ígérték, mindeddig adások maradtak az átfogó pályaképpel. Aztán kiderült, hogy ahonnan nem vártuk, onnan érkezett. Rónay László nem készülődött egy évizedig, de a Gondolat kiadásában megjelent háromszáz oldalas kötete így is évtizednyi munka eredményeit fogja össze, s a maga nemében az első ilyen összefoglaló Kosztolányiról.

A „maga nemében” azt jelenti, hogy ismeretterjesztő munka ez, de eszünkben sincs ezzel a besorolással a benne rejlő tudományosságot alábecsülni. Előzményei, bármily gazdag is a Kosztolányi-irodalom, a népszerűsítéshez szükséges kielélt koncepciót bizony nem kínálták tálcán. Rónay Lászlónak ezért meg kellett küzdenie. Adódtak más elintézetlen teendői is, nem is könnyűek.

Legszembetűnőbb nehézség a műfajok sokasága, az, hogy Kosztolányi szinte minden műnemben: a lírában, a prózában, az esszéiben és a publicisztikában is elsőrendűt alkotott. Elsőrendű művek sokaságát. A kutatót, aki az életmű egészéről akar írni, ez a sokféleség igen sokfelé vonzza. A lírának például a pályán belüli összefüggések mellett van egy poétikai összefüggése is, mely a líra alakulásának egyetemes, illetve magyar folyamata felé vonja a figyelmet, s ugyanígy a regény alakulása is a sajátos poétikai kérdések sokaságát rejti magában. Aztán a publicisztika! Az sem egyszerű újságírás, nagyon is Kosztolányira valló műformákban valósul meg, s ezeket a sajátosságokat nemcsak a költő, de a korföladatok felől is kell vizsgálnia annak, aki érvényeset akar mondani.

Más természetű, de hasonlóan nehéz kérdéseket vet föl Kosztolányi esztétikája és írói, emberi etikája. Erről írt cikkeinek, nyilatkozatainak és a műveiben formát öltő esztétikumnak a kapcsolata. A megfelelések és a különbözőések. Nem lehet véletlen, hogy ennek a sok buktatót rejtő föladatnak egy fiatal kutató, Rónay László vágott neki és néz szembe mindazzal a kérdéssel, mely a Kosztolányi-irodalmat évek óta foglalkoztatja. Föladatához híven hasznosítja is a Kosztolányi-irodalom sok eredményét, s módszerül is a hagyományos, de a téma sokrétűsége folytán korántsem könnyű fejlődésrajzot választotta. Ami azt jelenti, hogy a pálya alakulásának folyamata szerint kerít sort az életrajzi, irodalomtörténeti adatok, valamint a művekről szóló jellemzések közlésére. Hogy milyen sikerrel oldja meg föladatát, az majd a könyv részletes áttekintése után meggyőzően összegezhető. A részletek áttekintésére nemcsak ezért van szükségünk, a témával való régi kapcsolatunk is csábít erre. Várván erre a könyvre, túl sok erőt és időt kellett a Kosztolányi-műnek szentelnünk,

s eközben sok részletkérdést is át kellett gondolnunk. A már említett képzeletbeli monográfiát tehát letagadnunk sem lehetne. De Rónay Lászlót sem tekinthetjük pusztá kísérletnek, annál gondosabb munka. Gondos, de nem annyira szuverén, hogy vele szembeülve, a margójára föl ne vázolhatnók az olvasása közben támadt gondolatainkat. Vitatkozva is az együttgondolkodás örömeivel és megbecsülésével tehetjük ezt.

Az első fejezet, *Az öneszmélés évei* a tömörítés alig megoldható feladatát róta a szerzőre. A költő születésétől *A szegény kisgyermek panasza*-ig, tehát 1909—10-ig kíséri a felnövekvés folyamatát. S hozzá minden fontos adatot, kapcsolatot, a költő kialakulásában részes hatások mindegyikét számba veszi. Előadása nyugodt és folyamatos, nem tükrözi tehát az erőfeszítést, amelybe a rengeteg adat, vonatkozás folyamattá szerkesztése került. Ez azért lehetséges, mert Rónay László itt még annyira kialakulatlanok véli Kosztolányi egyéniségét, a műveltségföhlhozás lehetőségét olyan szeszélyesnek, hogy a tájékozódásban valami mélyebb törvényt, a föhlhozásban valami mélyebb értelmet nemigen föltételez. Ezzel megóvjá magát a mesterséges konstrukciókkal járó kényszerektől, de nehéz volna megmondani, melyik az a szál, amely — központi jelentőségüvé avatva — a tarka színképnek gerincet adhatna. E helyett azokra a részletekre térnénk inkább, amelyekben biztosabbak vagyunk.

A könyv a gyerekkor, a családi környezet rajzával kezdődik. Talán nem kell magyaráznunk, miért olvastuk fokozott figyelemmel ezeket a lapokat. Rónay László itt elsősorban Kosztolányiné könyvének vonatkozó részeit használta föl, s természetesen az író művészi portréit, verseit szüleiéről, nagyszüleiéről és korai újságcikkeit. A „bölcso”-nek ezt a részét könyve nyomán jól el is képzelheti az olvasó. Jó érzékkel bontja föl a művé szilárdult anyagot, s elemeit könnyedén illeszti a maga rajzolta képbe. Forrásai természetesen eredményeire is kihatnak, a „bölcso” a családi emlékezet és a költő emlékezete szerint alakul. Így sem érdektelen, de óhatatlanul szűkösebb a valóságosnál. Alszerénység és tudományellenes képmutatás lenne, ha nem jeleznénk, hogy mikor ennek a „bölcso”-nek, a Kosztolányit, Csáth Gézát fölnevelő közegnek a tényeit kutattuk, abban a reményben tettük, hogy itt, a század eleji Szabadkán sajátos föltételeknek kellett föhlhozódniuk. Talán a város, talán a gimnázium, az utóbbi tanárai, vagy mindez együtt. Kár, hogy Rónay László, aki nyitott és figyelmes szakember, ezzel nem számolt. Hogy a városról szava sincs. Nem számolt az önképzőköri szereplés, a Csáth Gézával és öccsével folytatott korai levelezés dokumentumaival sem, pedig ezek természetesebb mivoltában láttatják a más megnyilvánulásaiban kissé színpadias ifjút. Ismervén egy ilyen könyv terjedelmi korlátait, elhallgatnánk ezt a hiányérzetet, ha nem olvasnánk ugyanebben a fejezetben az egyik Esti-novella idevágó részletét arról, hogy talán éppígy gyönyörködött Kosztolányi is a táj szépségében. (10.) Talán igen, de egy kései műalkotás erősen átképzett adatainál szerencsésebb lett volna eredeti adatokat fölhasználni. Ha már vannak.

Bizonytalanabbak vagyunk annak megítélésében, amit szerzőnk Kosztolányi és Ady ekkori kapcsolatáról előad. A Babbitshoz írt levél Adyt ócsároló szavai ismeretesekek, az is igaz, hogy viszonyuk később sem volt túl barátságos — a háború éveit kivéve —, de mikor már Kosztolányi is a Budapesti Naplónál dolgozott, az együttműködés bizonyos föltételei mégiscsak kialakulhattak. Az ekkori újságcikkek Kosztolányija igen sok ponton azonosul a Budapesti Napló radikális demokratizmusával, s ez nemcsak az Adyhoz való viszony miatt fontos, hanem Kosztolányi és a polgári radikalizmus későbbi érintkezései miatt is. Nem hisszük tehát, hogy az alkotói erkölcs dolgában Kosztolányi ekkor annyira elütrött volna szövetségeseitől. A homo aestheticus csírái ekkor még egy cselekvő humanizmusnak alárendelten szunnyadnak. Mert bizonyos eszmei normák azért akkor is voltak, a Budapesti Naplóban is, s Kosztolányi még nem volt olyan nagy tekintély, hogy ezek ellenében lehessen belső munkatárs. Hogy „Ady helyére” ment volna, mint akkori levelében írta, amit Rónay László is elhisz, ezt *Ady a műhelyben* című könyvében Lengyel Géza rég helyesbítette. (297—304.)

Itt kell jelezni: Rónay László viszonya témájához nem kultikus jellegű. Megírja például — igen meggyőzően —, hogy Kosztolányi nem volt túl alapos olvasó és filozófiai tanulmányaiban sem mélyült el annyira, amilyen izgalommal írt róluk. Beszél a pózokról, a század végi konvenciók hatásáról. Úgyannyira, hogy a *Négy fal között* című Kosztolányi-kötet anyagát nem is kezeli igazi költészetnek kijáró figyelemmel. Szigorát indokoltnak érezzük, a témák felől nem is igen tudnánk ellen-
tétést tenni. A nyelv felől azonban igen. Az a vívmány, amelyet modern szinesztézia néven ismerünk, már ebben a kötetben is uralja némelyik vers stílusát, például *A bal latorét* is. De a *Magyar szonettekben* észlelhető nyelvi feszültség, a látvány kiképzésének drámai jellege, s mind-
ebben az affektivitás sajátos természete bizony túlmutat a konvención. Nem véletlenül aratott velük akkora sikert. Hogy Négyesy konzervatíviz-
musa hatott volna rájuk, ezt Rónay sem állítja határozottan, hiszen tud a szecesszió rokonvonásairól, Lechnerék, a fiatal Bartók és Kodály nem-
zeti inspirációiról. Komlós Aladár *Vereckétől Dévényig* című tanulmánya
után ezt a század eleji gomolygást s benne modernség és magyarság
viszonyát már sokkal differenciáltabban is láthatjuk, mint mikor az *Új
versek* Adyja és a *Volgai lovas* polarításában képzeltük el modernség és
magyarság ellentétét. Hogy Kosztolányi Arany János és Szabó Dezső nép-
szemléletét gyúrná egybe *A magyar paraszt* című versében, melyet későbbi
köteteibe is fölvet, ez inkább az összetevők népszerűsítő jellemzése, mint
genezisük megnevezése. De hát erről a vonatkozó tanulmányok többet
tudnak. Elég itt az első strófát idéznünk, hogy kitűnjön, milyen impres-
zionista finomságú kép, milyen ambivalens sugallmú hangulat készíti
itt elő a Rudnayék felé mutató látomást:

*Csak akkor látod őt, ha szürke éjjel
szágyuld tovább a gőzvasút veled,
s a hajnal mérgező lehelletével
leng tejszínűn az alvó táj felett.*

A kibontakozó látomás „bús” parasztistene aztán csakugyan dagályos képződmény, de a parasztban az úri méltóságot, a parasztleányok „hercegnői derekát” Kosztolányi később is úgy csodálta (*Életre-halálra*), mint-ha Szabó Dezsőt nem is ismerte volna. Nem valószínű tehát, hogy mikor Ady „úri” gesztusait méltatja, csak gúnyolódik. A maga úri őseit is — írja Rónay László is — gyakran emlegette büszke önértettel. De túl ezen: 1907-ben és utána jó húsz évig Kosztolányi nemigen gúnyolta Adyt.

Félrevezetnénk azonban az olvasót, ha nem hangsúlyoznánk, hogy túl a magyarságélményen, Rónay látja és tudatosítja az ifjú Kosztolányi tájékozódásának több korszerű irányát, eredményét. Kivált a sivár valóság ellenében a lélek titkaihoz való fordulás, valamint a dolgok lényegének kifejezésére ösztönző rilkei hatás hangsúlyozását véljük fontosnak és meggyőzőnek.

A második fejezet (*Úton a lélek mélye felé*) a lélek titkai iránti érdeklődés előbb már megjelölt tendenciáját kíséri nyomon, amint az első nagy jelentőségű eredményt, *A szegény kisgyermek panaszeit* megtermi. Ez a fejezet a világháborúig kíséri a pályát, számba veszi tehát a *Kártya*, az *Őszi koncert* című versciklusokat, a *Mágia* című kötetet és a *Bolondok* című gyűjtemény novelláit is. A *Modern költők* című nevezetes antológia ideje ez, s Rónaynak gondja is van rá, hogy a világirodalmi hatások, a modernség elmélyülésének tényeire figyelmeztessen. A korábban észlelhető sokféleség és a sok irányú érdeklődés itt már súlyponthoz jut, a költő szuverén hangja és költői világa kialakul. Összhangban a Kosztolányi-irodalom legmeggyőzőbb eredményeivel, Rónay László is meg tudja mutatni e híres ciklus líraiságának újszerűségét, rétegeztségét és adekvát jellegét. Kivált a Karinthy által fölsímt jelentésség, a „dolgok jelentőségében” való hit, ennek kifejezése képben, tónusban, vagysis a szimbolizmus sajátos megvalósulása érdemel itt figyelmet, s természetesen a gyermeki szemlélet mint a sajátos költői látásmód objektívalódá-

sának eszköze. Rónay László ezeket a fölismeréseket igen érdekesen értelmezi, amikor a kisgyermekben a költői alkat egy mélyen rejlő tulajdonságát ismeri föl, s elválasztja azt a „felnőtt”-től. (49.) „A »szegény kisgyermek« is kiesik néha szerepéből, s ilyenkor nagyon sokat elárul magáról, a költőről, azokról a problémákról, melyek talán leginkább foglalkoztatták...” (51.) Az újabb Kosztolányi-irodalom szerint a ciklus leggyermekibb darabjaiban is jelen vannak a felnőtt férfi gondjai, Kosztolányi egész közérzete. A szerepet nagyon is adekvát kifejezési formaként értelmezve a „kizökkenést” korántsem értékeli többetként. Rónay nem veszi át a mai poétika szerep-fogalmát, s ezzel későbbi Kosztolányi-művekkel szemben is megnehezíti saját dolgát. Elég itt Kelemen Péter A *csoda mélységei és határai* című tanulmányára emlékeztetnünk (ItK, 1975. 2. sz.), hogy kitűnjön, mit nyerhet a stílus az egyéniséget és a korérzést egymásba oldva kifejező szerep révén, s az aláaknázott csoda kifejezésének sikerében ez a szerep milyen fontos tényező. Efelől talán a ciklus egy-egy szebb darabjának természetéhez is közelebb lehet jutni. Rónay ennek híján a pusztá információtak ágyazza — elég gyakran — egy szónoki grammatika medrébe, mintha valami tilalmas igazság mellett érvelne: „Nem Kosztolányi legsajátabb és legsúlyosabb vívódásainak megfogalmazása-e ez a két sor: »mert néma gyermek minden kismagyar, | s a Nagyvilág nem érti a szavát? Nem ennek a nyomasztónak érzett problémának a súlya s a megoldás vágya készítette-e később az érett író, hogy a nyelv művelő mozgalom vezéregyénisége legyen (...)»? Nem a maga legsajátabb vallomása-e a *Lánc, lánc, eszterlánc* szívet szorító negyvennyolc sora (...)?” (51.) De az — gondoljuk a szerzővel együtt —, a *Mostan színes tintákról álmodom* és a többi szerepvers azonban épp ennyire sajátosak, sőt líraiságuk természetesebb, színesebb, szervezesebb is, mint a *Lánc, lánc, eszterlánc*.

A *szegény kisgyermek panaszai* után, ahogy a költői szint alábszáll, a művek jelentősége, súlya gyöngül, Rónay jó érzékkel szűkíti a nekik szánt teret, egy-egy vonást emel ki, egy-egy novellát, s inkább a világkép alakulásának, a költő helyzetének leírására összpontosít. Eközben érzékenyen figyel a szemlélet lassú átalakulásának jeleit: a valóság fokozódását, az emberek iránti érdeklődés elmélyülését, s a novellaszerkesztésben az összetevők — a lebegés, a valóság és az ironia — viszonyát. Ellenpontosítottnak nevezi a szerkesztést, mely ezeket az elemeket, szólamokat összefogja, s kevés szóval is találóan jellemzi a nevetéses és tragikus tartalmak összeforrását az *Appendicitis* című novellában. (Csak mellékesen jegyzem itt meg, hogy később Kosztolányi *Vakbélgyulladásra* változtatta e novella címét, s nem világos, miért ragaszkodik Rónay az eredetihez. S az sem, hogy amikor Kosztolányi rímeiről beszél, azok tisztaságáról, miért hiszi ezekhez képest a legnagyobb remeklést is „tisztátalan”-nak. A tiszta rím verstani neve egy rímfajtának, ami a szövegben lehet jó is, rossz is, de tisztátalan rímfajta nincs, ez már minőség.)

A *Világháború és forradalmak* című fejezet különösen nehéz próba elé állította Rónay Lászlót. A pálya alakulásának rajzában itt a legnehezebb a politikai magatartás és a költői fejlődés fonalait együtt gombolyítani. Mivelhogy mindkettő igen kényes és határozott színekkel ütközik ki. Szerzőnk ennek tudatában súlypontokat képezve fölálta beszél a magatartás politikai és esztétikai fejleményeiről. Van egy összekötő, közös alapként kezelhető kategóriája is: az esztétamagatartás. Ennek, ahogy Rónay László írja, „Az esztétizáló világképnek szinte szükségszerű velejárója a politikai amoralitás”. (93.) Mással a fölszínesség, az ingatlóság, a szalmaláng-hajlamok gyűjtőfogalma az „esztétizáló világkép”. Rónay ezzel magyarázza Kosztolányi háborús cikkeit, bizonyos fokú részvételét a forradalmakban, s utána az ellenforradalmi szereplés kiábrándító tényeit. Heller Agnes koncepcióját teszi tehát magáévá azzal a nagyon lényeges eltéréssel, hogy a szépíró gyöngeségeit s ezt az esztétakönnyelműséget nem hozza közös nevezőre. Érdem is lehetne ez, hiszen szabad kezét biztosít magának az értékek megbecsülő munkájához, de kétségeket is tá-

maszt a személyiség egységét illetően. Elképzeléseink és tudomásunk szerint Kosztolányi nem volt annyira apolitikus, s ha politikai vonzalmait differenciáltabban jellemeznénk, s persze az eseményeket, akkor állásfoglalásainak belső logikája is meggyőzőbben tárulhatna föl. S így sajátos mivoltában, Juhász Gyulától és Babits Mihálytól is elütő vonásai felől láthatnánk őt. E nélkül azonban óhatatlanul összerosódnak, s van úgy, hogy a párhuzam Móriczra és Juhászra nézve hátrányos.

Nagyobb gond, hogy költőnk humanizmusa, részvéte a szenvedők iránt, őszinte békevágya és a háborús szolgálat miként fértek össze. Azt hiszem, humanizmusának alapja felől lehetne megnyugtató eredményekhez jutni. Abban a szkepticizmus lehet az a tartalom, mely erény és gyöngegség megértésében kulcsszerepet tölthet be. Rónay László jó megfigyelései e periódus esztétikai fejleményeiről nincsenek ellentétben ezzel az elképzeléssel. Kivált a magános én és a közösség viszonyának alakulásáról, a szenvedés átérzésének új, magasabb hőfokáról, a múlt iránti nosztalgia aktuális jelentéséről írt soraira érvényes ez. Más szempontból fontos az a megfigyelése, hogy a hétköznapi és az égi tisztaság ekkor kezd úgy összevegyülni a Kosztolányi-versben, hogy abban már későbbi nagy művek csírái észlelhetők.

A háromszáz oldalas könyvből kilencvennégyet fordított Rónay László az eddig számba vett fejezetekre. Rögzíthető: az arány szerencsés. Nem kis gondja ez annak, aki Kosztolányiról átfogó könyvet akar írni. A jelentős művek sokasága ugyanis 1920 után születik, azok tárgyalása nagy teret kíván, de 1920-ig annyi minden történik, olyan gazdag, rétegezett a fölhalmozódás folyamata, annyi kényes kérdést vet föl az idő és az egyéniség, hogy azokat aligha szerencsés olyan tömören elintézni, mint a hat kötetes irodalomtörténet Kosztolányi-fejezete tette. Rónay nem is esik ebbe a hibába, szélesen alapoz tehát, s így biztonságosan haladhat tovább.

Következő fejezete *Ocsúdás és számvetés* címmel az ellenforradalom mélypontjáról kiemelkedő író ábrázolja a *Nero, a véres költőtől* a *Pacsirtáig*, tehát *A bús férfi panaszainak* jellemzésével zárul ez az időszak. Joggal, mert utána a költészetben és a prózában is határozott újulás megy végbe. Híven az eddigi módszerhez, Rónay László itt is éberén figyel az újságíró Kosztolányira, s ennek szembeötölő nyeresége, hogy a háború utáni válság alapvonásait: a magányt, a szegénységet, a sivárságot, a reménytelenségérzés fölerősödését új és beszédes példákkal teszi érzékesebbé.

Aligha kétéséges, hogy ennek a periódusnak a *Nero, a véres költő* című regény a legfontosabb eseménye. Rónay ennek megfelelő teret is szentel neki. Elődjei azonban itt kötik a legszorosabban. Még a komponálásban is. Lapokon át taglalja, hogy hol és mit ír Kosztolányi Szabó Dezsőről és önmagáról, de hogy az alakok viszonya milyen, s milyen szerkezet létesül e viszonyok alakulásából, tehát a regény poétikai lényegéről alig beszél. Megértjük őt, mikor úgy véli, a személyes vonatkozások, a vallomásértékű tartalmak igen érdekesek, de egy népszerűsítő könyvben nagyobb baj nélkül ezek mellőzhetőek leginkább. Kivált ha Nagy Péter Szabó Dezsőről szóló monográfiájában és Réz Pál az *Irók, festők, tudósok* jegyzeteiben már elmondták ezekről a vonatkozásokról, ami fontos. Hogy a *Nero* számvetés jellegében Kosztolányi önmaga iránti szigorát Rónay László kérlelhetetlennek találja, szintén ismerős gondolat, de csak úgy áll meg, ha a regény egészéből és nem egyik vagy másik figurájából olvassuk ki a számvetést. De ha a Nerót Szabó Dezsővel rokonítjuk, Senecát és Britannicust, esetleg Phaont Kosztolányival, akkor a számvetést bizony elég kegyeletesnek kell hinnünk.

Fölvet ez a regény más kérdéseket is. Köztük a modern deszpotizmus ábrázolásában betöltött szerepe a legérdekesebb. Beszél erről Heller Agnes, Bóka László, Kiss Ferenc is, s a korra vonatkozó érvényét a kortárs kritika is észrevette. Rónay mindannyiuknál messzebb megy, mikor „a diktatúra és a fasizmus természetrajza”-ként méltatja ezt a művet. (110.) Pedig hát hol van ebben a fasizmus modern szervezettsége, az erők ördö-

gi működtetése, és hol van a diktátor, akinek a politika az eleme, a banditák szívósságával és keménységével?! Nero ennél sokkal esendőbb, s nem is lehet megérteni: egy ilyen érzelmes ripacs hogy uralkodhat ennyi ember fölött? Magyarázat csak egy van rá: a többiek sem elég erősek a jóra. S ezzel már a regény legnagyobb problémájánál vagyunk: a konfliktus súlyánál. Rónay többször is beszél ennek tragikus voltáról, adottnak tekinti, noha nem is lehetséges. Thomas Mann szava, a „kaján”, pontosan kifejezi ezt. Nemigen mernénk az „antik tragédiák kökeménységé”-ről beszélni, hiszen a regény csupa sejtetés és vibrálás, a hűvösség álcájában kaján allúziók követik egymást. Eszrevették ezt a kortársak is, s része van ennek abban a sikerben is, melyet megjelenésekor aratott. A Nyugatban Fenyő Miksa méltatta, a főváros a Péczely-díjjal jutalmazta. Nem kellett tehát fölzúdulást. Meggyőzőbb talán az a magyarázat, hogy Kosztolányit megátalkodott ellenségei minden lehetséges okból támadták. De a *Nero, a véres költő* kritikai fogadtatása határozottan kedvezőnek mondható.

Érvényesebbnek érezzük, amit *A rossz orvosról* mond, bár egy szimpla tétel igazolásánál többet valósít meg ez az elbeszélés. Kivált előremutató mozzanatai érdemelnek figyelmet, amelyekről Illés Endre és Sötér István közölt fontos gondolatokat.

A *bús férfi panasza*inak jellemzésében a kiválasztást véljük elsőrendű érdemnek, s a nosztalgikus alaphang jelentőségének fölismerését. De igen lelkiismeretes figyelemre vallanak az új tartalmakat, vonatkozásokat tudósító mozzanatok is. Rónay László sohasem feledkezik meg arról, hogy a világkép alakulását a szélesedés és mélyülés folyamatában kell vizsgálnia. S ennek során úgy utal a hazai és a világirodalmi párhuzamokra — például Karinthy, Füst Milán, Rilke, Werfel rokon törekvéseire —, hogy Kosztolányi fejlődésének törvényszerűsége meggyőzőbben álljon az olvasó előtt. Tudatában van tehát annak is, hogy *A bús férfi panasza*ival határpontra ért a színben, zenében tobzódó vers, az érzelmesség, a mélabú, de ennek nem tulajdonít nagyobb jelentőséget. Pedig a líra válsága, majd átalakulása lényeges kérdése a kornak. Kosztolányi hangja is ezután keményedik meg. Nem látszik eléggé indokoltnak, hogy Rónay éppen itt talál alkalmat arra, hogy Kosztolányi és az Újhold költőinek rokonságára rámutasson. Itt, ahol a lány líraiság tetőzik. Egy helyen új sajátjának mondja ezt a látyságot, egészen újnak (139–140.), mert a szegények iránti részvétre gondol, pedig csak arról van szó, hogy a *Meztelenül* és az *Édes Anna* már érlelő humanizmusa még ebben a „bánatköves” érzelmességben fejeződik ki, tehát a régi modorban a melegebb emberség. Előzménye *A szegény kisgyermek panasza*i később írt darabjaiban már megtalálható. (*Ti, akik zárt ajtóik előtt szepegtek; Ó hányszor látlak mégis benneteket.*) S az „egészen új” vers, az *Ő én szeretem a bús pesti népet*, nem is olyan új, hiszen a *Mák* 1916-os, első kiadásában például már benne van (*Bús pesti nép*). A filológia tehát csak alátámasztja a fül észleléseit.

Filológiai bökkenő állít meg következő fejezete elején is. Ez a fejezet a nagy regényekről szól, s ez a címe: *A középosztály válságának epikus ábrázolása: a nagy regények*. Fejtegetésének alapjául Pándi Pálnak azt a gondolatát választotta, amely szerint azokat a polgári illúziókat, melyekbe Kosztolányi szomorkásan-édes élethangulatai gyökereztek, a világháborúban szétlőtték, s ez a polgárság „többé konszolidálódni nem tudott”. (101.) Rónay László nem polgárságról, hanem középosztályról beszél, mikor a Kosztolányi-regényekben kifejeződő válság osztálytartalmát, költő és osztálya kapcsolatát demonstrálja. A gondolat meggyőző. A baj csak annyi, hogy a háború utáni fejleményt olyan verssel kezdi szemléltetni, melyet a nagyközönség ugyan *Ha volna egy kevés remény* címmel *A bús férfi panasza*i között olvashat, de a szakmabeli tudhatja, hogy a *Mák*ban, tehát 1916-ban már megjelent, folyóiratban bizonyára előbb is.

Ennek ellenére igaz, hogy ez a vers a *Pacsirta* felé mutat, nem hangja révén, hanem a vidéki lét reménytelen kisszerűsége miatti fájdalom révén. S Rónay László ragaszkodik is ahhoz a gondolatához, hogy ennek

a vidéki lateiner osztálynak a végét, sorsa reménytelenségét ábrázolja Kosztolányi a regényben általában, Vajkayban pedig különösen. Ezt a középosztályt leleplező funkciót tartja fontosnak az *Édes Annában* is, kivált Vízny ábrázolásában, noha itt észleli (181.), hogy ez a Vízny mégis hitványabb képlet, mint Novák tanár úr, akinek életképtelensége különben is más természetű, mint a Vajkayé.

Nem akarjuk kétségbe vonni e regények társadalombíráló jellegét, de jeleznünk kell: a szociológiai szempontnak ilyen dominációja nem kedvez annak az esztétikai érzékenységnek, mely e regények elemzéséhez szükséges, s amelyre Rónay Lászlót képesnek tartjuk. Nem állítjuk, hogy nincs ezeknek a műveknek osztályábrázoló funkciójuk. Van, de ez alá van rendelve egy konkrétabb, személyesebb és magasabb művészi szándéknak. Csak ez a konkrét szándék magyarázhatja meg a nagy különbségeket. Azt, hogy az *Aranysárkány* a *Pacsirtához* mérten teljesen szuverén mű, különvilág, s persze ugyanilyen különvilág a többihez képest az *Édes Anna*.

Az a fejezet, amely a könyv folyamatában a *Meztelenül* szabad verseit tárgyalja (*Kétarcú humanizmus: a Meztelenül korszaka*), s velük az *Alakok* portréit, a monográfia egyik legértékesebb fejezete. Mindenekelőtt az egyidejű események: a nyelvtisztító munka, a fordítások, az etikai, esztétikai nézetek alakulásának olyan áttekintése miatt, melyek felől a versekben kifejeződő magány s ennek leküzdési szándéka szervesen következik az előzményekből. Az előzmények mintegy háttérre rajzolódnak a versek mögé, s közben fontos információkat is tartalmaznak. Meggyőzőnek éreztük a *Meztelenül* verseiben lejátszódó stílusváltás magyarázatát, természetének jellemzését. A szóban forgó humanizmus „kétarcúságát” már kevésbé, mert a politikailag el nem kötelezett, szépséggel árnnyalt humanizmus nem föltétlenül kétarcú. Akkor lenne az, ha a *Beteg* című költeményben hirdetett közönyt nem a kétségbeesés jegyében hirdetné. A költő apja is félreértette ezt a verset, s megdöbbenett, hogy jószágos, ember-séges fia ilyeneket ír:

Nincs itt más megoldás.

Csak egy.

Élni e rettenetes életet,
egészségesen.

Rettenetesebbnek lenni, mint az élet.

Kikacagni azt, aki

szenved.

Olyan kacagás ez, mint az az öröm, melyet Esti Kornél érez, mikor megveri a sorsüldözött özvegyet: a bajok orvosolhatatlansága miatti kétségbeesés csap át itt nem cinizmusba, hanem vádló tehetetlenségbe. Az az ellentét, melyet Rónay László a könnyekig szeretni tudó Kosztolányi és a léha Esti Kornél között észlel, valójában egyazon felelősségnek: a szomorúvá oldottnak és az artikulálatlannak két oldala. Kosztolányi és a cinikus Esti azonosítását nem kellett volna ilyen szigorúan vennie. Eddig is elég zavar és félreértés támadt abból, hogy a költő nézeteit regény- és novellafiguráinak szavai alapján ítélte meg a kritika, s bizony e könyvnek az Esti-novellákról írt fejezete is azért marad adós az elbeszélés természetének jellemzésével, mert fáradhatatlan szorgalommal kutatja a nézetek alakulását, noha tudja, Esti és Kosztolányi nem egészen azonosak. De ha azonosak volnának is, a mű akkor is műalkotás volna miatt fontos. Egy ember vilásképe, ha Kosztolányi is az illető, nem érdektelen, de alig érdekesebb, mint X. vagy Y. vilásképe, ha megismerése nem a művek megértését segíti. Emellett szerkezeti gondokat is okoz ez az Estivel jelölt kétarcúság, mert később ismét el kell mondani, ki is hát Esti Kornél.

Előbb azonban *Az Ady-revizio és következménye* című fejezetben áttekinti az 1929-ben kirobbant Ady-vitát, a szerepet, melyet benne Kosztolányi betöltött. A könyv jellegéhez és funkciójához képest nagyon is tüze-

tesen teszi ezt. Ítélete Kosztolányi e téves megnyilatkozásával szemben éppolyan szigorú, mint a *Pardon* megítélésében és az életmű más, politikailag neuralgikus pontjain. Rónay László egy percig sem hagy kétségben az íránt, hogy az uralkodó irodalomtörténeti ítéletekkel egyetért, azokat meggyőződéssel képviseli. Emellett Kosztolányi megértésére is törekszik, amit megkönnyít a húszas években kibontakozó Ady-kultusz ténye. Ez teszi lehetővé, hogy Kosztolányi állásfoglalásának részleges jogosságát elismerje. Es Kosztolányi esztétikájának Adyéval ellentétes mivolta. Volna még egy lehetőség: az Ady-mű egyenlenségével való szembenézés, de nem állítjuk, hogy erre egy népszerűsítő munka hivatott.

Egy népszerűsítő könyvnek viszont érdeke lenne szembenéznie Ady népszerűségének tartalmaival, melyek mű és élet kapcsolatának talán legbeszédesebb példáit rejtik. Mi épp nemrég, az Ady-évforduló során mérhettük föl, hogy a kommunista szellemű Hid számára milyen sokat jelentett Ady költészete. Rónay László erről nem tud, a Korunk, a Sarló és a moszkvai emigránsok felől sem nézi az Ady-divat értelmét, így jelentőségét sem mérheti hitelesen.

Szerencsés megoldásnak mondható viszont, hogy a pamflett tárgyalása után következményeire is sort kerít: a *Marcus Aurelius* című versre, aztán a magányból, az elszigeteltségből való kiemelkedés prózai és költői dokumentumaira.

A „következmények”-ről szólva a méltán kiemelt *Lenni vagy nem lenni* mellett már a *Számadás* több nevezetes versét is itt, az Ady-ügy közelében tárgyalja, később viszont — más korábbi novellákkal együtt — az 1925-ben megjelent *Füredést* is az 1936-ban közzétett *Tengerszem* részeként, tehát kései fejleményként értelmezve interpretálja. Kissé zavaró ez, mert a műegész iránti figyelem lazul föl így. Nem kisebb alkotások maradnak félhomályban, mint az Esti-novellák, a *Számadás*, a *Bölcsőtől a koporsóig* és a *Tengerszem* klasszikus darabjai. Érezhette Rónay László is ezt, ezért a vonatkozó irodalomból sok találó észrevételt idéz, ezek révén sikerül megoldania több jelentős alkotás jellemzését. Ezek a részletek azonban szükségképpen csak lazán illeszkedhetnek össze.

Szóvá kellene tenni e lazaság tartalmi veszteségeit, s néhány tárgyi tévedést, például hogy a szabadkai nagycsaládot ábrázoló kép aláírása téves, mert Kosztolányi nem a bal szélén ülő gyermek (az Brenner József, azaz Csáth Géza), hanem a hátsó sor jobb oldalán álló kalapos fiú, továbbá azt, hogy a rövid irodalomjegyzék is pontatlan. Kár az is, hogy a posztumusz kötetekhez írt Illyés-esszéket mellőzi, s hogy Illyés szerepének nem tulajdonít nagyobb jelentőséget. A 270—271. lapon, ahol Kosztolányi és Illyés vitáját ismerteti, az előbbi vitairatát — eleganciája és könnyedsége miatt — a magyar vitairódalom remekének nevezi, az utóbbi cikkét pedig a népi költészet védőiratának. Holott Illyés nem csoportérdekeket védett ebben az írásában, hanem a plebejus avantgarde létjogát, s az ő rímszemlélete volt a hitelesebb, egyszerűen azért, mert funkcionális szemlélet volt. Sajnáljuk, hogy Rónay elzárkózik e nagy példa ösztönzéseitől. Szabó Edére vagy Devecseri Gáborra és más szerzőkre nagy tisztelettel figyel, s miért ne figyelne? De hogy egy nagy költőről hogyan lehet sokakat beavató nyelven beszélni, ez Illyés Kosztolányiról írt esszéiből tanulható meg a legjobban.

Mindez azonban nem módosítja azt a benyomásunkat, hogy Rónay László könyve — információinak értékeivel, a fölgyűlt érvényes ismeretek elrendezésével, szelektálásával, a pálya alapgondjait, súlypotjait kijelölő, magyarázó eredményeivel — tisztességgel elvégezte azt, amire vállalkozott: egy bonyolult életmű megértéséhez segítheti közel az olvasót.

DÉR ZOLTÁN

ÖTVEN ÉVE LEGALÁBB ÖTVENEDSZER ...

CSUKA ZOLTÁN: *Az idő mérlegén.*
Magvető, Budapest, 1977.

Az alábbiakban a költő Csuka Zoltánról lesz szó, tehát az alkotónak irodalmi közvéleményünkben ezzel a kevésbé ismert megnyilvánulásával foglalkozunk. Az ő nevének hallatára ugyanis elsősorban a műfordító, a jugoszláv irodalmak páratlan szorgalmú, a legnagyobb alkotói tettekre is képes magyar tolmácsolója jut eszünkbe, az andriói, krležai életmű, a *Hegyek koszorúja* és a *Petrica Kerempuh balladái* mesteri átültetője, aki-ről Krleža azt mondta, hogy „a mi irodalmunkért becsülettel megfizetett”, Mladen Leskovac pedig, hogy mindnyájunknak a „csodálat és hála” érzésével kell adóznunk mindazért, amit a jugoszláv irodalmakért s a magyar és jugoszláv népek közeledésének eszméjéért tett.

A vajdasági magyar irodalmi és kulturális körökben az is köztudott róla, hogy 1921 és 1933 közötti jugoszláviai emigrációja idején fáradhatatlanul szervezte itt a magyar irodalmat, egymás után indította a lapokat és folyóiratokat egészen a Kalangyáig, a legéletképesebbnek bizonyult s a leghosszabb életű irodalmi organumig ezen a tájon. Sőt, Magyarországra való visszatérése után ott is nyomban lapalapításhoz fogott, s a már 1933-ban megindított Láthatár 1944 őszéig, tehát az ország hadszíntérré, változásáig élt. Ebben jórészt az itt, nálunk kezdett tevékenységet folytatta, csakhogy jelentősen kibővítve: a Magyarországon kívüli magyar irodalmakat és a szomszéd népek irodalmát mutatta be. De már a háború alatt felmutatta első jelentősebb műfordítói tettét is: 1941-ben (!) lefordította és megjelentette Miloš Crnjanski *Örökös vándorlását*. Az ország felszabadulása után a Magyar—Jugoszláv Társaság lapját, a Déli Csillagot szerkeszti, s aztán épp jugoszláv barátsága miatt ítélik tizenöt évi börtönre, amiből ötöt le is tölt. 1955-ben történt szabadulása után azonban ott folytatja, ahol Rákosi rendőrsége megszakította munkáját: jó három évtized alatt nem kevesebb, mint száz jugoszláv irodalmi alkotást tolmácsol a magyar olvasóknak. Ezután már az elismerés sem várat magára. Otthon József Attila-díjjal tüntetik ki, innen pedig Tito elnök részesíti magas kitüntetésben.

Ezek tehát Csuka Zoltán pályájának ismertebb mozzanatai. Az itteni magyar olvasó talán azt is számon tartja, hogy tizenkét évi jugoszláviai tartózkodása alatt hat önálló verseskötet jelent meg, de hogy már előtte is és utána is mindenekelőtt költő volt, azt talán jóval kevesebben. Igaz, az irodalomszervezés, később meg a műfordítás sok idejét, energiáját elvonta az eredeti alkotástól, vagy amint maga vallotta, többet fordított, többet foglalkozott irodalomszervezéssel és folyóirat-alapítással, mint amennyit írt azokba, de azért a lantot sohasem tette félre egészen és véglegesen. Hogy mennyire nem, azt szinte a meglepetés erejével tanúsítja nemrég megjelent verseskötete, *Az idő mérlegén*, amely az 1919-től csaknem napjainkig ívelő, több mint fél évszázados költői pálya rendkívül gazdag és sokrétű lírai termését tárja elénk.

Ha emlékeztetünk rá, hogy a hat kötetnyi jugoszláviai költői termés nagyobb része 1966-ban (az újvidéki Forum és a budapesti Magvető kiadók közös gondozásában) *Előretolt állásban* címen megjelent, s e sorok írója a kötet bevezetőjében kísérletet tett e pályaszakasz felmérésére, akkor talán érthető, hogy ezúttal a későbbi termésre fordítja figyelmét, s azt igyekszik bemutatni az olvasónak. Indokolja ezt az a körülmény is, hogy — mint látni fogjuk — a Csuka-kép, amely a mai olvasó előtt ismeretes, s amelyben a súlygyen a műfordító oldalára billent, voltaképpen ebben az időben, a hazatérés után alakult ki. Amíg ugyanis Jugoszláviában élt, elsősorban költőnek tudta mindenki. Bármilyen sokat fáradozott is az irodalom, a folyóirat- és könyvkiadás megszervezésén, azért rendszeresen publikálta verseit is lapokban, folyóiratokban és önálló kötetekben is. Fá-

radhatatlanul kongatta a vészharangot a fasizmus előretörésének láttán, előretolt állásban hadakozott a mind fenyegetőbb háborús veszéllyel, jajongott az egyre kevesbedő józanokhoz... Ekkor még az irodalomsszervezői munka is közvetlenül szolgált a saját költői létezésének, érvényesülésének ügyét is, nincs még ellentét költői és műfordítói tevékenysége között, illetőleg nem megy az előbbi az utóbbinak a rovására. Sőt, hadd emlékeztessünk rá, hogy 1928-ban, amikor Szenteleky Kornél és Debreczeni József az első magyar nyelvű jugoszláv költői antológia, a *Bazsalikom* kiadásán fáradozik, ugyanakkor Csuka Zoltán az első *Kévet* köti a jugoszláviai magyar líra terméséből. Nem mintha már ekkor is nem figyelt volna a délszláv irodalmakra is, de mind Žarko Vasiljević, mind Todor Manojlović (akinek le is fordította *A centrifugális táncosát*) elsősorban mint avantgarde alkotók érdekelték, aminthogy azért kereste a kapcsolatot Kassákkal, a zágrábi zenitistákkal és a belgrádi expresszionistákkal is, mert küzdőtársakat keresett.

Kár lenne találgatni, hogy mi váltotta ki pályáján a fordulatot, mi fogta halkabbra a költő hangját hazatérése után, hisz vall erről ő maga. Őrá is érvényes természetesen, hogy verterméséből valójában egy lírai önéletrajz bontakozik ki előttünk, csak egymáshoz kell illesztenünk az egyes darabokban elszórt mozaikkockákat.

Mielőtt azonban ilyen szempontból vallatóra fognánk a költői teremtést, jegyezzük meg, hogy a lapalapítás és a műfordítás, ha nem is olyan mértékben és nem is abban a formában, mint a felszabadulás, különösen pedig a börtönből való szabadulás után, de már hazatérése idején egzisztenciális kérdéssé is vált a számára. A lapalapítás ugyanis nem csupán szenvedélye volt Csukának, bár kétségkívül az is, de létezésének feltétele és formája is, hisz ehhez minden egyébnél valóban jobban értett. S nem is rossz érzéssel találta meg ezen a területen a betölthető hézagot. A magyarság jó része, azaz jobbik része minden irredenta propaganda ellenére kezdett ráébredni a szomszéd népekkel való együttélés történelmi szükségére, s arra is, hogy létrejehetnek irodalmi értékek a más országokban élő magyarság körében is. Mint a Láthatár tanúsítja, fel is lehetett kelteni a Magyarországon kívüli magyar irodalmak és a szomszéd népek irodalma iránti érdeklődést. Mindez természetesen mit sem von le Csuka nemes vállalkozásának előremutató jellegéből. A szerkesztés és műfordítás irányába terelte azonban a költőt az a körülmény is, hogy a magyar költészet fő és reprezentatív vonulata az ő jugoszláviai tartózkodása idején merőben más irányt vett, mint amerre ő eddig haladt.

Már a hazatérése utáni első években (1934—1936) ilyen hangok szólnak meg költészetében:

*cipeltem fát, vezettem villamost,
újságot írtam, könyvet nyomattam,
hittem, csalódtam...*

Hogy itt az utolsó szót bizvást aláhúzhattuk volna, azt a soron következő versek egyértelműen bizonyítják. A némaság sziklájának nyomását érzi magán, s az elhallgatás gondolata foglalkoztatja: „ne szólj, inkább harapd el a nyelvedet”. Kételyei támadnak korszerűségét illetően is. Az *Őrök kisebbség* című versének első négy sorában refrénszerűen tér vissza a kérdés: „Tudom, tudom, hogy korszerűtlen vagyok”, hogy az utolsó sorban dacosan kiáltsa oda elmarasztalóinak: „mindéig korszerű mégis csak én vagyok”.

Az első otthon keletkezett versek még mind szabad formájukat, mind a lángoló tiltakozást, a közelgő pusztulásra való figyelmeztetést hordozó tartalmát, az expresszionista hanghordozást tekintve egyenes folytatásai a jugoszláviai termésnek. Mint a sokatmondó kötet cím is jelzi — *Sötét idők árnyékában* —, a háború és fasizmus előre vetődő árnyékát igyekszik megmutatni, a földön szerte égő máglyákra hívja fel a figyelmet, melyeken milliós városok hamvadnak el, az égen meg tüzes sárkányok

jelennek meg, bombázó repülők. Talán nem önkényes a következtetés, ha a fent idézett csalódásra ebben a versben a következő sorokat rímeltethetjük:

... ez a világ itten
nem az én hazám és nem az én világom.

Külön a saját nemzedékének, a „század új fiataljainak”, az akkor harmincéveseknek sanyarú sorsa és perspektívátlansága aggasztja, a munkátlanul, éhesen hányódók, s azok meg nem született gyermekeit kéri számon. Majd nemzedékének sorsán keresztül a saját személyesebb dolgaihoz is eltalál, s a maga gyermektelenségéről énekel, lányairól, a tizenkét jegenyéről és fiairól, a két diófáról. Ezzel egyidejűleg a feleséggel való meghitt együttlét, a tiszta, szép szerelem is mind több versben kap hangot.

A lázadó, tiltakozó hang, az expresszionista lobogás azonban fokozatosan elcsitul, s egy kesernyésebb s halkabb zengésnek adja át a helyét, mind gyakrabban hallatszik ki a versekből a rezignáció. Ezzel párhuzamosan a forma is átalakul. Míg például az 1936-ban megjelent *Életív* című kötet élén szabad versek állnak, az 1939-es *Sötét idők árnyékában* nyitóverse négy soros versszakokba összefogott disztichonokból épül, s ezután hosszú időre teljesen uralkodóvá válik Csuka lírájában a kötött forma; a későbbiekben szonettel is találkozunk, s fel-felbukkan versei közt a dalforma is.

A második világháború kitörése, amit ő rég előrejelzett, s amelynek veszélyére oly hasztalan figyelmeztette korát, érthetően mélységesen elkésértette és kétségbe ejtette. Már 1940-ben arra figyelmeztet, hogy a „kis nemzetek mint szélkakasok, féltékenyen keringenek egymás körül”, s ő, aki honfitársai többségénél jobban tudja, mi a kisebbségi sors, újabban többségivé váló népét aggodón próbálja figyelmeztetni:

ha főnről nézzük, talán semmisség,
de néki minden, jövődő és élet, —
így nézd őket te is, többségi nép.

Az igazi nagy háború, a világméretű öldöklés kezdetekor pedig arra biztatja magát, hogy most lobogjon fennen; amikor mindenki gyűlöl, a jó szeretetére hív fel, amikor a föld véres, arra, hogy ne vérezzünk be „egyetlen szóval, tettel senkit”.

Egész korábbi költészete és emberi magatartása ismeretében természetesen tartjuk, hogy a fasizmus pusztulását, az ország felszabadulását, a nép uralomra jutását kitörő örömujjongással fogadja. Örvendez, hogy „Egy bomlott korszak mégis véget ért”, s üdvözli a szabad, az igazi májust, s hiszi, hogy „urak vétkéért megbűnhődött” népe együtt fog küzdeni más népekkel a világszabadságért.

Lehet, hogy nem sok verset írt költőnk ebben a vihar utáni rövid korszakban, 1944 és 1950 között, még valószínűbb azonban, hogy szigorú rostát használt e termék válogatásakor, s ezért sorolt e kötetbe mindössze négyet közülük. Fontos azonban, hogy nem hagyta le ezeket a lelkendező szavakat sem, s ily módon egyrészt felmutatta a folytonosságot a sötét időktől a viharon keresztül a vihar utánig, másrészt pedig láthatóan kiélezte a kontrasztot e korábbi korszakok és a *Próbátétel* versei között (1950—1955). Nincs mit csodálkoznunk rajta, hogy a legmélyebb, legmegrendítőbb emberi panaszok, jajkiáltások ekkor szakadnak fel belőle, amikor valóságos életveszélyben van. Nem a kivégzéstől fél, hisz nem ítelték halálra, csak (!) tizenöt évi fegyházra, de úgy érzi, hogy itt élve is egyre jobban oлдódik, bomlik, mert a börtönben az idő „cseppfolyóssá válik”, s „Az ember benne bomló, holt anyag”. Feleségének így panasz-kodik:

*Tetőtől talpamig
Vérező csonk vagyok,
Félig élek veled,
Félig már holt vagyok.*

A börtönben apránként, sejtenként bomlik az ember, mégpedig testileg, lelkileg egyaránt, hisz „oktalan okból” van itt, s lassan már az álom idős, zord nénje, a halál barna hűgával „szeretőzik”. Szinte a gályarab prédikátorok zsoltáros, panaszos hangján könyörög egyik versében:

*Sínylódóm árván,
Tekintsél már rám,
Őriző csillagom,
Őriző csillagom.*

Szabadulása után, ha valamivel fáradtabban, bágyadtabban is, de ki-kitör belőle a nagy öröm az országépítés sikereinek láttán, ám az előbbi korszak verseinek elégikussá lágyuló hangja jellemzőbb a korszakra, s az olyan vallomások, mint a diófájával folytatott párbeszéd, amely szerint míg a fája nőtt, ő kisebb lett és megértésben öregedett. Olykor még a húszas-harmincas évek verseinek visszhangjaként megszólal a régi tiltakozás, például a vietnami nép szenvedésének láttán, s ötven év után ötvenedszer is odakiáltja embertársainak: „Ne öljete! Öleljetek!” Még a régi gondolatok, az ismert szavak is újra felcsendülnek, látván, hogyan pusztítja az ember a környezetét, s milyen szörnyű veszedelmet jelent „a tudással álcázott” ostobaság; szinte egykori szerepében találja magát ismét:

*szüntelen kongatok,
tűzharang, az vagyok.*

Már-már a föld végpusztulásának víziója ejti kétségbe, s az emberi ség sülyedő hajójának fedelzetére szólítja a halálba indulókat.

Igencsak megkeseredik szájában a szó, mikor azt tapasztalja, hogy annyi áldozatos és dicséretes férfimunka után most némelyek, egykori barátok, sokallják élete hosszát, kinézik „az egyre sötétedő világból”, s azt kiáltják felé: kotródjon, adja át a helyét! Okozhatnak-e nagyobb sérelmet neki, mint hogy megkérdőjelezi azt a munkát, amelyre életét tette fel, s amelyet ország-világ immár elismert? Ha valaki, ő — többek közt a „próbatétel éveinek” jussán is — bizvást állíthatja:

*az életért mindenért fizetni kell,
jóért és rosszért egyaránt.*

Az immár nyolcvanadik életéve felé közeledő örökmozgó, mindig lázasan tevékeny költő, minden vitalitása mellett is józanul számon tartja életkorát. Halk, resignált versben mondja ki, hogy az ezredfordulót már nem érheti meg, és „bölcs halál”-ért könyörög, amelyet úgy szeretne érzékelni, mint aki rátalált léte értelmére, végórájában pedig szeretne könyvedén felsóhajtani:

*feledve gondot, bajt:
indulhatunk. Végre.*

De korántsem búcsúztatni akarjuk a költőt! Bizonyára ő maga is csak el-eljátszik a komor gondolattal, miközben nyilván újabb nagy íróifordító vállalkozásokkal birkózik, s eszében sincs megállani a századik jugoszláv könyv lefordításánál, és nem az *Új verseket* szánta utolsó versciklusának.

JUHÁSZ GÉZA

EGY ANTOLÓGIA MINT ÉLETMŰ

Zlatna knjiga mađarske poezije.

Összeállította és fordította: Enver Čolaković.

Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1978.

A szomszéd népek irodalmának ismerete úgy jutott el a többféle érdeklődésű olvasóhoz, hogy a lapok, a folyóiratok időnként hírt adtak a Duna völgyében egymás mellett élő népek alkotóiról, egy-egy kiemelkedő műről vagy kirobbanó tehetségről. Az ilyen tájékoztatás — mert ennél nem sokkal volt több — voltaképpen a századfordulóban vette kezdetét. Ezt megelőzően néhány több-kevesebb sikerrel átköltött vers csupán jelzése volt annak a területnek, amely türelmesen várakozva még megművelésre vár. Mégis akadtak, akik sürgetésekkel, irodalmi barátok összefogásával, a kulturális kapcsolatok úttörőiként megbolygatták a várakozás csendjét s figyelemre méltó munkákkal jelentkeztek. Kevéske, ami felmutatható: Vitkovics Mihály, Jovan Jovanović-Zmaj, Vajda János és még néhányan, akiknek köszönhető, hogy Vuk népdalgyűjtése, Branko Radičević, Petőfi, Arany költeményei más ajkú olvasók számára is hozzáférhetőek voltak.

A századforduló után Ady költészete törte át azt a falat, amely addig minden forradalmas új hangnak útját állta. A mai értelemben vett közledekről még nemigen beszélhetünk, de az a hang, amely Krleža Ady-tanulmányából kicsengett, a haladó szellemű írók ilyen szándékú lépteiről adott hírt: a szerb, a horvát, a csehszlovák, a román írók nem egy műve ilyen sejtetés és siettetés is egyben. Az idő azonban még nehezen mozdult. Sokan, ha ilyen irányú vállalkozásba is kezdtek, az nemigen jutott tovább egy alig tíz-ötvenes kötetnél, almanachszerű kiadványnál, amelyek között nálunk a Szentelek Kornél és Debreczeni József által kiadott *Bazsalikom*ot nevezhetjük antológiának.

A nagy vállalkozások kora a felzabálás után követkekezett be, amikor a kezdetleges könyvkiadás a füzetes kiadványok után annyira felerősödött, hogy a gazdasági élet fej-

lődésével párhuzamosan létrejöttek a nagy kiadóházak, amelyek évi programjukban már nemcsak az eredeti művek időbeni megjelentetésére törekedtek, hanem arról is gondoskodtak, hogy a műfordítói tevékenység minél kielégítőbben lépést tartson nem csupán a közép-európai, hanem az európai, majd általában a világirodalmi munkák recenziálásával és a kiemelkedő művek lefordításával. Ez a feladat csakhamar megsokszorozódott, mert egyre több felől jelentkező követelménynek kellett eleget tenni.

Jugoszlávia népei, nemzetiségei és a szomszédos országok népei ezen a téren példamutató munkát végeztek. Szinte évről évre mind szélesebb kaput nyitottak egymás irodalmának megismerése felé; az eredményesen kiépülő kulturális kapcsolatok, az írótáborozások, a csereakciók már mélyebben megtermékenyítették a műfordítók talaját; az érdeklődés fokozódott olyan művek megismerése iránt, amelyeknek lapjain át az egyik nép bepillanthat a másik nép múltjába, küzdelmeibe, forrongásaiba, komoly értékeket felcsillantó jelenkorába s ezeken át holnapjába is, ami történelmünk fejlődésének mai szakaszában még közelebb hozhat bennünket egymáshoz.

Egy nép költészete — annak megszületésétől napjainkig — olyan, mint egy hatalmas történelemkönyv, amely egyes korok hullámhegyeit és hullámvölgyeit a leghívebben tükrözi. Talán hívebben, mint maga a történelemkönyv, amelyet a hullámhegyek és a hullámvölgyek szerint mindig úgy írtak át, hogy a fény mindenkor az uralkodó rendre vetült. A költő megmaradt a maga korának igazánál, amelyhez elszegődött, s valójában ez tükrözte a nép mindennapjait, s a szívében élő örökös szabadságvágyát. A költő az élet igazságait írta meg.

Egy vérbeli műfordító akkor kezdhet igazán nagy vállalkozásba, ha meglegelte kiindulópontját, amelyre életművét építeni akarja. A fennebb említett sorok Enver Čolaković *Zlatna knjiga mađarske poezije* című antológiájának előszavából nyert átfogó kép nyomán kerültek ide, nem szó szerinti idézetként, hanem csupán tartalmi megjegyzésként, mert egy több mint hétszáz oldalas antológiát — melyből a teljességre törekvő szándéka nem hiányzik — enélkül megkomponálni nem lehet.

Ilyen munkára csak olyan műfordító vállalkozhat, aki tökéletesen ismeri azt a nyelvet, melynek költészetéről teljes képet kíván adni, s nem csupán töredéket, amely valamikor és valahol megragadta. Enver Čolaković édesanyja magyar volt, édesapja bosnyák horvát. Anyanyelve annyira élt benne, hogy ifjúkorában első verseit magyarul írta, s csak azután írta át horvát nyelvre. A magyar líra tehát eredeti zengésével csengett a fülében, s eredeti művei — versei, regényei, azonkívül német műfordításai — mellett ez bátoríthatta fel arra, hogy előbb a magyar népköltészet remekeinek átköltése után olyan nagy munkába kezdjen, amellyel a magyar líra

négyszáz évét mutassa be. Ezzel olyan nagy igényű mű megalkotására vállalkozott, amely — tekintettel a letűnt századok áttekintésére — sokoldalú segítség nélkül el sem képzelhető. Ezért már az induláskor segítséget kért Weöres Sándortól, az akkor még életben levő Darvas Józseftől, Dobozy Imrétől, Garai Gábortól, majd a későbbi korok feldolgozásakor és a versek kiválogatásakor Illyés Gyula, Hajnal Anna és Keszi Imre tanácsát kérte ki. Bejárta Magyarországot jelentős részét, a felkért költőkkel — munka közben is — nem egyszer tanácskozott, hogy az a mű, melynek feldolgozására vállalkozott, méltó képet adjon a magyar líra századairól.

Enver Čolaković 1965-től 1975-ig — tehát tíz esztedeig — dolgozott a *Magyar líra aranykönyvé*n és a magyar költészetéről a XV. századtól napjainkig olyan antológiát adott horvát nyelven, amely minőségénél és terjedemenél fogva egyedülálló mű.

Életművének is nevezhetjük ezt az antológiát, olyan életműnek, melynek megjelenését alkotója nem élhette meg, mert 1976-ban meghalt. A sors nem volt hozzá kegyes: elvette tőle élete egyik legszebb örömét.

LÉVAY ENDRE

„MÉG FÉRFI-MÓD”

ILLYÉS GYULA: *Különös testamentum.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Illyés Gyula újabb költészetének tanúsága szerint átértelmezte az antik filozófiának azt a tételét, hogy nem léphetünk kétszer ugyanabba a folyóba. Mert ő nem lép a folyóba, hanem viteti magát az egyre csöndesülő vízzel. Tempói talán lassúdtak valamelyest, szívesen és örömmel bízza rá magát az őselem ringatására, ugyanakkor azonban telve van bizalmatlansággal, kétséggel is: vajon érdemes-e még úsznia. Aztán összcicsikorított foggal folytatja útját. A társak már elmaradtak. De

az emléküik itt maradt. Babitsé a meglassúdó, de korántsem egyszerűsödő versmondatokban. Füst Miláné a versek sajátos, látszólag partalanul áradó, valójában mégis szabályos lélegzétvételében. Körülsongják az ifjúság emlékei, miközben „kinyujtott kézzel, mint a vak. — Kinyujtott kézzel, mint a pap” botorkált lefelé a hegytetőről.

Aki Illyés „őszikéi”-t olvassa, nem Arany Jánosra gondol először, hanem Vörösmartyra. A tépett, öregedő Vörösmartyra, aki lázas vízió-

iban megidézte a napot, a holdat és a csillagokat, míg felzaklatott idegrendszerében egyre hallotta a konok malom zakatolását. Illyés valóságos közegekből indítja legtöbbször új versét, rendszerint a tihanyi hegytetőről, ahonnan rálátása nyílik a Balatonra, a kőszá fénysugarak, s a lustán tovanyúló túlsó partra. De ebből a valóságos tájból hirtelen felszökik képzelete, a szemközti oldalon látszó kicsiny házak már nem Szántótól jelképezik, hanem az egész világot, ahol csak ember él, s a kalapácsütések, melyeket a szomszédból hoz feléje a szél, az emberiség sorsának morzejelei. Mert meg lehet, hogy a versek központi motívuma az öregedés, az elmúlás és a halál, Illyés azonban egy pillanatra sem marad hűtlen nagy eszményéhez: rendet akar rakni és látni „égen-földön”: „Vak vagyok s királyi ura — minden fölfogható világunknak. — Enyéim vagy s e paranoia — azt kéri, hogy most vagy soha — égen-földön rendet csináljak.” (*Rendcsinálás előtt*)

A búcsúzó ember gesztusával tekint maga köré. Sokszor, nagyon is sokszor hangoztatja, hogy a test esendő. A lélek azonban annál kielégíthetlenebb. Meglehet, kevesebbet jár, rosszabbul lát, mint ennek előtte. De egyre biztosabban tájékozódik egy virtuális világban. Ebben a szem nem látta, kéz nem érintette birodalomban kedvtelven időzik. Maga sem tudja pontosan, milyen titkokat rejt. Az bizonyos, hogy sárkányok őrzik a kapuját, s élő ember nem léphet be rajta. Megáll hát e félelmetes szörnyek előtt és próbálgatja erejüket. A népmese hősei jutnak olvasója eszébe, akik nem riadnak vissza semmilyen próbatételtől, akik magától értetődő természetességgel paroláznak a halállal, s kicsit mintha mosolyognának is a bajszuk alatt, amint azt mormolják: „nem fogsz ki rajtam, komám!” Örök vajon a fény az éjen túl? Vagy csak a csillagok világítják meg a nem szűnő sötétséget? Mindegy, valaminek ott is kell lennie, s az útnak induló félelem nélkül vág neki a magányos ösvénynek: „Örök fény a gomolyon túl, — uralmadon túl, közel éj? — No, egy kortyot még, bucsúzól, — az Ittmaradónak: ne félj!” (*Szüret-búcsúztató*)

Szövevényesen, meg-megakadó lélegzetvétellel fogalmaz. Mindegyik

versében van egy gondolati mag, sűrűbb réteg, mely köré képeit, kérdéseit építi. Mert nincs egyetlen költőnk sem, aki ennyit kérdezne. Önmagától, általában a létől, mint a nagy filozófusok, és tőlünk, olvasóitól is. A szenvedélyes, kíváncsi ember igazolása Illyés egész költészete. A soha meg nem elégedő, mindig több ismeretre vágyó emberé, aki tudja, hogy minden ismerete mögött új tudás lehetősége rejlik, csak pontosan kell feltennie kérdéseit. Örök emberi magatartás ez, mint ahogy a kételkedés is együtt született az emberrel. Illyés kevés bizonyosságot ismer s még kevesebbet ismer el. De amit elismer, azért képes az életét is kockára tenni és a vérért hullatni. Ilyen evidencia számára az országhatároktól független, a nyelvi és gondolkodásbeli azonosságokban megmutatózó magyarság eszménye. Kötetének egyik legszebb, legigazabb verse szól a magyar nyelvről, s ez a valóban rekedt, elfúló és mégis kérlelhetetlenül éles vallomás mintha már előképe lenne azoknak a cikkeknek, hozzászólásoknak, melyekben újabban mind gyakrabban száll ki a nyelvrontók, a nyelvet nem becsülnők ellen. Ebben a versében egyaránt érezni Pázmány és Zrínyi tiszta magyarságát s a protestáns prédikátorok kérlelhetetlen szenvedélyét, a nagy romantikusok nyelvújító törekvéseit éppúgy, mint a hagyomány őreinek konok következetességét, hűségét. Nemzedékről nemzedékre öröklődött s fakult lassacskán közhellyé a „nyelvben él a nemzet” igazsága. Illyés szenvedélye és nyelvi ereje kellett hozzá, hogy új fényben, új parancsként ragyogjon fel ez az oly fontos gondolat, hogy „merjünk hittel haladni” az „öreg szavak” biztonságában:

Szavak, öreg szavak, mi, kik egykor létre hoztuk, lépteit kormányoztuk: merjen hittel haladni; kik sok baját okoztuk, de kórjait is úztuk, de kedvét is kerestük; szavak, kiveret szavak, mi, fölszállva újra önként, ama harci ölyükként, had-őröz keselyükként rikácsolni a törvényt, hogy együtt! bár úzótként futván együtt maradni!...

(A törzs szavai)

Tört mondatokban, elharapott szavakban fogalmaz. Képei azonban teljesen egyértelműek. „A kép — a legcáfolhatatlanabb beszéd” — írja a *Lőtt lábú madárban*, s mintha versírói gyakorlatában is igazolni akarná ezt az igazságot. Régebbi verseiben megfigyelhető volt, hogy költeményeinek befejezéseképp maga szűrte le a filozófiai tanítást, somáztta a mondanivalót. Most az olvasóra bizza ugyanezt. Mert tudja: amit leír, egyértelműen orientál. Ez az újfajta „képi versbeszéd” mindenestre hallatlan tömörítésre ad alkalmat, olykor hét kurta sorba befér az élet megújulásának nagyszzerű látomása:

*A legutolsó sas talán
a legutolsó ló fölött.*

Bucsuzó kört keringve.

*S térdét öleli — most úgy, mint légi gépből éjbe
ugró harcos, aki
szorong (bár nem szoronghat): kinyílnak-e — s mivégre? —
hátán mű-szárnyai.*

Erre a kicsit valóban szorongó „mivégre?” kérdésre válaszolnak a kötet záró ciklusának, a *Konok ki-keletnek* versei. Az élet törvényei mindenkire egyaránt érvényesek. Kháron ladikja előbb-utóbb minden-kivel megindul az utolsó útra. De

*De élvezve, ménesként, tömötten,
ügetve az út két felén
előre, előre, előre,
a csikószőr-fényű buzavetések!*

Ez a szerkesztésmód sokszor ad alkalmat a költőnek, hogy kibékíthetetlennek vélt ellentéteket állítson egymás mellé a versben, mintegy azt jelezve, hogy a kép világában, a vágyott eszme világában semmi sem lehetetlen. Szívesen él paradoxákkal is. Nem szólva befejezetlen kérdéseiről, melyek újra meg újra felbukkannak kínzó gondolatjelek között, s a verset más, új szférába emelik. Ezek a válasz nélkül hagyott kérdések az illyési vers új dimenziói: ezek tágitják a képet előre az időben, a jövő felé, melyben talán már nem élünk mi sem, de amikor élet talán mégis lesz a Földön. Erdemes e dimenzióváltás dokumentumaképp idéznünk *Út előtt* című versének utolsó szakaszát:

aki értelmesen, nyitott szemmel és szívvel élt, bizonyosan tudja, hogy az élet nem szakad meg. A kései ősz is tartogat még a nyár örömeiből, s tovább érleli a szőlőszemeket. Ahogy Rilke írja:

*Itt az idő, Uram. Nagy volt a nyár.
A napórákra árnyékok bocsássad
s a szeleket ereszd a földre már.
Parancsold: a gyümölcsök érjenek be,
adj még két délies napot nekik,
add, hogy beteljesedjék mindenik
s a mézet gyűjtsd a dús szőlőszemekbe.*

(Őszi nap. Ford. Komlós Aladár)

Az elszáradt fű helyén új nő majd. Az öregedő ember az évek terhével és bölcsességével vállal nézi a múlt időt, s bár ajkán „kínmosoly ráng”, mégis alázatos szívvel, lehajtott fővel köszönti az érlelő időt,

mely az egyes ember számára beteljesedhetik, de népe számára új és új örömöket tartogat még.

A szép öregség még áttetszőbbé válik a humor fénytörésében. Illyés nem fohászodik. Verseit azonban

át-meg átszövi az a bölcsekedő, hol ironikus, hol önironikus humor, mely a *Jónás könyvét* is áthatja. Meglehet, ő is rühelli a prófétaságot. Ám lehetetlen nem érezni ezekben a kései versekben egyfajta prófétai attitűdöt, nemes pátoszt. Ertünk és helyettünk szól. Azt próbálja hol

dadogva, hol „rikácsolva”, hol csendesen elandalodva, megfogalmazni, amit mi nem tudhatunk formába önteni. S amikor ő azt írja: „Úgy tesszik, nem reménytelen a világ”, hihetünk szavának. Hisz ő maga szavatolja ezt a reménységet megszenvedett élete árán kiküzdött igazával.

RÓNAY LASZLÓ

SZÍNDARABSZERŰ TÖRTÉNELMI REGÉNY

BURÁNY NÁNDOR: *Kamanci Balázs*.
Forum, Újvidék, 1977.

Burány Nándor a magyar regényírásnak azokat a nemes hagyományait követi, melyek arra sarkallják az író, hogy tárgyát valósággal tudományos alapokra helyezve dolgozza fel. Ez ellen a megállapítás ellen már csak amiatt sem tiltakozhat, mivel ő maga közli annak a csaknem száz különféle munkának a címét, amelyet kötete megírásához áttanulmányozott.

Az ilyen tudományos monográfiaírói módszerrel készült regény — a sorok között óhatatlanul előbukkanó tudományos hangvétel miatt — gyakran nehézkessé válik. Ez a jelleg azonban korántsem mutatkozik meg a fenti regényen, sőt — legalábbis számomra — olyan érdekfeszítő volt olvasása, hogy letenni alig tudtam. Minthogy engem — a Huszita Biblia nyelvéről írt diszsertációom folytán — közelről érintett a regény témája, talán nem lehet túlságosan csodálkozni a téma iránti érdeklődésem miatt, de úgy hiszem, azt az olvasót is leköti a regény, aki nem ilyen mértékben „elkötelezett” a téma iránti érdeklődését illetően, mint jómagam. A regény olvasmányos voltát több tényező magyarázza. Az egyik, a formális tényező talán az lehet mindannyiunk számára, hogy a kötet igen nagy mértékben, lapjainak zömében párbeszédes formában íródott, s ez szinte színdarabszerűvé teszi a kezünkben levő olvasmányt. De a Kamanci Balászról írt regényt elsősorban annak a társadalmi fe-

szültségnek az életszerű ábrázolása teszi lenyűgözővé, amely a meggyőződésükért küzdő kamanci közösség életét, regényben bemutatott időszakát jellemzi.

Nem titok, hogy jelen társadalmunkat is számos ellentmondás jellemzi, az ember ember közötti feszültség: a maradi szemlélet és az újat akarás, a kényelmi életformára való berendezkedés, illetve az anyagi és szellemi erők koncentrálsával járó fáradtságos célratorés stb. közötti harc nem ismeretlen körunkban sem, ha nem is jár olyan sok közvetlen életveszedelemmel, mint Kamanci Balázs vagy Ujlaki Bálint regényben bemutatott élete, de minthogy mi is fel vagyunk ruházva a társadalmi feszültségek iránti érzéssel, éppen ezért tudjuk különös érdeklődéssel olvasni Burány Nándor regényét.

De vajon nem felületes vagy sablonos-e a regényben bemutatott társadalmi feszültség? Burány ért a szerkesztéshez, s megtalálja az események „környülállásának”, a mindenkori szituációnak feszültséget jelentő vonatkozásait.

A regény témája — mint ismeretes — a XV. század első felében Kamancón (Kamenicán) és környékén zajló, bátran mondhatjuk, hitújító mozgalom. Ennek egyik szervezője Kamanci Balázs, másik szervezője Ujlaki Bálint. A mozgalom elvi indítékokat a prágai egyetem forrongó szellemi világából merít. Közismert, hogy Kamanc és vele

együtt az egész Szerémség a XV. század elején gazdaságilag rendkívül fejlett terület volt, nem meglepő tehát, ha Kamanc, de a közeli Ujlak, Titel, Zalánkemén és Szávademeter is külföldi egyetemen tanult papokkal rendelkezett. Az új — igen nagy részt társadalomreformáló — tanok elszigetelését a pápa Marchiai Jakab inkvizitorra bízta, aki feladatának jellemének fanatizmusát követve tett eleget. A kis vallási közösség választás elé került: vagy megpróbálja kialakítani a modus vivendi és valamiképpen elérni az egyházi és világi hatóságok megengesztelődését, vagy elmenekül, s minden vagyonát és szülőföldjéhez kötődő minden emlékét elveszti. Ujlaki Bálint hívei ez utóbbi megoldást választották, Kamanci Bálint a maradás mellett döntött. Am a döntés csak a napi események sodrában született meg, és éppen e lelki harc mai tudásunk szerinti hiteles képét vetíti elénk a szerző.

De miért volt szükség mindezt regényes formában vetíteni elénk? — kérdezhetné az olvasó. Nem lehetett volna Kamanci Balázs vagy Ujlaki Bálint tudományos életrajzát összeállítani? Sajnos a korabeli események korabeli forrásanyaga igen szegényes. Marchiai Jakab tetteit ugyan kiadta Kardos Tibor az 1931. évben (*A laikus mozgalom magyar bibliája*), a császári jegyző által a kamanci huszita lázongás eseményeiről felvett jegyzőkönyv is elolvasható a Zágrábban megjelent *Monumenta Spectantia Historiarum Slavorum Meridionalium* c. diplomatarium 23. kötetének 173—174. lapján, sőt ugyane kötetben a lázongásra vonatkozó egyéb korabeli források, a ferences rend történetét évkönyvszerűen tartalmazó Szalkai Kódex is nyújt néhány adatot, sőt a J. Jireček által a múlt században közzétett, e korra vonatkozó prágai egyetemi anyakönyvek névanyaga is ad némi fogódzót, de mindez alig több az eseményekben részt vett szereplők neveinek felsorolásánál, a bonyodalmat az író fantáziájának kellett megalkotnia. De hitelesen rajzolta-e még a kamanci huszita lázadás képét Burány Nándor? Nem agadtatta-e el magát a túlzás, amilyen irányába?

Voltak — s talán még vannak is — olyan nézetek, melyek szerint Pé-

csi Tamás és Ujlaki Bálint, e vidék huszita mozgalmanak kiemelkedő alakjai sekélyes műveltségű papok voltak. Burány helyesen ábrázol, amikor teológiailag és egyéb tekintetben is igen magas műveltségű személyeként mutatja be a nevezetteket.

Hogy János evangéliumát fordították-e elsőként — miként azt a regényben olvassuk —, ez megkérdőjelezhető, de hiszen történelmi regényről van szó, itt nem kell minden mozzanatnak a valósággal tudományosan egyeznie, csak az összképnek kell hitelesnek lennie. Az összkép viszont hiteles, hiszen az biztos — bármelyik evangéliumi könyvet fordították is elsőnek — az első fordításrész elkészülte olyanféle örömet, lelkesedést válthatott ki a huszita közösség híveiben, amilyent Burány elénk vetit.

Elsősorban Kardos Tibor állítja fel azt a hipotézist (*A Huszita Biblia keletkezése* stb.), hogy e közösség hívei nem pusztán husziták voltak, hanem a korabeli kathar, valdens eretnokség hívei is, sőt azt is látni véli, hogy e közösség papjai a pogány időkől fennmaradt ősi sámánisztikus gyógyeljárások, illetve az asztrológia értői is voltak. Burány nem akaszt rá regénye szereplőire — és ezzel a realitást követi — megannyi forradalmi tant, illetve ősi, nem keresztény hagyományt. Ha előfordulnak is regényében a bogumil testvérek mint szakadárok, vagy a közelben lakó kalizok mint az ósvallási hiedelmek esetleges őrzői; ha a regénybeli kisgyermeknek a csodaszarvasról meg Attiláról mondanak is mesét — mindez egy pillanatra sem befolyásolja a kamanciak, ujlakiak huszita elveit. És, szerintem, a valóság körülbelül ez is lehetett.

De nem túlzó-e a regény esetleg ellentétes irányban? Nem rajzolja-e túlságosan felvilágosultnak Burány Kamanci Balázst és Ujlaki Bálintot, Bácsi Simont? Ha felvilágosultaknak rajzolja is a prágai diákokat, nem mulasztja el a babonás féltélem és a csodavéró rajongástól felültelt ember képének gyakori felvillantását sem: így az egyensúly realizistikus lesz.

En a magam részéről többet szerettem volna esetleg olvasni a prágai évekről. Néha felmerül ugyan Ti-

tus Livius, Cicero, Seneca neve, s egy-két tőlük származó mondás, de legfőképpen Husz János nevével találkozzunk. Ma valóban Husz nevéhez kötjük e mozgalmat, sőt — nem tagadjuk — a Hédervári Lőrinc által 1439. szept. 1-én kibocsátott oklevél már összefoglaló névvel huszitáknak (Huzitarum) nevezi a szóban forgó lázadókat, mi mégis úgy véljük, hogy Wycliffe és Tisnovai Simon nevének említése Husz mellett kissé leszűkített névsor: a kamanci és ujlaki Prágát járt diákok bizonyára sok más tanárjuk és tanítójuk nevét is idézhették, emlegethették egymás között. Lehet azonban, hogy ez az érzés pusztán egyéni hiányérzet, és hogy ez a regény élvezését másoknál, az olvasók több-

ségénél a legminimálisabban sem zavarja.

Mi, magyarországiak, tulajdonképpen joggal irigyelhetjük a Vajdaságot azért a történelmi értékért, amit a kamanci huszita lázadás színterének közelsége jelent, s melynek eseményeit Burány valószerűen írja le. Én, a magam részéről, titokban aggódtam amiatt, nehogy valaki karrierista vágyaktól vezetettve dolgozza fel, kapkodva, a pillanatnyi irodalmi divat irányába sarkítva a kamanci eseményeket. Sarkítani lehetett volna az osztályharc túlhangsúlyozott kizárólagos ábrázolása, vagy — esetleg — az inkvizíció kínzásainak (esetleg nőkinzásainak) látzat-realisztikus leírásai irányába. Szerencsére nem ez történt.

BÜKY BÉLA

HASZNOS ÖSSZEFOGLALÁS

Gombos (Bogojevo). Írások egy nyugat-bácskai falu jelenéről és múltjáról. Arany János Művelődési Egyesület, Gombos, 1978.

A kötet bevezetőjéből tudjuk, hogy ezt a szerény kiállítású, de tartalmában annál jelentősebb könyvet a „sürgető szükség” hozta létre. 1978 márciusában Gomboson is sor került a *Tudás — hatalom* elnevezésű tévévetélkedőre. Mint tudott, a vetélkedő megrendezésének egyik feltétele, hogy a település megjelentsse kismonográfiáját.

Jelen volt ugyan a „sürgető szükség”, de „baráti összefogás, jó szándék” is kellett ahhoz, hogy megjelenhessen a 168 oldalnyi terjedelmű könyv. Sem a terjedelem, sem a tartalom nem lebecsülendő, senkinek sem kell miatta szégyenkeznie, még ha a kötet szerkesztője — Jung Károly magiszter — szerényen mentegeti is a bevezetőben a kötetnek ezeket a vonatkozásait. Ellenkezőleg: igen impozáns, hogy a könyv megírásában tizenkilencen vettek részt: Bánszki Mária, Bényei Imre (2 fejezetben 4 írással), Bordás Attila, dr. Bori Imre, Cziráky Gyula (2 írással), Cselenák Gábor, Cselenák

Gáborné Durcsák Mária, Csuka Zoltán, Hecskő Endre (2 fejezetben 2 írással), Jung Károly (2 fejezetben 3 írással), Kovács Ilona (2 írással), dr. Matijevics Lajos, Papp Ferenc, Pásztor Antal (2 fejezetben 2 írással), Pásztor Margit, dr. Penavin Olga, Rohacsek Márton (2 fejezetben 4 írással), Szekeres László és Tóth Irén (2 fejezetben 5 írással).

A több mint két évszázados település múltjáról és jelenéről valló írások szerzői az általános iskola pedagógusai, Gombos életének és művelődésének más ismerői, de jelen vannak a könyv lapjain nem gombosi illetőségű szakemberek is.

Fontos mozzanatnak, a helyi érdeklődés — a „megkapaszkodás” (?) — megnyilvánulásának tartjuk az egyébként nem tollforgató gombosiak közreműködését. Ezért talán nem lett volna fölösleges a könyvben legalább csekélyke teret szentelni az eddig még nem ismert — vagy kevéssé ismert — szerzők bemutatásának.

Nem kevésbé dícséretes és példamutató a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete szakembereinek, illetve a Szabadkai Városi Múzeum munkatársának a közreműködése.

A szerkesztő a rendelkezésre álló anyagot — a dolgozatok tárgykörének figyelembevételével — négy fejezetre tagolta: I. Falutörténet, társadalomkép, helyismeret (9 dolgozat); II. Mezőgazdaság, ipar, kisipar, közlekedés (10 dolgozat); III. Társadalmi-politikai szervezetek, egyesületek, társulatok (6 dolgozat); IV. Művelődési élet, oktatásügy, néphagyományok (9 dolgozat).

Legalaposabbnak, legtartalmasabbnak az I. és a IV. fejezetet véljük, ezek képezik terjedelem tekintetében is a könyv jelentősebb ré-

szét. Általában a II. és a III. fejezetre tartjuk érvényesnek a jelentős tudományos múlttal rendelkező szerkesztő mérlegelését, megállapítását: „... a rendelkezésünkre álló idő alig tette lehetővé, hogy illő alapossággal, elményültséggel fogjunk bele az egyes részkérdések megírásába. Nem volt mód tehát arra, hogy levéltári és könyvtári kutatásokat végezzünk, be kellett érniük az ismertek feldolgozásával és a falu életére vonatkozó, szájhagyományozott adatok bemutatásával.” (*Könyvünk elé*)

Hisszük azonban, hogy az elkövetkező időszak nem a lanyhulás, hanem a fokozott érdeklődés időszaka lesz, amelynek eredményeként Gombos alaposan kimunkált — és nem csekély érdeklődéssel várt — monográfiája is elkészül.

PATÓ IMRE

EGY ÉLETMŰ DOKUMENTUMA

SZIRMAI ENDRE: *Szirmai Károly műveinek bibliográfiája*.

A Szirmai Károly Társaság és a Szirmai Károly Archívumok kiadása, München — Stuttgart — Rio de Janeiro, 1978.

A Szenteleky örökébe lépő szerkesztő és sokoldalú alkotó: költő, novellista, kritikus stb. műveinek rendszerbe foglalt felsorolását, leírását tartalmazza könyvespolcunk újabb kötete.

„Az emberi élet az elmúlás útján halad. Ez azonban nem jelentheti munkánk hiábavalóságát, elért eredményeinek a megsemmisülését. A kései utódok sokszor még évezredek múltán is olvassák és csodálják az emberi szív, agy és kéz alkotásait” — írja a bibliográfia előszavában az író, aki maga vállalkozott arra, hogy összegyűjtse, rendszerbe foglalja és közzétegye apja irodalmi hagyatékának adatait. Az idézett gondolatokkal igazolja eljárásának, magának az igen fáradságos és költséges vállalkozásnak a helyénvalóságát: egybegyűjteni, megőrizni és átadni az utódoknak további megőrzésre,

ápolásra. Természetesen számunkra is meggyőzőek e sorok, de nem csupán e sorok általi „meggyőzetésünk” hatására mondjuk ki, mi is indokoltnak, jelentős mozzanatnak tartjuk a bibliográfia megjelentetését mind az életmű felmérése, értékelése, mind pedig utóélete vonatkozásában, hiszen napjainkban is az alkotás virágzó utóéletének vagyunk a tanúi: Szirmai Endre: *A magányos óriás* I. kötet. A Szirmai Károly Emlékbizottság és a Szirmai Károly Archívumok kiadása, 1976.; *Szirmai Károly művei a kritika tükrében*. Megemlékezések, levelek, tanulmányok, kritikák, interjúk. A Szirmai Társaság és Archívumok kiadása, St. Gallen—Stuttgart—New York, 1977.; Szirmai Károly: *Mindig elválni valakitől* (novellák). A Szirmai Károly Emlékbizottság kiadása St. Gallen, 1976.; Szirmai Károly: *Szavak esté-*

je. Válogatott tanulmányok, bírálatok és irodalompolitikai cikkek. A Szirmai Társaság és Archívumok kiadása. St. Gallen—Stuttgart—Sydney, 1978. (Csupán az önálló köteteket soroltuk fel.)

A bibliográfia szakrendszere a szélességében és mélységében is hatalmas életmű rétegződését tárja fel, és ennek megfelelően hét nagyobb fejezetre tagolódik:

I. Önálló kötetek. II. Műfajok szerinti részletes bibliográfia: 1. Költemények, 2. Regények, regénytörödékek, 3. Novellák, elbeszélések, karcolatok, 4. Színpadi művek, jelenetek, 5. Tanulmányok, bírálatok, irodalompolitikai cikkek, jegyzetek (kiadatlan írások, fogalmazványok, vázlatok is!), 6. Levelezés. III. Antológiák, évkönyvek, tankönyvek. IV. Irodalom. (Kézírtos munkák, sajtó alatt levő művek is!) V. Versek és egyéb szépirodalmi művek. (Sz. K.-ról szóló és Sz. K.-nak ajánlott írások.) VI. Festmények, rajzok, szobrok, fényképek Szirmai Károlyról. VII. Szirmai Károly műveinek fordításai.

A felsorolt fejezetek közül a kutató számára talán a levelezés anyagának a tanulmányozása jelent igen izgalmas területet, hiszen ez az életmű legintimebb része, és éppen ezért eddig a legismeretlenebb is. Persze meg kell azonban jegyeznünk, hogy

a levelezés anyagának az ilyen feldolgozásával — csupán a levelező társak neveinek felsorolásával — nem érthetünk egyet.

Elfogadjuk azonban azt, hogy óriási feladatra vállalkozott Szirmai Endre a bibliográfia összeállításával egyébként is, a levelezés anyagának feldolgozása nélkül is, amely legalább annyi munkát igényelne, mint az egész kötetnek az összeállítása a levelezésen kívül. Erezzük a bibliográfia szerzőjének az igyekezetét, azzal, hogy ha távol is áll ennek az anyagrésznél a feldolgozása a megkövetelt filológiai pontosságtól, mégis a kutatók számára bizonyos tájékoztatást kívánt — előzetesen is — nyújtani.

Eppen azért, mert maga a szerző is további gyűjtőmunkát végez, a gyűjtött anyagot vizsgálódás, rendszerezés tárgyává teszi, és azért is, mert mint ahogyan ő maga is mondja: „...e bibliográfia ... sem ... tekinthető teljesnek, tökéletesnek, véglegesnek, csupán első összefoglalási kísérletnek, amely — egy új, javított és bővített kiadás megjelenéséig — remélhetőleg ebben a formájában is segíti és további kutatásra ösztönzi a jelen és a jövő irodalomtörténészeit”, tehát éppen ezért várjuk a teljesebb bibliográfiát, noha a jelen munka sem csupán „első összefoglalási kísérlet”. Több, sokkal több annál!

PATÓ IMRE

MEGJELENT

Jávorfácska

(Félszáz szajáni népmese)

A jugoszláviai magyarság folklórja iránti érdeklődés az utóbbi években örvendetesen föllendült. A szinte már kisebb könyvtárra rúgó szakirodalom azonban főként a balladákkal, a dalokkal és utóbb már a gyermekjátékokkal foglalkozott. A népmesének eddig mostohább sors jutott, pedig minden más műfaji testvérénél régiebb, terjedelmesebb, nagyobb közönség előtt hangzik el és előadása önálló egyéniséget kíván: mindig is kevesebb volt a jó mesemondó, mint a kiváló nótafa vagy balladaénekes.

Beszédes Valéria szajáni népmese gyűjteménye a századforduló körüli nagy gyűjtő, Kálmány Lajos munkáinak folytatása, főleg a kiemelkedő mesemondó, Borbély Mihály meséinek utóéletét nyomozza tovább. Közben megnézi azt is, hogy az elmúlt időszakban hogyan módosult a mesék iránti társadalmi érdeklődés, erre hogyan reagáltak a jó mesemondók és ennek érdekében a szövegeken milyen változtatásokat végeztek. Ezek a vizsgálatok különösen tanulságosak és nemzetközi viszonylatban is jelentősek.

A Szajánban gyűjtött hetvennégy meséből az ötven szebbet közli a kötet. A bevezető rámutat a szajáni mesekincs nemzetközi jelentőségére, az utószó pedig megadja a teljes társadalmi hátteret; bemutatja a mese életét, a mesemondó egyéniségeket, majd a változás-vizsgálatok keretén belül a műfaji összetétel, a mesei szerkezet és stílus kérdéseivel foglalkozik.

Egy kis falu, jelen esetben Szaján, újkori mesekincsében is nemzeti—nemzetközi, egyéni—közösségi, hagyományos—új látszólag ellentétpárja szépen és szervesen ötvöződik.

A jugoszláviai magyar népmese kiadványok — így a *Sárkányölő ikertestvérek*, a *Pingált szobák* és a *Jugoszláviai magyar népmesék* — mellé most a *Jávorfácska* is fölsorakozik.

A 172 oldalas, tetszetős külalakú könyv előfizetési ára 60, bolti ára pedig 80 dinár. Megrendelhető a Veljko Vlahović Munkásegyletmen (24000 Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15), vagy pedig a Forum szabadkai könyvesboltjában (Boris Kidrič u. 8.) vásárolható meg.

MEGJELENT

Életjel évkönyv 3.

(1972—1978)

Könyvpiacunk eseménye egy szellemtörténeti mű, amely Szabadka, környéke és nem egy vonatkozásban Vajdaság művelődési életének figyelemre méltó megnyilatkozásairól ad hű képet az olvasónak. Jóllehet az Életjel harmadik könyve időrendi sorrendben az elmúlt hat esztendő irodalmi, művészeti rendezvényeit öleli fel, de egyben visszapillantást ad az irodalmi élőlítség húszéves tevékenységére is. A kezdeményezők, a régi munkatársak mellett az új nemzedék tehetséges előadóit is bemutatja, és szól arról, hogy e lankadatlan munkában a tehetségkutatás egy következetesen vezetett programban jutott kifejezésre.

Ez a terjedelmes, 430 oldalas könyv példát állít azok elé, akik hasonló szép tevékenységgel a fiatal erők, igények fölkarolásán fáradoznak szerte a Vajdaságban. Fejezetei azokról a kulturális megnyilatkozásokról szólnak, amelyek pódiumainkon húsz esztendő alatt nem kevesebb, mint százezer emberhez szóltak és több ezer hazai előadót, művészt ismertettek meg a közönséggel. Nem csupán a feledhetetlen előadásokról szóló beszámolókat találja meg itt az olvasó, hanem a visszhangot is, melyet a hazai és a külföldi kritika adott az irodalmi estekről, a vendégszereplésekről és az Életjel művelődéstörténeti értékű kiadványairól. A kulturális eseményeket megörökítő fejezetekben a kiemelkedő rendezvények plakátjainak facsimiléi mellett kétszázhetven fénykép és rajz állít emléket azoknak, akik nappalok és éjszakák fölláldozásával lehetővé tették a szép találkozásokat az irodalmi élőlítség estéin.

Az Életjel harmadik évkönyve — amelynek külön értéke, hogy közli az előadások teljes műsorát — hozzáférhető mindazok számára, akik figyelemmel kísérik művelődési életünk eseményekben gazdag napjait. A vaskos, szép kiállítású kötet előfizetési ára 150, bolti ára pedig 200 dinár. Megrendelhető a Veljko Vlahović Munkásegyletemen (24000 Subotica, Trg cara Jovana Nenada 15), vagy pedig a Forum szabadkai könyvesboltjában (Boris Kidrič u. 8.) vásárolható meg.